

IŠ VĒLYVOJO GELEŽIES AMŽIAUS BALTŲ GINKLŲ ISTORIJS (KALAVIJŲ MAKŠTŲ GALŲ APKALAI)

VYTAUTAS KAZAKEVIČIUS

IVADAS

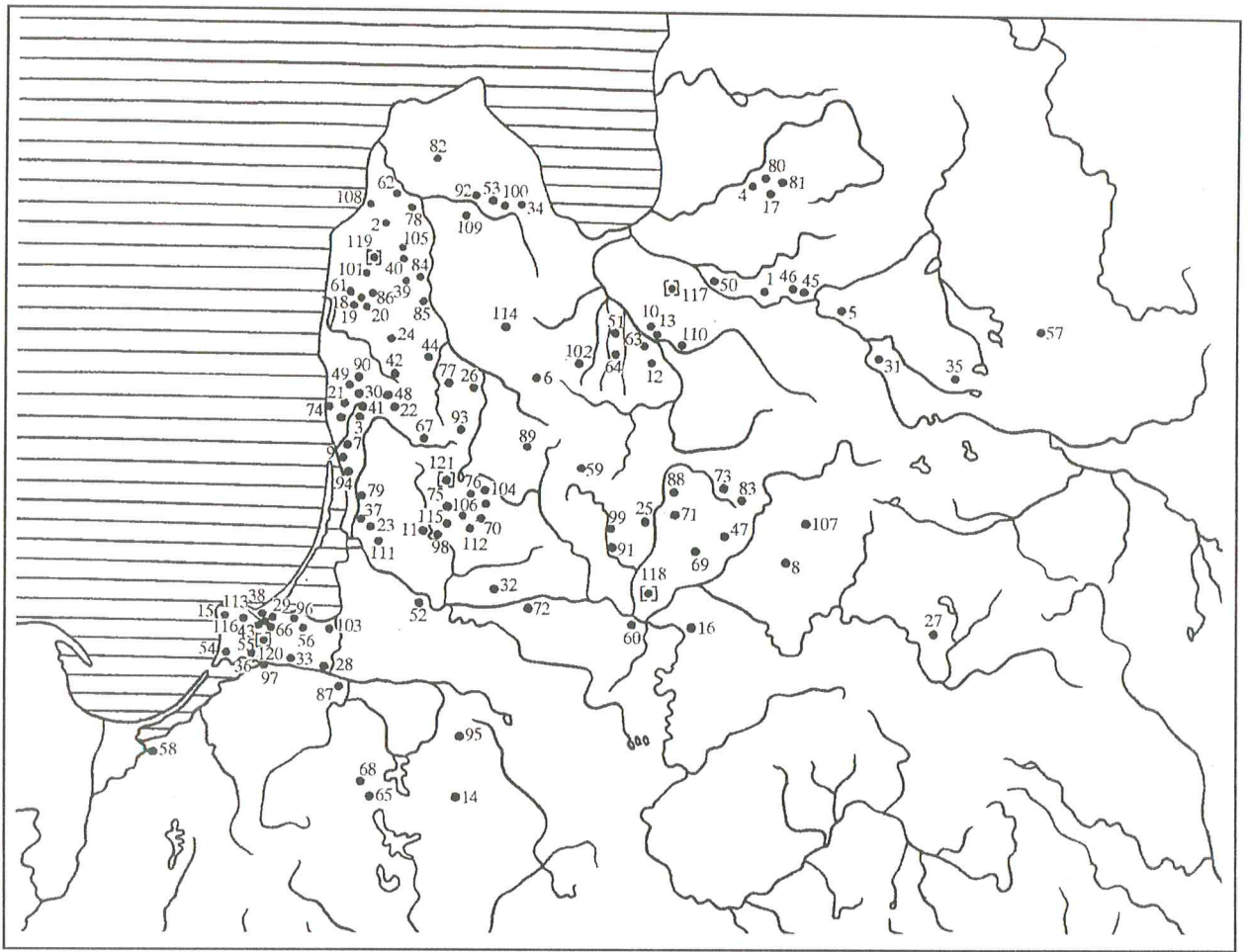
IX–XIII a. kalavijų makštų galų apkalai aptariami ke-
liuose darbuose. Seniausias iš jų švedų archeologo T. J. Ar-
nės, parašytas 1913 metais. Jame nagrinėjami skandinaviš-
kos kilmės kalavijų makštų galų apkalai su rytietiško orna-
mento motyvais (Arne, 1913, p. 375–390). Rusų mokslininkė Galina Korzuchina mėgino apžvelgti ir susisteminti
daugiau kaip 60 įvairiuose Europos regionuose aptiktų
makštų galų apkalų, taip pat labai fragmentišką medžiagą
iš baltų apgyventų žemių (Корзухина, 1950, p. 64 – 69,
lent. I). Jauna rusų mokslininkė Natalija Jeniosova iš es-
mės pakartojo G. Korzuchinos darbą, bet plačiau patyri-
nėjo ažūrinius makštų galų apkalus iš Rytų Europos. Savo
straipsnį ji papildė naujais duomenimis, apžvelgė ir baltų
teritorijoje rastus apkalus (Ениосова, 1994, p. 100 –
121). Švedų archeologė Märta Strömberg yra parašiusi
straipsnį apie apkalus, puoštus paukščių figūrėlių moty-
vais (Strömberg, 1951, p. 221–243). Išsamus darbas para-
šytas taip pat švedų archeologo Pėterio Paulseno daugiau
kaip prieš 40 metų (Paulsen, 1953, p. 196). Jame nagrinė-
jamoji medžiaga aprėpia kone visą Europą. Daugiausia me-
džiagos pateikta iš žemyninės Švedijos ir Gotlando, kiek
mažiau – iš Latvijos, Rytų Vokietijos, Rusijos, dar mažiau
– iš Estijos, Suomijos, Lenkijos, Danijos, Norvegijos. Pa-
vieniai apkalai nurodomi iš Anglijos, Prancūzijos, Bulga-
rijos, Jugoslavijos (Paulsen, 1953, p. 142). Iš Lietuvos mi-
nimas tik vienas apkalas; tačiau reikia pasakyti, kad
aprašyti 8 apkalai iš vadinamojo Klaipėdos krašto: iš An-
dulių (Zeipen Gorge*, Kretingos r.), po 1 iš Aukštkiemių
(Oberhof, Klaipėdos r.), Grabupių (Grabuppen, Šilutės
r.), Katyčių (Kathiten, Šilutės r.) ir Priekulės (Pökuls, Klai-
pėdos r.), taip pat 2 iš Ramučių (Ramutten, Šilutės r.),
kapinyno kapų 227B ir 227C (Paulsen, 1953, p. 20, 89, 99,
115, 116, 121, 123; pav. 131, 160, 161, 177). Šie apkalai
buvo Klaipėdos, Kenigsbergo ir Berlyno muziejuose. Svar-

bus darbas, kur analizuojama Rytų Prūsijos archeologinė
medžiaga, yra Bernto von Mühlens. Šioje knygoje išsamiai
aptariami ir kalavijų makštų apkalai, aptikti Rytų Prūsijoje
(Mühlen, 1975, p. 37–41). Labai mažą, tik savo tyrinėji-
mų medžiaga papildytą skyrelį apie prūsų kalavijų makštų
galų apkalus, rastus Deimės ir Nogatės tarpupyje, parašė
rusų archeologas Vladimiras Kulakovas savo knygoje apie
VI–XIII a. prūsų senienas (Кулаков, 1990, p. 31). Mi-
nėtinas ir mano straipsnis, kuriame nagrinėju Lietuvoje
rastus kalavijų galų makštų apkalus. Jame analizuojami
106 apkalai, esantys Lietuvos muziejuose arba žinomi tik
iš literatūros (Kazakevičius, 1992, p. 93). Paskutinis dar-
bas, skirtas šiai temai, yra latvių archeologo Janio Asario.
Jis aptaria XI–XIII a. Latvijos Kuržemėje rastų makštų
galų apkalus, juos klasifikuoja pagal tipus ir pateikia kata-
logą (Asaris, 1994, p. 21–28). J. Asaris pasirinko vakarų
Latviją greičiausiai dėl to, kad čia šios medžiagos yra gau-
siausia. Pagal jį, dabar ten 22 radimo vietose rasti 57 kala-
vijų makštų galų apkalai. Tai sudaro daugiau kaip 50%
visos Latvijoje aptiktos medžiagos. Autorius Kurše rastus
apkalus skiria į 6 tipus su variantais, kurie neatitinka anks-
tesnių darbų tipologijos (Asaris, 1994, p. 21).

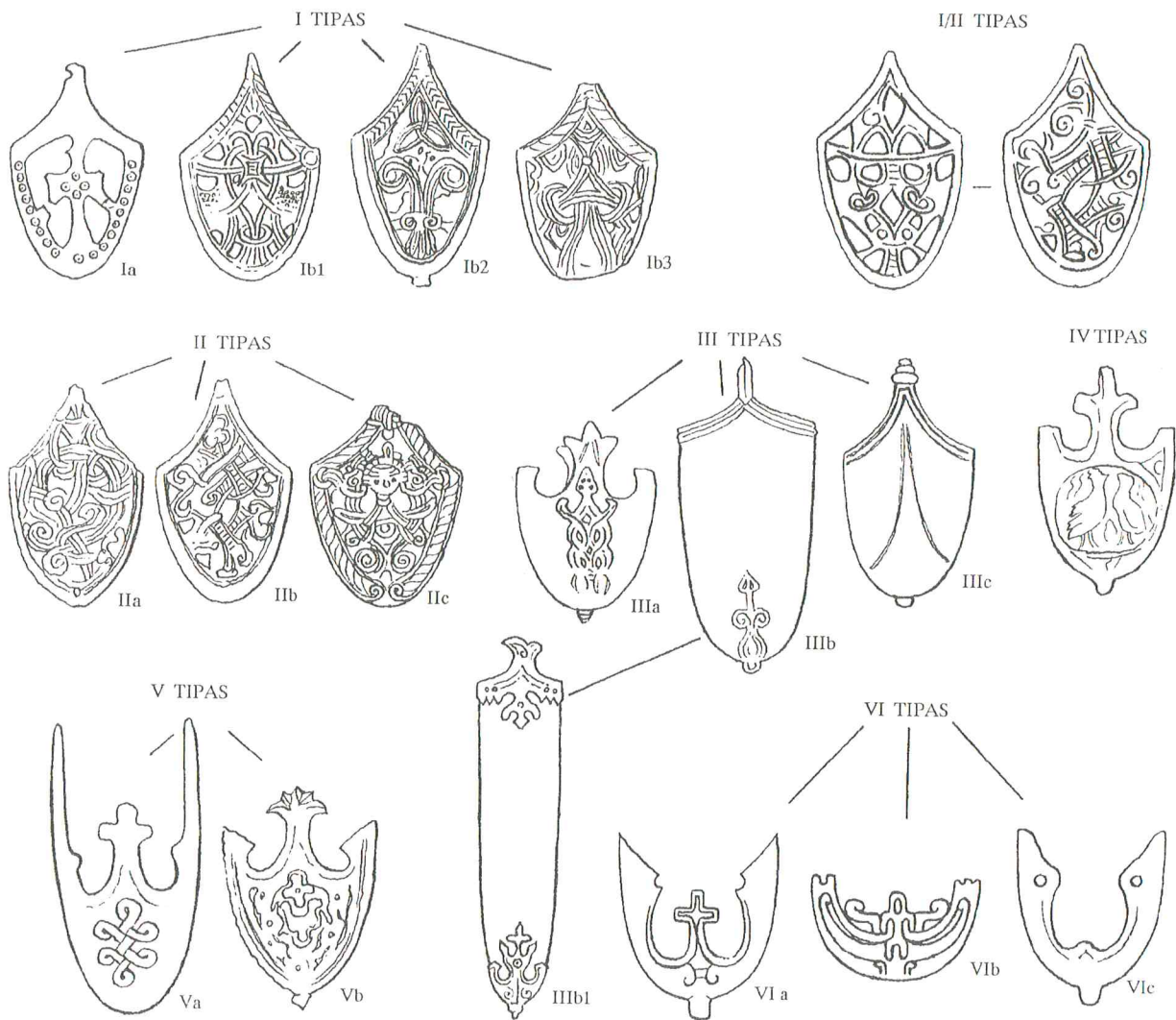
Dabar yra duomenų apie 235 visoje baltų teritorijoje ras-
tus kalavijų makštų galų apkalus. Lietuvoje žinomi 95 apka-
lai iš 51 radimo vietos, Latvijos teritorijoje – 92 apkalai
aptikti 48 vietose, Vakarų baltų žemėse, Rytų Prūsijoje, ir
šiaurės vakarų Lenkijoje aptikti 47 apkalai 21 radimo vieto-
je. Dar vienas apkalas žinomas iš Baltarusijos, Gurbavičių,
Vileikos apylinkių; jis buvo laikomas Vilniaus universiteto
rinkiniuose, tačiau iki šiol neišliko. Šaltinių bazę sudaro 120
archeologijos paminklų rasti kalavijų makštų galų apkalai
(pav. 1). Įdomu palyginti kalavijų kiekį ir makštų galų apka-
lus. Jų turėtų būti maždaug vienodas skaičius. Tačiau pagal
naujausius duomenis kalavijų baltų žemėse dabar žinoma
apie 460 (Kazakevičius, 1996, p. 10). Taigi kalavijų aptikta
gerokai daugiau nei makštų galų apkalų. Taip gali būti dėl
to, kad dalis makštų galų būtų be metalinio antgalio, arba
mirusiesiems į kapus kai kurie kalavijai buvo dedami be
makštų, nuogomis geležtėmis.

Daugiausia apkalų rasta kapinynuose, daug mažiau pi-
liakalniuose ir gyvenvietėse. Reikia pasakyti, kad apkalų

* Straipsnyje vietovardžiai pateikiami taip, kaip ir anksčiau
išleistoje autoriaus knygoje „IX–XIII a. baltų kalavijai“.
Vilnius: Alma littera, 1996.

- 1 p av. Kalavijų makštų galų apkalų radimo vietos baltų teritorijoje: 1) Aizkrauklė, Aizkrauklės r., 2) Alsungos Kalniniai, Kuldygos r., 3) Anduliai, Kretingos r., 4) Araišiai, Cėsių r., 5) Asuotė, Jekabpilio r., 6) Aucė, Duobelės r., 7) Aukštkiemiai, Klaipėdos r., 8) Balninkai, Molėtų r., 9) Bandužiai, Klaipėda, 10) Bauskė, 11) Bikavėnai, Šilutės r., 12) Ceraukstės Puodiniai (Rūšiniai), Bauskės r., 13) Čunkanai–Drengeriai, Bauskės r., 14) Dlugoše (Długosze) (buv. Langheide, Kr. Lyck), Elko apylinkės, Lenkija, 15) Dobrojė (buv. Hünenberg), Zelenogradsko r., 16) Dovainonys, Kaišiadorių r., 17) Drabešų Liepinios, Cėsių r., 18) Durbė, Liepojos r., 19) Durbės Dyriai, Liepojos r., 20) Durbės Purvmaliai, Liepojos r., 21) Genčiai, Kretingos r., 22) Gintališkė, Plungės r., 23) Grabupiai, Šilutės r., 24) Gramzdų Daržniekai, Liepojos r., 25) Graužiai, Kėdainių r., 26) Griežė, Mažeikių r., 27) Gurkovičiai, Vileikos apyl., Baltarusija, 28) Gvardeiskas (buv. Tapiau), 29) Irzekapis–Klincovka, Zelenogradsko r., 30) Jazdai, Kretingos r., 31) Jersika, Preilos r., 32) Jurbarkas, 33) Kamenskoje (buv. Saalau), Černiachovsko r., 34) Kandava, Tukumo r., 35) Kapinių Kristapėnai, Preilių r., 36) Kenigsbergas (buv. Moditten), 37) Katyčiai, Šilutės r., 38) Buv. Kaup (Wiskiauten), Zelenogradsko r., 39) Kazdanga, Liepojos r., 40) Kazdangos Apariniai, Liepojos r., 41) Kiauleikiai, Kretingos r., 42) Klauseikiai, Skuodo r., 43) Kovrovas (buv. Dollkeim), Zelenogradsko r., 44) Kukiai, Mažeikių r., 45) Kuoknesė, Aizkrauklės r., 46) Kuoknesės Mukukalnas, Uogrės r., 47) Kurklintiškiai, Ukmergės r., 48) Laiviai, Kretingos r., 49) Lazdininkai, Kretingos r., 50) Lielvardė, Uogrės r., 51) Lielvircava, Jelgavos r., 52) Buv. Linkuhen (Rževskojė), Sovetsko m., 53) Lybagų Sarajai, Talsų r., 54) Buv. Lochstedt, Kr. Samland, 55) Logvinas (buv. Medenau), Zelenogradsko r., 56) Buv. Löbertshoff, Polesko r., 57) Ludzos Uodukalnis, Ludzos r., 58) Malborakas, Lenkija, 59) Manaitai, Radviliškio r., 60) Marvelė, Kaunas, 61) Medžės Kapsėdė, Liepojos r., 62) Medžės Strautiniai, Liepojos r., 63) Mežuotnė, Bauskės r., 64) Migala (buv. Sessau), Jelgavos r., 65) Mrongovas, Lenkija, 66) Muromskoje (buv. Laptau), Zelenogradsko r., 67) Nausodis, Plungės r., 68) Nowiny Barglowskie, Suvalkų vaivadija, Lenkija, 69) Obeliai, Ukmergės r., 70) Paaiksniai, Kelmės r., 71) Padvarninkai, Panevėžio r., 72) Pakalniškiai, Šakių r., 73) Pakritižis, Panevėžio r., 74) Palanga, 75) Paragaudis, Šilalės r., 76) Pašilė, Kelmės r., 77) Pavirvytė–Gudai, Akmenės r., 78) Piltinės Pasilciemis, Ventspilio r., 79) Priekulė, Šilutės r., 80) Priekulių Giugeriai, Cėsių r., 81) Priekulių Sarumai (buv. Freudenberg), Cėsių r., 82) Pūzė, Ventspilio r., 83) Raguva, Panevėžio r., 84) Ramučiai, Klaipėdos r., 85) Rankių Kapenieikai, Kuldygos r., 86) Ravos Strungai, Liepojos r., 87) Rečnojė (buv. Magotten), Gvardeisko r., 88) Rimaisiai, Panevėžio r., 89) Ringuvėnai, Šiaulių r., 90) Rucavos Lejos, Liepojos r., 91) Rūseiniai, Kėdainių r., 92) Sabilė, Talsų r., 93) Siraičiai, Telšių r., 94) Slengiai, Klaipėdos r., 95) Smirnovas (buv. Kiauten), Ozersko r., 96) Sosnovka (buv. Bledau), Zelenogradsko r., 97) Sovchoznoje (buv. Groß Friedrichsberg), Kenigsbergas, 98) Šiaudaliai, Šilalės r., 99) Šulaičiai, Kėdainių r., 100) Talsų Vilkuozių, Talsų r., 101) Tašų Krastiniai, Liepojos r., 102) Tervetė, Bauskės r., 103) Tiulenino (buv. Viehof), Polesko r., 104) Tolišiai, Kelmės r., 105) Turlavos Birzmaliai, Kuldygos r., 106) Upyna, Šilalės r., 107) Utenėlė, Utenos r., 108) Užavos Silmalciemis, Ventspilio r., 109) Valgalės apyl., Talsų r., 110) Vecsaulės Čapanai, Bauskės r., 111) Vėžaičiai, Šilutės r., 112) Vytogala, Šilalės r., 113) Volnojė (buv. Schulstein), Zelenogradsko r., 114) Zvardės Kerkliniai, Duobelės r., 115) Žašinas, Šilalės r., 116) Žuravliovka (buv. Pokirben) Zelenogradsko r., 117) Radimo vieta nežinoma, Latvija, 118) radimo vieta nežinoma, Kauno apylinkės, 119) radimo vieta nežinoma, Kuržemė, 120) radimo vieta nežinoma, Sambijos pusiasalis, 121) radimo vieta nežinoma, Zemaitija. *Piešė I. Keršulytė*

2 pav. Baltų kalavijų makštų galų tipologinė schema. Piešė I. Keršulytė

piliakalniuose ir gyvenvietėse bei lobiuose aptinkama dažniau ir daugiau nei pačių kalavijų. Jų rasta Asuotės (Jekabpilio r.), Kuoknesės (Stučkos r.), Mežuotnės (Bauskės r.), Tervetės (Bauskės r.) piliakalniuose; Kukių (Mažeikių r.) ir Sabilės (Talsų r.) gyvenvietėse; taip pat Talsų Vilikumuižos (Talsų r.) ir Obelių (Ukmergės r.), ežeruose. Sargėnų (Kaucho m.) lobyje irgi buvo vienas apkalas. Gana daug apkalų randama atskiruose kapinyuose. Pastaraisiais metais Lybagų Sarajų (Talsų r.) kapinyne aptikta 15 apkalų (Asaris, 1994, p. 26), 12 šių dirbinių rasta Linkuhnen (Kr. Niederung, dabar Rževskojė, Sovetsko miestas) kapinyne, 7 apkalai ištraukti iš Talsų Vilikumuižos ežero, 9 rasti Žąsino, Šilalės r., kapinyne, ir t.t.

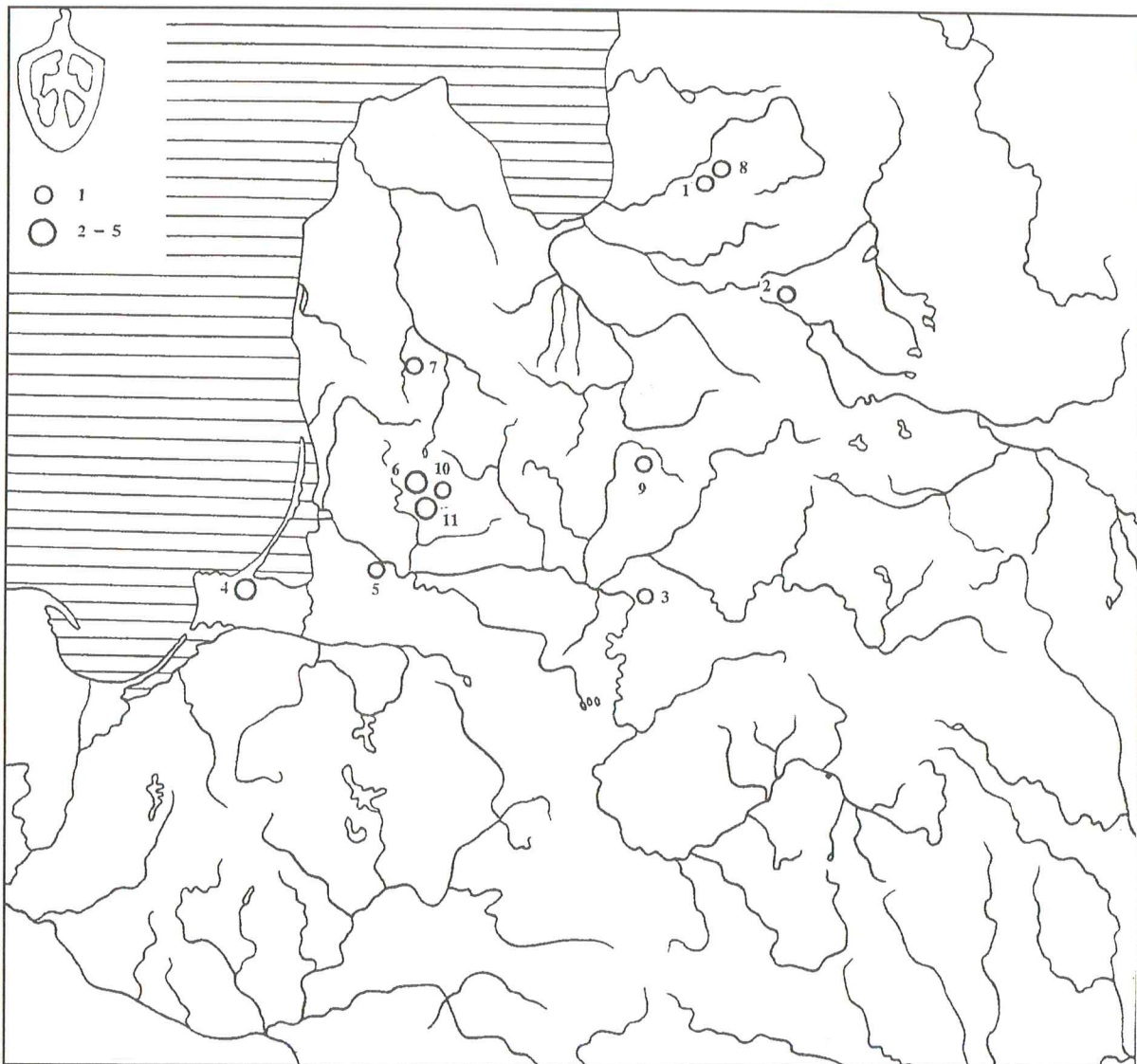
Straipsnio tikslas – apžvelgti visoje baltų teritorijoje aptiktus kalavijų makštų galų apkalus, juos klasifikuoti, kiek įmanoma, nustatyti chronologiją ir gamybos vietą.

TIPOLOGIJA IR CHRONOLOGIJA

Baltų genčių žemėse aptikti kalavijų makštų galų apkalai skirstomi į 6 tipus, 13 potipių ir 4 variantus (pav. 2). Tipologijos pagrindu pasirinktas apkalų ornamentas ir jo motyvai, nes kitų kriterijų, pavyzdžiui, dydžio, metalo ar konstrukcijos ypatybių, pritaikyti negalima.

I tipas. Apkalai su paukštelėlių siluetais

Tai tokie apkalai, kurių abiejose pusėse yra paukštelėlių figūrėlių siluetai. Pagal figūrėlių stilių šis tipas skirstomas į du potipius: Ia ir Ib. Ib potipis dar skirstomas į 3 variantus (Ib1, Ib2 ir Ib3). I tipo apkalų baltų teritorijoje rasta 34. Jie sporadiškai paplitę visoje baltų teritorijoje, tačiau atskiri potipiai labiau koncentruojasi mažesniuose arealuose.

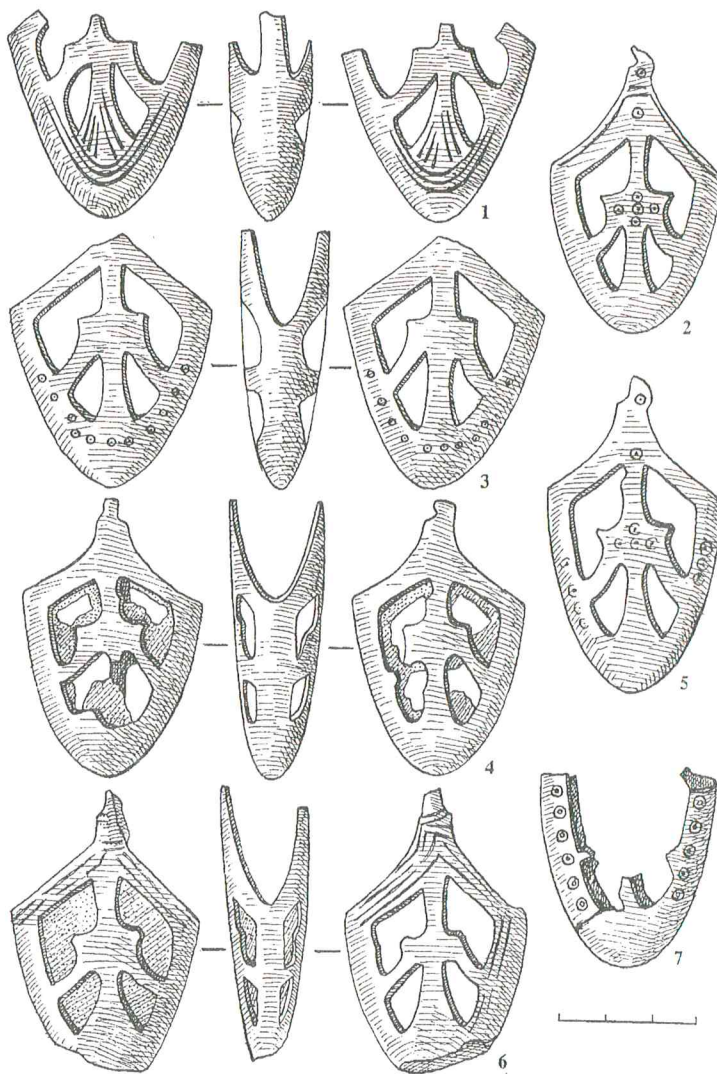

3 p a v. Ia potipio kalavijų makštų galų apkalų radimo vietos: 1) Araišiai, Cėsių r., 2) Asuotė, Jekabpilio r., 3) Dovainonys, Kaišiadorių r., 4) buv. Kaup (Wiskiauten), Zelenogradsko r., 5) buv. Linkuhnen (Rževskojė), Sovetskas, 6) Paragaudis, Šilalės r., 7) Pavirvytė–Gudai, Akmenės r., 8) Priekulių Giugeriai, Cėsių r., 9) Rimaisiai, Panevėžio r., 10) Upyna, Šilalės r., 11) Žašinas, Šilalės r. *Piešė I. Keršulytė*

Ia potipio apkalų yra 17; jie rasti 11 archeologijos paminklų (pav. 3). Tai 5,5–8 cm dydžio ir 3,9–4,5 cm pločio ažūriniai dirbiniai. Juose paukštelių figūrėlės pavaizduotos realistiškai su gana išraiškinga galvute, išskleistais sparnais ir uodega (pav. 4). Kai kuriuose apkaluose figūrėlės detalizuotos net iki uodegos plunksnų. Toks apkalas rastas Paragaudžio, (Šilalės r.) kapinyno kape 25 (pav. 4:1). Kitų apkalų pakraščiai ornamentuoti įmuštomis akutėmis. Taip puoštų apkalų rasta Asuotės piliakalnyje (Мугуревич, p. 1965, lent. XXXI:21), Paragaudžio kapinyno kape 27 (pav. 4:3) – atsitiktiniai. Priekulių Giugerių (Cėsių r.) (Apala, Apals, 1992, pav. 2:3) ir Linkuhnen (Rževskojė) kapinynuose; rastų apkalų akučių ornamentas įmuštas ir ant paukštelių figūrėlių (Kulakov, 1985, pav. 3:2).

Kadangi šio potipio apkalų rasta kapuose, todėl jie tiksliai datuojami. Labai svarbūs datavimui duomenys yra apkalų radimas drauge su kalavijais. Antai Kaup (Wiskiauten; Kr. Fischhausen, dab. Zelenogradsko r.) pilkapyje 143 apkalas buvo aptiktas drauge su Y tipo (pagal Peterseną, 1919) kalavijo dalimi, E tipo ietigaliu, ornamentuota įmova, pasagine sege, alaviniais karoliais, žalvarine žirgo aprangos sagtimi ir trimis žvangučiais, „šiaurės tipo“ balno kilpos dalimi, žąslais, kibiro likučiais, keramika, audinio fragmentais, medinio karsto liekanomis ir žirgo griaučiais. Kapo komplektas datuojamas X a. pabaiga (Paulsen, 1953, p. 31–32; Mühlen, 1975, p. 136, 143, lent. 14:5). Upynos (Šilalės r.) kapinyno kape 96 rasto H tipo kalavijo makštis puošė Ia potipio apkalas. Drauge aptiktos dvi vytinės ant-

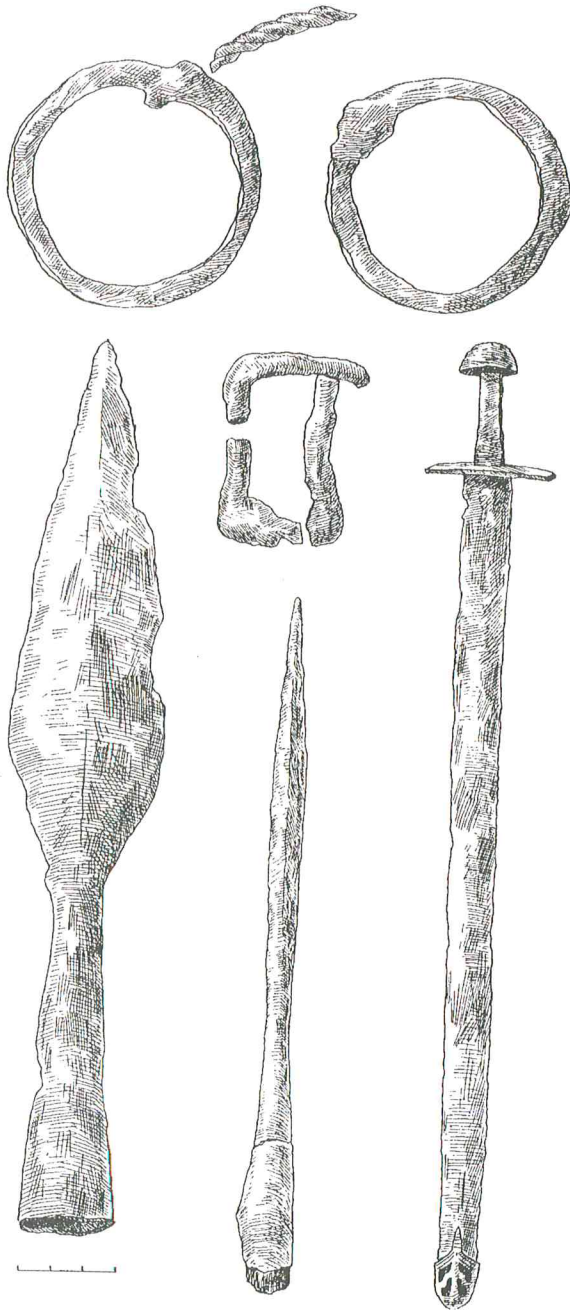
kaklės (viena užbaigta kūginiais galais), dvi pasaginės segės keturkampėmis buoželėmis, du ietigaliai, peilis, du gintariniai karoliai, diržo kabutis ir žirgo galva. Remiantis šiais radiniais kapą galima datuoti X a. pabaiga (Kazakevičius, 1996, p. 105, pav. 28). Išpūdingas kompleksas su tiksliai datuojamais dirbiniais rastas Priekulių Giugerių kapinyno kape 135. Tai Y tipo kalavijas, ant kurio makštų galo buvo pritvirtintas Ia potipio apkalas, siauraašmenis pentinis kirvis, kovos peilis, odinio diržo likučiai su žalvarine sagtimi ir žalvarinių įvijų kutais prie jo, žalvarinėmis įvijomis papuoštos kepuraitės liekanos, 8 žalvariniai įvijiniai žiedai, 2 žalvarinės juostinės pusiau apskrito skersinio pjūvio apyrankės ir viena vytinė su kilpa viename gale apyrankė, greičiausiai padaryta iš antkaklės, žalvarinė pasaginė segė daugiakampėmis buoželėmis, gabalas medinio neaiškios paskirties dirbinio, apjuosto žalvarine vielute (Apala, Apals, 1992, p. 14, pav. 5; Kazakevičius, 1996, pav. 83). Tyrinėjimų autorių duomenimis, kapas yra X a. pabaigos – XI a. pradžios. Kitas apkalas rastas Kaup (Wiskiauten) pilkapyne pilkapyje 3, drauge su H tipo kalaviju, ant kurio geležtės buvo ULFBERHT įrašas. Šis pilkapis datuojamas X a. pabaiga (Paulsen, 1953, p. 32, pav. 27; Kazakevičius, 1996, p. 29, 104). Žąsino kapinyno kape 59 rasto X tipo kalavijo makštys taip pat buvo puoštos šio tipo antgaliu (pav. 5). Kapo komplekte buvo du ietigaliai, geležinių žąslų dvi dalys, geležinis pentinas, odinio diržo likučiai, žiedas, apavo aulų žalvariniai papuošimai ir žirgo kaukolė (Vaitkunskienė, 1978, p. 27). Šis kapas taip pat datuotinas X a. Taigi šio potipio makštų galų apkalai dažniau randami ant H ir Y tipo kalavijų, rečiau pasitaikė ant X tipo kalavijų, t.y. ant tų tipų kalavijų, kurie buvo plačiau paplitę X a., X–XI a. sandūroje, bei XI a. pradžioje.

4 pav. Ia potipio kalavijų makštų galų apkalai: 1 – Paragaudis, Šilalės r., 2 – Araišiai, Cėsių r., 3 – Paragaudis, Šilalės r., 4 – Pavirvytė–Gudai, Akmenės r., 5 – buv. Kaup (Wiskiauten), 6 – Žąsinas, Šilalės r., 7 – Asuotė, Jekabpilio r. Piešė I. Keršulytė

Tokių apkalų randama ne tik baltų žemėse, bet ir kitur Europoje, ypač Skandinavijoje. P. Paulsenas juos net pavadinęs švedų–variagų grupės apkalais ir išskyrė keturis jų variantus – a, b, c, d (Paulsen, 1953, p. 22–34). Matyt, P. Paulsenas manė juos esant skandinaviškos kilmės. Šių apkalų aptinkama Švedijoje, Norvegijoje, Suomijoje, Estijoje, šiaurinėje ir centrinėje Rusijos dalyje (Ениосова, 1994, p. 116, pav. 96, в). Pavienių apkalų žinoma iš Prancūzijos (Arbman, Nilsson, 1969, p. 177, pav. 20), Vokietijos, Šlėzvingo–Holšteino žemių, Lenkijos (Paulsen, 1953, p. 22–34). Taigi, P. Paulseno duomenimis, Ia potipio apkalų Europoje (be aptiktųjų baltų žemėse) buvo rasta 29. Pridėjus dabar mums žinomus naujai rastus 6 apkalus iš Rytų Europos (Ениосова, 1994, p. 116–117) ir 17 baltų žemėse aptiktų apkalų, susidaro 52 apkalų Ia potipio grupė.

Dėl šių apkalų gamybos vietos yra keletas nuomonių. Vienų manoma, kad tai Švedijoje pagaminti dirbiniai, kurie esą importuoti į Rytų Europą, taip pat ir į baltų žemes (Nerman, 1929, p. 96). Tai visai pagrįsta nuomonė remiantis tuo metu turima medžiaga ir tuo, kad Birkoje rasta tokio apkalo liejimo formelė (ten pat, pav. 88). Pagal šių apkalų paplitimą Europoje gausiausia jų rasta Skandinavijoje, ypač Švedijoje (Paulsen, 1953, žem. III). P. Paulsenas teigė, kad Ia pogrupio apkalai buvo gaminami trijose vietose: Birkoje, Gotlande ir Kijevo apylinkėse (ten pat, 1953, p. 33). M. Strömberg mano, kad šių apkalų ornamentas – tai Šiaurės Europos ginklakalių darbas (Strömberg, 1951, p. 238). G. Korzuchina irgi teigia, kad tokie apkalai esą pagaminti Švedijoje (Корзучина, 1950, p. 65). Dabar šių apkalų kilmę galima traktuoti kiek kitaip. Neatmetant

5 pav. Żąsino, Śilalės r., kapo 59 inventorių. Piešė I. Keršulytė

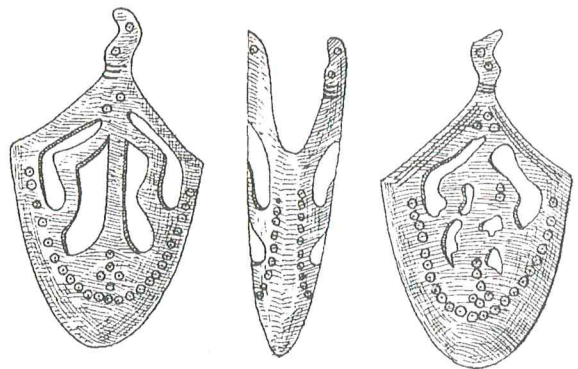
skandinaviškos kilmės, galima pateikti ir tokią prielaidą, kad šiuos apkalus gamino ir rytinėje Baltijos jūros pakrantėje gyvenusių baltų genčių ginklakaliai – žemaičiai ir sembai, nes jų radimo vietos koncentruojasi Jūros ir Akmenos tarpupyje bei Sambijos pusiasalyje (pav. 3). Be to, dar reikia atkreipti dėmesį į atsitiktinai rastą apkalą iš Paragaudžio (Kazakevičius, 1992, pav. 2:7). Abiejose jo pusėse paukštelio siluetai skiriasi; atrodo, kad tai gamintojo darbo brokas. Vienoje pusėje figūrėlė dar matyti, bet labai

netaisyklinga: ilgas ir siauras liemuo, nenormaliai išlenkti sparnai, o kitoje pusėje figūrėlės formos tarsi „išplaukę“, sunkiai įžiūrimos (pav. 6). Atrodo, kad šis apkalas buvo lietas toje pačioje liejimo formelėje pakartotinai; vienas formelės šonas bene jau buvo apgadintas pirmojo liejimo metu. Šio apkalo tiksliau datuoti negalima, nes jis rastas atsitiktinai.

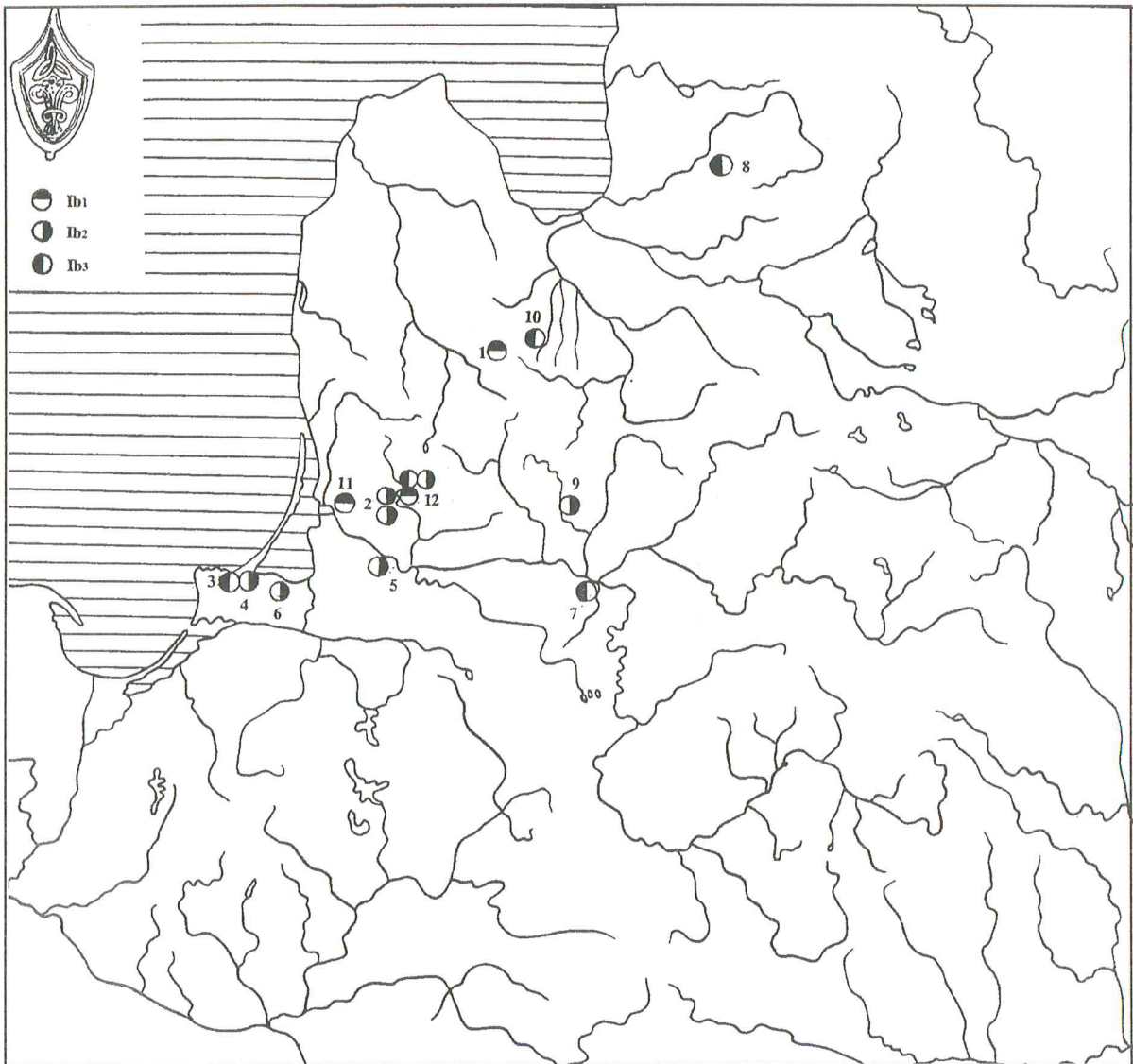
Ib potipio apkalų taip pat yra 17, jie rasti 12 archeologijos paminklų (pav. 7). Paukštelio figūrėlės labiau stilizuotos, ažūrinės, 6–8 cm ilgio ir 3,9–4,5 cm pločio (pav. 8). 10 Ib potipio apkalų aptikta kapuose, vienas – piliakalnyje, kiti – atsitiktinai arba tikslesnės jų radimo aplinkybės nežinomos. Daugiausia šių apkalų buvo Żąsino kapinyne. Jame rasti 5 apkalai, 4 iš jų aptikti kapuose 12, 62, 94, 160 ir vienas buvo atsitiktinis. Bikavėnų (Śilutės r.) kapinyne kapuose 111 ir 139 rasti 2 apkalai. Kituose baltų archeologiniuose paminkluose aptikta po vieną tokį apkalą.

Ib potipis dalijamas į 3 variantus. **Ib1 variantui** reikia skirti apkalus, rastus Aucėje (Bauskės r.) atsitiktinai, Vėžaičiuose (Śilutės r.) ir Żąsino kapinyne, kape 160 (pav. 8:3). Tai Borre stiliumi puošti apkalai. Paukštelio figūrėlė aprėminta dviguba vingiuota linija ir rateliais, gerai išryškinta „plunksnuota“ uodega. Tai neabejotinai importiniai makštų galų apkalai. Deja, jie rasti be kalavijų. Żąsino kapas 160 buvo labai apardytas ir aptikta tik nedidelė dalis įkapių komplekto: žalvarinė pasaginė segė keturkampėmis buoželėmis, žalvarinės grandinėlės ir žiedo fragmentai, dviejų geležinių dirbinių likučiai. Makštų galo apkalo viduje išlikusi kalavijo geležtės smaigalio nuolauža.

Ib2 varianto paukštelio siluetai padalyti į trijų dalių erdves – susipinančias kilpas: galvutes, sparnus ir uodegas. Kiekviena galvutė išreikšta trimis pailgomis kilpelėmis, kurios simbolizuoja snapą ir akutes. Geriau išryškinti sparnai ir uodega. Sparnus sudaro du dideli žiedai, o uodegą – pailgi grioveliai, apjuosti dvigubu žiedeliu (pav. 8:4–6). Šiam variantui skirtini apkalai iš Bikavėnų kapų 111 ir 139, buv. Löbertshoff (Kr. Labiau) (pav. 8:5), buv. Kaup (Wiskiauten) pilkapio 170c (pav. 8:8), Linkuhnen (Rževskojė) kapo

6 pav. Kalavijo makštų galo apkalas iš Paragaudžio, Śilalės r. Atsitiktinis radinys. Piešė I. Keršulytė

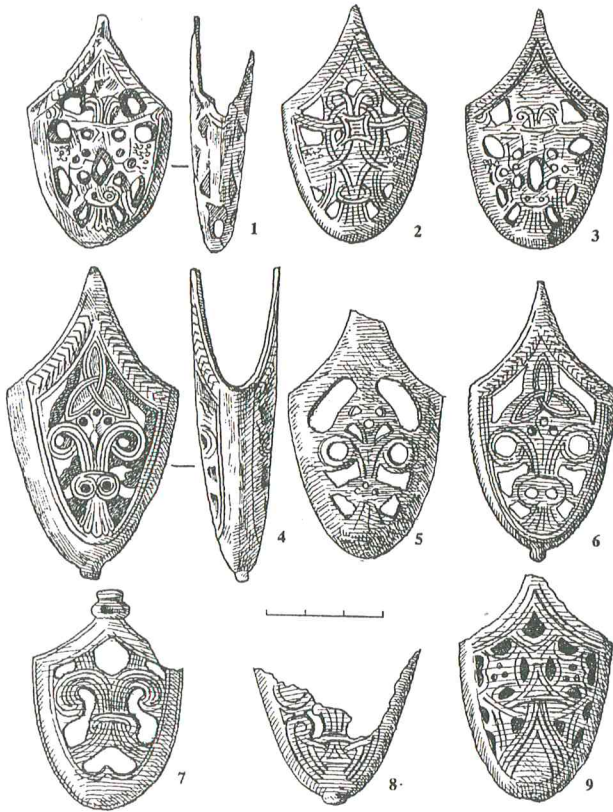
7 pav. Ib potipio kalavijo makštų galų apkalų paplitimas baltų žemėse: 1) Aucė, Duobelės r., 2) Bikavėnai, Šilutės r., 3) Irzekapis-Klincovka, Zelenogradsko r., 4) buv. Kaup (Wiskiauten), Zelenogradsko r., 5) buv. Linkuhnen (Rževskojė), Sovetsk, 6) buv. Löbertshoff, Polesko r., 7) Marvelė, Kaunas, 8) Priekulių Giugeriai, Cėsių r., 9) Šulaičiai, Kėdainių r., 10) Tervetė, Bauskės r., 11) Vėžaičiai, Šilutės r., 12) Žašinas, Šilalės r. *Piešė I. Keršulytė*

175, Šulaičių (Kėdainių r.) – atsitiktinis (pav. 8:4), Žašino kapinyno kapo 12 ir dar atsitiktinis. Šie dirbiniai galėjo būti pagaminti prūsų genčių žemėse; šitai netiesiogiai leidžia suprasti P. Paulsenas (Paulsen, 1953, p. 20) ir patys dirbiniai, pasklidę visoje baltų teritorijoje.

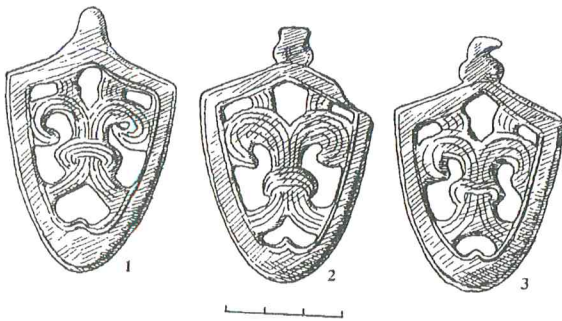
Ib3 variantui reikia skirti apkalus, kurie ornamento stiliumi kiek skiriasi nuo Ib2 varianto apkalų. Šių apkalų puošyba neturi tridialio griežtumo, vyrauja vingiuotos linijos ir simetriškai išdėstytos kiaurymės (pav. 8:9). Pasak archeologės Laimos Vaitkunskienės, šie ažūriniai antgaliai gali būti vietos meistrų kūriniai; čia skandinaviški motyvai įgiję naują išraiškos formą (Vaitkunskienė, 1983, p.

10). Šiam variantui reikia skirti apkalus, aptiktus Irzekapinio – Klincovkos (Zelenogradsko r.) kapinyno kape 117 (pav. 8:9), Marvelėje (Kaunas) – atsitiktinai, Priekulių Giugerių kapinyno kape 30 (pav. 8:7), Tervetės piliakalnyje ir Žašino kapinyno kapuose 62 ir 94. Reikia pažymėti, kad apkalai iš Priekulių Giugerių ir Tervetės yra analogiški (pav. 9:2, 3) ir gali būti nulieti vienoje dirbtuvėje. Labai artimas jiems yra apkalas, rastas Högby vietovėje Olande (Švedija) (SHM 25556) (pav. 9:1).

Kaip ir Ia potipio apkalai, Ib potipio visų trijų variantų apkalai aptinkami tiksliai datuoetuose kapų kompleksuose, kai kada su kalavijais. Reikia paminėti Bikavėnų kape

8 p. v. Ib potipio su variantais kalavijų galų makštų apkalai: 1) Gintališkė, Plungės r., kapas 8, 2) Vėžaičiai, atsitiktinis radinys, 3) Žasinas, Šilalės r., kapas 160, 4) Šulaičiai, Kėdainių r., atsitiktinis radinys, 5) buv. Löbertshoff, Polesko r., 6) Bikavėnai, Šilutės r., kapas 139, 7) Priekulių Giugeriai, kapas 30, 8) buv. Kaup (Wiskiauten), Zelenogradsko r., pilkapis Nr. 170c, 9) Irzekapis–Klincovka, Zelenogradsko r., kapas 117. Piešė I. Keršulytė

9 p. v. Ažūrinių kalavijų makštų galų apkalai: 1) Högby, Elandas, Švedija, 2) Priekulių Gugeriai, pakas 30, 3) Tervetė. Piešė I. Keršulytė

139 rastą X tipo kalaviją su šio potipio makštų galo apkalu. Kartu komplekte buvo 2 ietigaliai, žalvarinė antkaklė kilpiniais užkeistais galais, pasaginė segė keturkampėmis buoželėmis, 2 apyrankės – juostinė ir gyvūniniais galais, 3 įvijiniai žiedai, iš kurių geriau išlikęs tik vienas, ir peilis (pav. 10). Kapas datuotinas X a. (Kazakevičius, 1996, p.

116). To paties Bikavėnų kapinyne kape 111 antgalis rastas ant neaiškaus tipo kalavijo geležtės fragmento. Žasino kapinyne kape 12 inventorių sudarė: kepuraitė, papuošta žalvarinėmis įvijomis, vytinė antkaklė kilpiniais galais, 2 pasaginės segės keturkampiais galais, 4 apyrankės, iš jų viena gyvūniniais galais ir 3 juostinės plėtėjančiais galais, įvijinis žiedas, odinis diržas, puoštas sidabriniais apkalais su ažūrine sagtimi ir „kutu“, geležinis pentinas, kovos peilis žalvariu puoštomis makštimis, dvinariai žąslai, žirgo vytinė antkaklė kilpiniais galais ir žirgo galva. Šis kapas irgi yra X amžiaus. Kitame šio kapinyne kape 62 taip pat išliko ne visas kalavijas, tik geležtės dalis be rankenos. Ant geležtės smaigalio aptiktas Ib potipio apkalas, juo buvo sutvirtintos makštys. Pagal kitų kapų komplektuose aptiktus daiktus, pavyzdžiui: antkakles užkeistais kilpiniais galais, pasagines seges keturkampėmis ir daugiakampėmis galvutėmis, apyrankes gyvūniniais ir plėtėjančiais galais bei kitus daiktus, Ib potipio apkalus baltų žemėse galima datuoti X–XI amžiais. Anksčiausias iš jų yra X a. pradžios. Jis rastas Irzekapis–Klincovkos kapinyne kape 117 (Кулаков, 1990, p. 80).

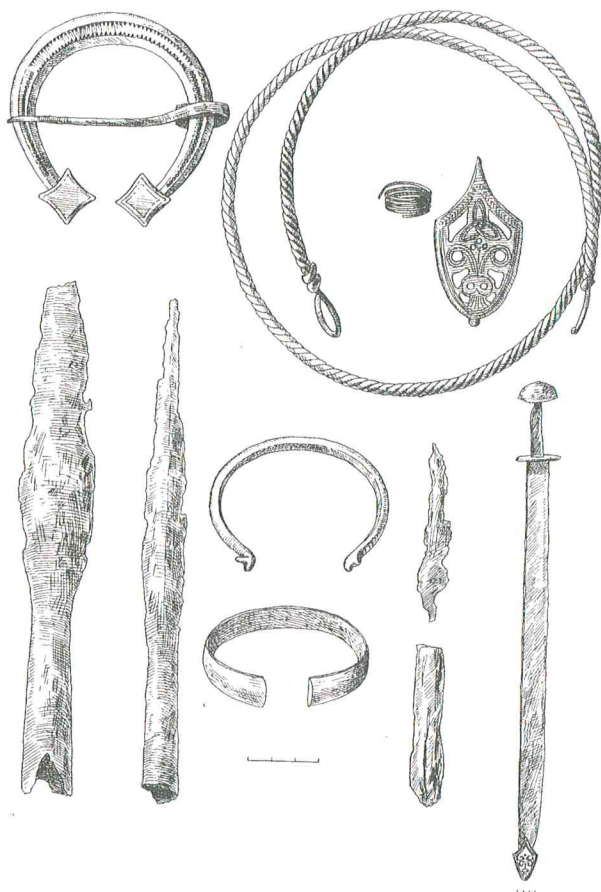
Ib potipio kalavijų makštų galų apkalai aptinkami visoje Europoje, nuo Islandijos – šiaurėje iki Šlėzvingo–Holšteino žemių Vokietijoje – pietuose. Remiantis P. Paulseno duomenimis ir mano paties surinktą medžiaga, dabar šių apkalų Europoje žinoma 31. Švedijoje jų rasta 7, Norvegijoje, Islandijoje, Danijoje, Lenkijoje, Vokietijoje – po vieną. Baltų teritorijoje šie apkalai dažniau aptinkami Nemuno žemupio archeologiniuose paminkluose, Jūros ir Akmenos upių baseinuose bei Sambijos pusiasalyje (pav. 7). Dėl jų kilmės P. Paulsenas, buvo atsargus. Pasak jo, tokie apkalai plačiai paplitę Skandinavijoje, ypač Švedijoje; dėl to juos pavadino „Skandinaviškąja grupe“ (Skandinavische Gruppe) (Paulsen, 1953, p. 17), datavo X a. antroje puse – 1000 metais (ten pat, p. 20). Jis taip pat išskyrė nedidelę Rytprūsių apkalų grupę, atsiradusią apie 1000 metus (ten pat). Tai mano pavadintasis Ib2 potipio variantas. G. Korzuchina neabejoja, kad tai Švedijoje pagaminti dirbiniai (Корзухина, 1950, p. 65 – 66). M. Strömberg pripažįsta, kad šių apkalų ornamento stilius yra šiaurietiškas su rytietiško ornamento motyvų elementais (Strömberg, 1951, p. 234). L. Vaitkuskienė, rašydama apie skandinaviskus elementus žemaičių kutūroje X–XI a., neatmeta galimybės, kad kai kurie iš šių apkalų buvo gaminami Žemaitijoje ir galbūt netgi nulieti vieno amatininko dirbtuvėje (Vaitkuskienė, 1983, p. 10). Mano nuomone, tai abiejuose Baltijos jūros krantuose gyvenusių amatininkų gaminiai, gal išskyrus Ib1 variantą. Tam patvirtinančių duomenų galima rasti Priekulių Giugerių kapinyne kape 30, kur ant V tipo kalavijo geležtės smaigalio rastas kiek supaprastinto ornamento motyvu papuoštas antgalis (pav. 8:7, 9:2). Kapas labai turtingas. Jame aptikti 44 radiniai; iš jų reikia paminėti 2 žalvarines pasagines seges keturkampėmis buoželėmis, kario apyrankę, masyvią juostinę pusiau apskrito skersinio pjūvio ir 2 juostines smailėjančiais galais

apyrankes, svarstyklės su svareliais ir 4 sveikus bei 2 po pusę dirhemus, 2 juostinius ietigalius, kovos peilį bei kovos kirvį ir kitus latgalių kilmingam kariui priklausiusius daiktus. Kapas datuojamas XI a. (Apala, Zariņa, 1991, p. 11–29, pav. 2–7). Reikia pažymėti, kad apkalai iš Priekulių Giugerių ir Tervetės yra analogiški ir, be jokios abejonės, vietinių ginklakalių galbūt nulieti net vienoje dirbtuvėje.

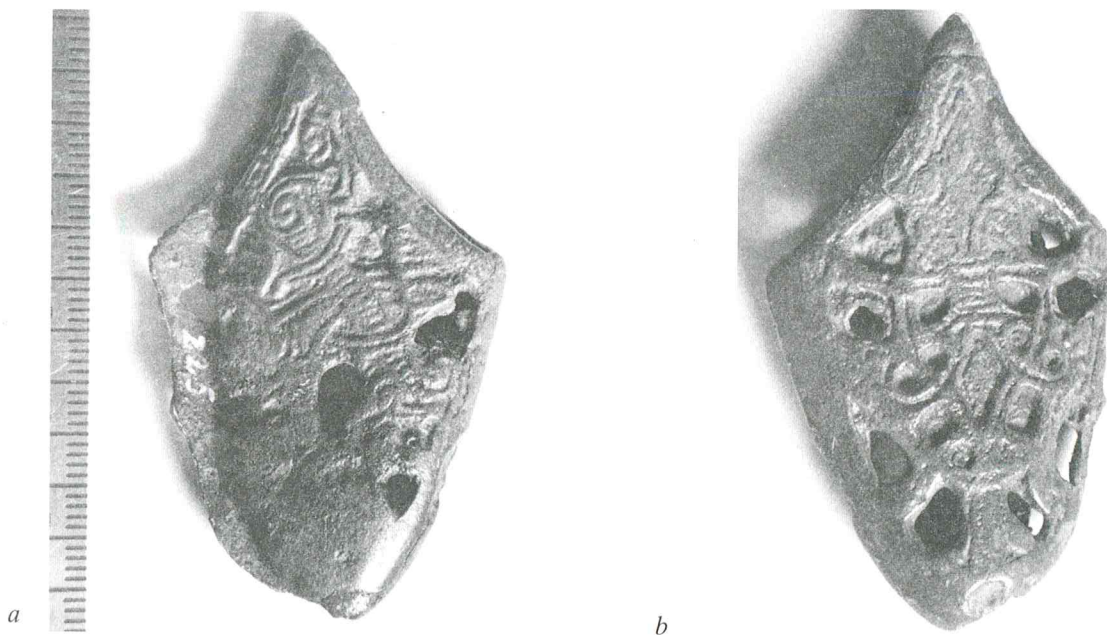
Reikia atskirai paminėti apkalą iš Katyčių (Šilutės r.). Tai vienas iš nedaugelio išlikusių dirbinių iš vadinamojo Klaipėdos krašto prieškarinių archeologinių kolekcijų. Šis apkalas 5,5 cm ilgio ir 3,5 cm pločio. Įdomu tai, kad abiejose pusėse yra skirtingas ornamentas. Vienoje pusėje išlietas Ib1 potipio ornamentas, antroje pavaizduotas mitologinio keturkojo žvėries siluetas (pav. 11). Šis apkalas minimas M. Strömberg straipsnyje ir skiriamas vadinamajam Valebergo (Valleberg) apkalų tipui (Strömberg, 1951, p. 228). P. Paulseno klasifikacijoje jis įtrauktas į „Skandinavijos“ grupę (Paulsen, 1953, p. 20). Atrodo, kad nei M. Strömberg, nei P. Paulsenas šio apkalo nematė, nes būtų atkreipę dėmesį į skirtingą ornamentą abiejose pusėse. Galima spėti, kad Katyčių apkalas buvo liejamas sudėjus jau panaudotas dviejų skirtingų tipų liejimo formeles. Datuoti šį apkalą sunku, tačiau pagal Ib1 potipio ir II tipo apkalų chronologiją jis gali būti datuojamas XI a. ir skiriamas tarpiniam I/II tipui.

II tipas. Apkalai su germaniškuoju keturkoju

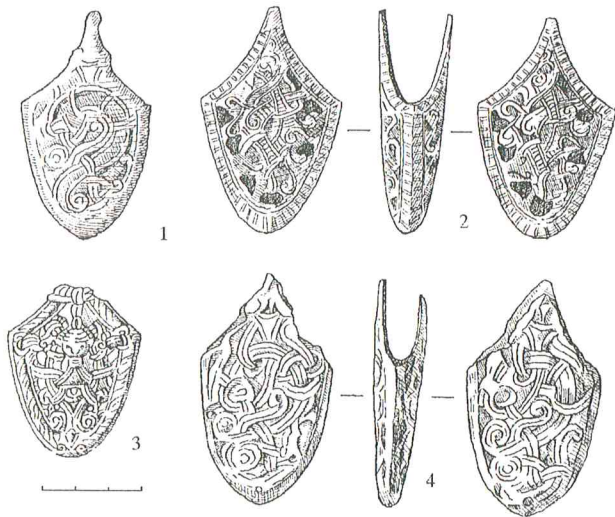
Pagal P. Paulseną, tai apkalai su germaniškuoju *Borre* arba *Jellinge* stiliaus keturkoju, skiriami keturioms grupėms: 1) skandinaviškajai (Skandinavische Gruppe), 2)

10 pav. Bikavėnų, Šilutės r., kapinyno kapo 139 geriau išlikęs inventorius. Piešė I. Keršulytė

11 pav. Katyčių, Šilutės r. kalavijo makštų galo apkalas, skirtinas tarpiniam I/II tipui. Nuotr. K. Demerecko

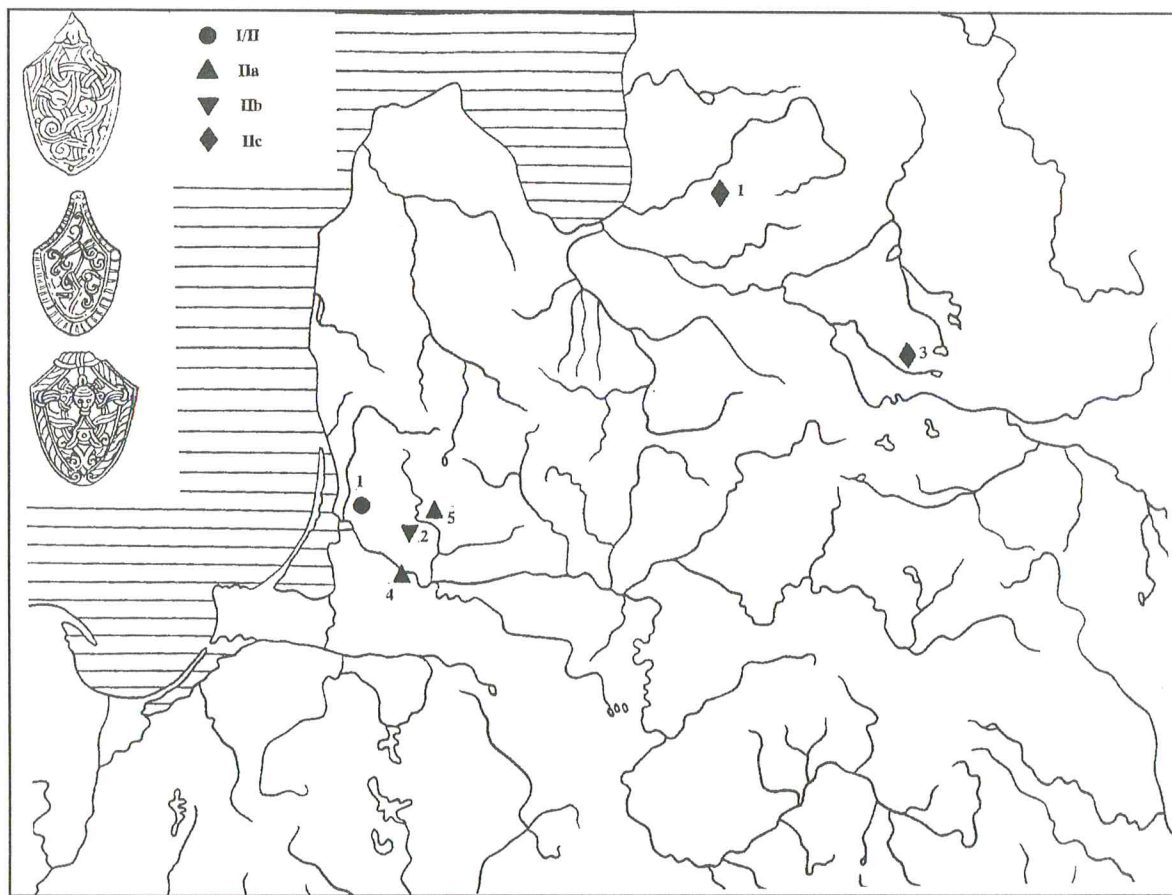

12 p a v. II tipo apkalai: 1) buv. Linkuhnen (Rževskojė), Sovetskas, kapas 8, 2) Bikavėnai, Šilutės r., kapas 117, 3) Araišiai, Cėsių r., ežero pilies gyvenvietė, 4) Žašinas, Šilalės r., kapas 163. *Piešė I. Keršulytė*

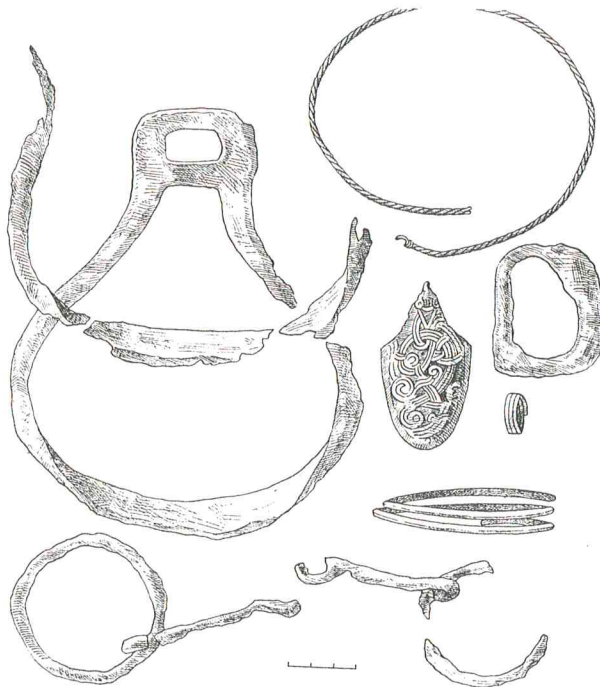
švediškajai (Schwedische Gruppe), 3) Baltijos jūros regiono zoomorfinio stiliaus (Tierstil des Ostseekreises) ir 4) apkalai su keturkojo gyvūno siluetu ir palmete (Vierfüßler und Palmette) (Paulsen, 1953, p. 35–57) (pav. 12).

Baltų žemėse tai retai aptinkamas apkalų tipas. Dabar žinomi 6 trijų pirmųjų grupių (pagal P. Paulseną) apkalai, rasti 5 archeologijos paminkluose (pav. 13). Skandinaviškajai grupei (IIa potipis) skirtini 3, švediškajai (IIb potipis) – 1, zoomorfinio stiliaus apkalų (IIc potipis) žinomi 2 egzemplioriai.

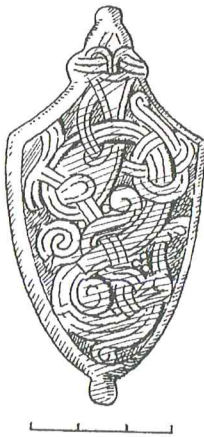
IIa potipis. Du šio tipo apkalai aptikti Linkuhnen (Rževskojė) kapinyne kapuose 8 ir 183 (Paulsen, 1953, p. 41) ir trečias – Žašino kapinyne, kape 163 (12:4). Visi jie rasti įkapių kompleksuose, dėl to gana tiksliai datuojami. Pavyzdžiui, Linkuhnen (Rževskojė) kapinyne kape 8 drauge buvo trijų kalavijų fragmentai. Vienas iš jų Y tipo, antro V tipo kalavijo išlikusi buoželė ir abu skersiniai, trečio, neaiškaus tipo kalavijo – tik geležtės dalis su apatiniu rankenos skersiniu. Be jų, kape rasti 5 blogai išlikę ictigaliai, pentinas, dvi balno kilpos, žašlai (ten pat, 1953, p. 41, pav.

13 p a v. II tipo apkalų paplitimas baltų teritorijoje: 1) I/II tipų apkalas iš Katyčių, Šilutės r., IIa – 4) Linkuhnen (Rževskojė), Sovetskas, 5) Žašinas, Šilalės r., IIb – 2) Bikavėnai, Šilutės r., IIc – 1) Araišiai, Cėsių r., 3) Kapinių Kristapėnai, Preilių r. *Piešė I. Keršulytė*

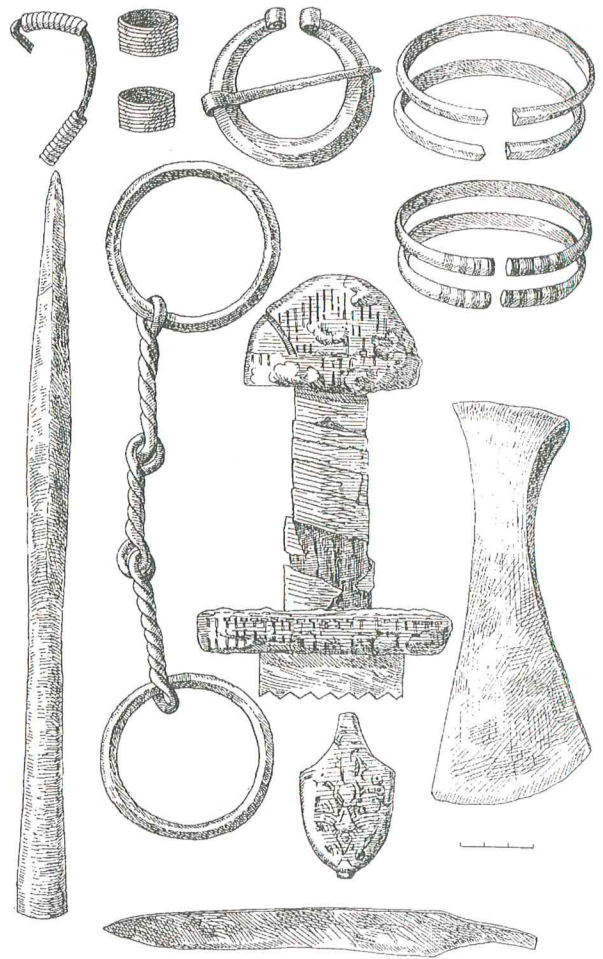

14 p a v. Žašino, Šilalės r., kapo 163 geriau išlikęs inventorius. Piešė I. Keršulytė

15 p a v. Kalavijo makštų galo apkalas iš Danilovkos, Rusija (pagal T.J. Arņę, 1913)

40, 41). Identiškas šiam apkalas rastas Žašino kapinyne kape 163. Kapas apardytas, bet įkapių komplekte išlikusi vytinė antkaklė kilpiniais galais, žąslai, dvi balno kilpos, geležinė diržo sagtis, peilis, įvijinis žiedas ir žalvarinė įvija su karčių sruoga bei žirgo kaukolė (pav. 14). Abu kapai datuoti XI a. (Paulsen, 1953, p. 41; Kazakevičius, 1996, p. 118). Trečio apkalas iliustracijos iš Linkuhnen (Rževskojė) nėra; iš P. Paulseno paminėjimo jis taip pat skirtinas Ila potipiui (Paulsen, 1953, p. 41).

16 p a v. Kapinių Kristapėnų, Preilių r., kapo 280 radiniai. Piešė I. Keršulytė

Europoje, daugiausia Skandinavijoje, žinomi 9 tokie apkalai (Müller-Wille, 1972, pav. 37:1). Po du apkalus rasta Islandijoje ir Danijoje, po vieną – Norvegijoje ir Anglijoje, P. Paulseno duomenimis, 4 žinomi Rusijoje. Beje, švedų archeologas Ingmaras Jansonas nurodo jų daugiau. Radimo vietos nutolę toli į rytus, tačiau neaišku, ar tai visi vieno tipo apkalai, ar visi gyvūninio stiliaus, bet įvairių tipų. (Jansson, 1987, pav. 9). Įdomu, kad Danilovkoje (buv. Saratovo gubernija Rusijoje) rastas X a. pirmosios pusės–vidurio apkalas yra identiškas Žašino ir Linkuhnen (Rževskojė) pilkapynuose aptiktiesiems (pav. 15). Daugiausia šių apkalų, vėlgi remiantis P. Paulseno, rasta Švedijoje, kur žinoma 8 egzemplioriai (Paulsen, 1953, p. 38). Datuojami X amžiumi.

Baltų genčių žemėse aptikti Ila potipio apkalai neabejotinai yra atgabenti iš Skandinavijos ir taip pat skirtini X–XI amžiams.

Ila potipis. Šio potipio apkalą turime iš Bikavėnų kapo 117 (pav. 12:2). Kapas apardytas ir jo įkapių kompleksas

nepilnas. Išliko 3 žalvarinės sagtelės, klevo sėklos formos kabutis, pentino dalys, neaiškios paskirties geležinis dirbinys ir apkalo viduje kalavijo geležtės smaigalys. Kapą tiksliau datuoti iš šių dirbinių likučių negalima. Tenka remtis analogijomis iš kitur. Identiškų apkalų yra iš Norvegijos, Gjermundbu vietovės (Paulsen, 1953, p. 45–46, pav. 42), Gotlando ar Elando (Öland) salos Švedijoje (Nerman, 1929, pav. 89) ir Valsgerdės (Valsgårde, Švedija), kapo 12. Pastarajame kape apkalas buvo ant X tipo kalavijo geležtės (Paulsen, 1953, p. 45). Iš viso šių apkalų Švedijoje rasta 5, Norvegijoje ir Suomijoje – po vieną (Müller-Wille, 1972, pav. 37:1); Rusijoje žinomi du šio potipio apkalai. Visi jie datuojami taip pat X amžiumi. Taigi atrodo, kad ir Bikavėnų kape 117 rastasis apkalas yra X a. ir atgabentas greičiausiai iš Švedijos.

IIC potipis. Baltų teritorijoje rasti 2 šio potipio apkalai. Vienas aptiktas Araišių (Cėsių r.) ežero pilies gyvenvietėje ir datuojamas pagal analogijas X a. (Apala, Apals, 1992, p. 10, pav. 2:4). Kitas apkalas buvo Kapinių Kristapėnų (Preilių r.) kapo 280 įkapių komplekte. Jame aptiktas V tipo kalavijas su šiuo apkalu, E tipo ietigalis (pagal J. Peterseną), siauraašmenis pentinis kirvis, trinariai žąslai, žalvarinė pasaginė segė atvyniotais galais, 4 apyrankės ir 2 žiedai (pav. 16). Kapas datuojamas 1000 metais (Kuniga, 1988, p. 90, pav. 16).

Tokių apkalų Europoje žinoma 10 (Paulsen, 1953, p. 48–53). Po vieną iš Haithabu (Vokietija), Roskildės (Danija), Huittinen (Hvittis) Sampu Huikkainmäki (Suomija) (Kivikoski, 1973, p. 114). Švedijoje aptikti 3 tokie apkalai, Islandijoje ir Rusijoje žinoma po 2 (Paulsen, 1953, p. 49). Datuojami X a. viduriu–antrąja puse.

Mūsų kraštuose pasirodę tokie apkalai yra atvežtiniai ir datuoti X a. antrąja puse–1000 metais.

III tipas. Apkalai su rytietiška palmete

Baltų teritorijoje rasta 40 tokių apkalų. Jie aptikti 28 archeologijos paminkluose. Skiriami 3 šio tipo potipiai: IIIa, arba „Variagų–baltų“ grupė pagal P. Paulseną, IIIb, arba „Baltų–Rytprūsių“ grupė, IIIc, arba „Rytprūsių“ grupė, ir vienas IIIb potipio variantas. Apkalai yra 5,1–19,5 cm ilgio ir 3,2–5 cm pločio.

IIIa potipis (variagų–baltų). Jį sudaro 7 apkalai, iš kurių tik 3 rasti kapuose su kitais daiktais, kiti – atsitiktiniai arba net be tikslesnės radimo vietos (pav. 17). Šių apkalų ornamentui būdingos vertikaliai susivijusios linijos, kylančios nuo apkalų žemutinės dalies (smaigalio) ir užsibaigiančios lapelio pavidalo „galvute“, arba palmete (pav. 18). Viršutinė apkalo dalis kai kada taip pat baigiasi trijų dalių lelijos pavidalo ataugėle (pav. 18:1, 3). P. Paulsenas šiam potipiui skyrė ir didelius panašiu ornamentu puoštus apkalus, kuriuos esu linkęs priskirti IIIb potipiui.

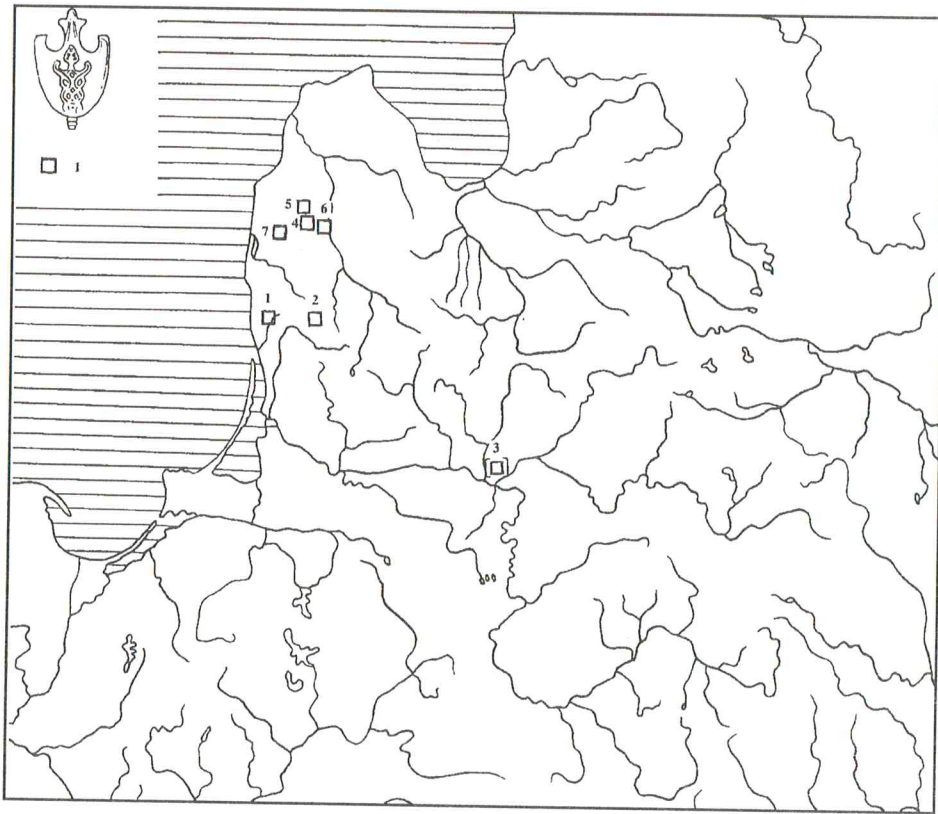
IIIa potipio apkalus geriausia datuoti pagal Gintališkės (Plungės r.) kapinyno kape 111 (24) aptiktus daiktus. Degintinis kapas įrengtas prūsų genčių papročiu: jame už-

kastas nedegintas žirgas ir sudegintam mirusiajam įdėti 33 dirbiniai, dauguma jų labai apdegę ir deformuoti. Geriau išlikę tokie dirbiniai: žalvarinė vytinė antkaklė, 3 žalvarinės pasaginės segės (dviejų galai užbaigti aguoninėmis galvutėmis, vienos – platiškos), apyrankė ir žiedas, 7 sagtys su skirstikliais, geriamojo rago apkalai, 3 pentinai, 2 balno kilpos su sidabro inkrustacijomis, geležiniai dvinariai žąslai, 2 kovos peiliai ir kiti smulkūs, susilydę dirbinių fragmentai (Vaitkūnskienė, 1979, lent. 1). Kapas datuotinas XI a. pradžia. Kazdangos Aparinių (Liepojos r.) kape 2 ir Ravos Strungų (Liepojos r.) kape 7 rasti tie apkalai. Asario datuojami XI a. ir skiriami I tipui (Asaris, 1995, p. 21, 26, pav. 1:3).

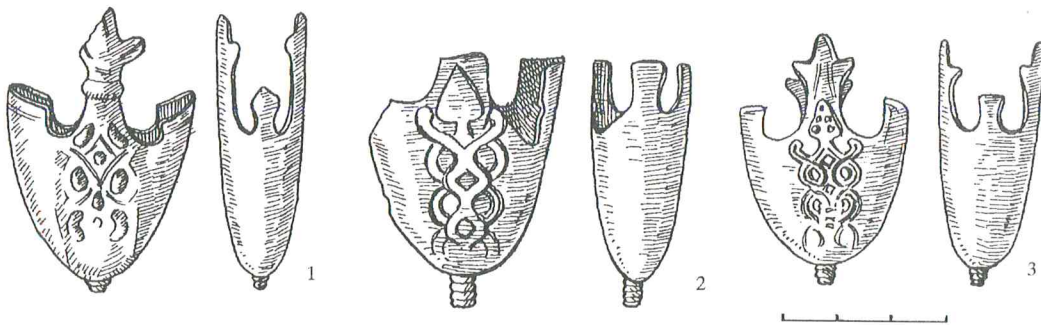
Europoje tokių apkalų neaptinkama. Tai vietiniai Rytų Pabaltijo meistrų gaminiai, naudoti XI amžiuje.

IIIb potipis (baltų–Rytprūsių). Jį sudaro 20 apkalų; iš jų 6 rasti kapuose, vienas – lobyje, o kiti – atsitiktiniai arba jų radimo aplinkybės neaiškios (pav. 19). Tai dideli, lygiu paviršiumi apkalai, smaigalyje užsibaigiantys nedidele ataugėle arba be jos, o kitame gale – pailga ataugėle, kuri kartais primena labai stilizuotą paukštelio galvutę. Ornamentas nesudėtingas, atkartoja IIIa potipio ornamentą: vertikaliai susipynusios linijos kyla nuo apkalo žemutinės dalies (smaigalio) arba iš abiejų apkalo galų ir baigiasi „lelijos“ pavidalo galvute. Viršutinė apkalo dalis baigiasi ataugėle; ji kartais primena labai stilizuotą paukštelio galvutę (pav. 20).

Keturi tokie apkalai buvo Vecsaulės Čapanų (Bauskės r.) kapinyne. Vienas iš jų, matyt, rastas atsitiktinai ir XIX a. viduryje buvo paskelbtas (Bähr, 1850, lent. I:22), kiti 3 aptikti 1886 m. E. Šmito (E. Schmidt) kasinėjimų metu, tačiau smulkesnių radimo aplinkybių nežinome. Jie buvo paminėti archeologų X kongreso parodos kataloge to paties šimtmečio pabaigoje (RK, 1896, p. 54–56). Vieną tokią apkalą, rastą su T tipo kalavijo buožele Anduliuose (Kretingos r.), paskelbė Joachimimas Hofmanas (Hoffmann, 1941, p. 27, pav. 3b). Tiksliau juos datuoti galima tik remiantis kituose kapuose rasta analogiškais apkalais. Toks apkalas buvo tiksliai datuotame Palangos kapinyno kape 199. Šis apkalas buvo ant anteninio kalavijo geležtės smaigalio; drauge rasta ir antkaklė, suvyta iš žalvarinės ir geležinės vielos, pasaginės žvaigždiniais ir cilindriniais galais segės, 2 apyrankės gyvūniniais galais, juostinis žiedas, žąslai, miniatiūrinis kapliukas, dalgelis, odinis diržas, apkaustytas tarsi švininiais apkalėliais, ir žeberklinis ietigalis (pav. 21). Kapas datuojamas XI a. (Kazakevičius, 1996, p. 17, 18, 101, pav. 4, 6, 9). Bikavėnų kapinyno kape 210 aptiktas žirgas; jam ant kaklo užmauta žalvarinė vytinė antkaklė užkeistais kilpiniais galais, taip pat rasta kamanų diržai geležiniais apkalais ir žąslai snukyje, 3 žvangučiai, apkalai su skirstikliais, 5 geležinės sagtys, apyuodegio žalvarinė įvija, 2 balno kilpos. Prie mirusiojo buvo apyrankė gyvūniniais galais, įvijinis žiedas, pentinas, apavo papuošimas, juosta su žalvarinių vielučių pintiniu ornamentu, peilis, klevo sėklos pavidalo kabutis ir geležinės vielos gabalas. Kapas taip pat XI amžiaus.

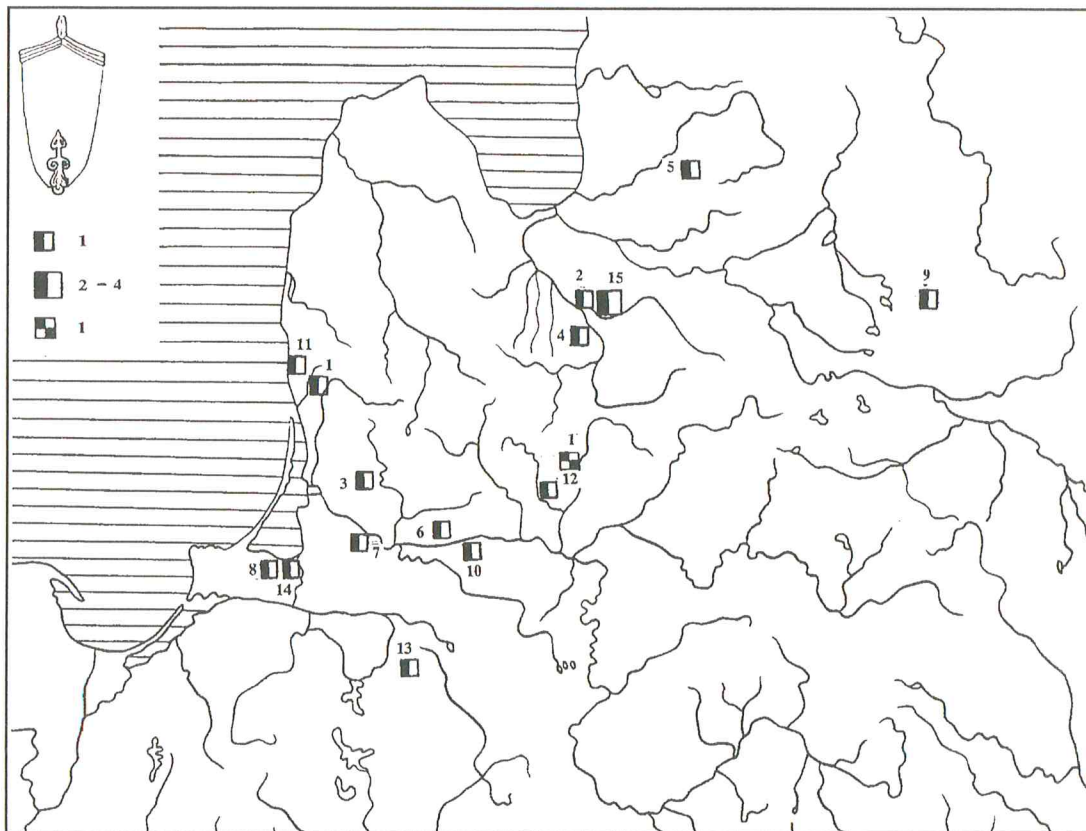
17 p. v. IIIa potipio kalavijų makštų galų apkalų radimo vietos: 1) Genčiai, Kretingos r., 2) Gintališkė, Plungės r., 3) Kauno apylinkės, be tikslesnės radimo vietos, 4) Kazdanga, Liepojos r., 5) Kazdangos Apariniai, Liepojos r., 6) Rankių Kapeniečiai, Kuldygos r., 7) Ravos Strungai, Liepojos r. Piešė I. Keršulytė

18 p. v. IIIa potipio apkalai: 1) Genčiai, Kretingos r., atsitiktinis radinys, 2) Kauno apylinkės, tikslesnė radimo vieta nežinoma, 3) Gintališkė, Plungės r., kapas 111. Piešė I. Keršulytė

P. Paulsenas, aprašydamas šiuos apkalus, ne be reikalo pavadino juos baltų–Rytprūsių grupe (Paulsen, 1953, p. 84–87). Šiai P. Paulseno grupei priskirčiau ir jo variagu–baltų grupės apkalus; jie yra didesni, bet ornamentuoti panašaus ornamento motyvais. Geras šio apkalų tipo pavyzdys rastas latgalių žemėje, Drabešų Liepinės (Cėsių r.) kapinyno degintiniame kape 95. Apkalas aptiktas ant Z tipo kalavijo geležtės smaigalio (Apals, Apala, 1973, p. 8, pav.

1:19). Kape buvo nemažai įkapių: Z tipo kalavijas, kovos ir darbo kirviai, ietigalis, peilis, skiltuvas, antkaklė balneliniai galais ir vytinės fragmentai, 4 pasaginės segės aguoniniai ir cilindriniai galais, kario apyrankė, 2 vytinės–įvijinės apyrankės ir įvijinės apyrankės dalys, 2 įvijiniai žiedai, 2 žvangučiai ir azūrinio apkaliuko fragmentas (pav. 22) (ten pat, pav. 1). Kapas datuojamas XI a. antrąja puse (Kazakevičius, 1996, p. 76, 119). Šio potipio apkalai ran-

19 p av. IIIb potipio apkalų radimo vietas: 1) Anduliai, Klaipėdos r., 2) Bauskė, 3) Bikavėnai, Šilutės r., 4) Ceraukstės Puodiniai, Bauskės r., 5) Drabešų Liepinios, Cėsių r., 6) Jurbarkas, 7) buv. Linkuhnen (Rževskojė), Sovetskas, 8) buv. Löbertshoff, Polesko r., 9) Ludzos Uodukalnis, Ludzos r., 10) Pakalniškiai, Šakių r., 11) Palanga, 12) Ruseiniai, Kėdainių r., 13) Smirnovas (buv. Kiauten), Ozersko r., 14) Tiulėninas (buv. Viehof), Polesko r., 15) Vecsaulės Čapanai, Bauskės r. IIIb1 – 1) Grauziai, Kėdainių r. *Piešė I. Keršulytė*

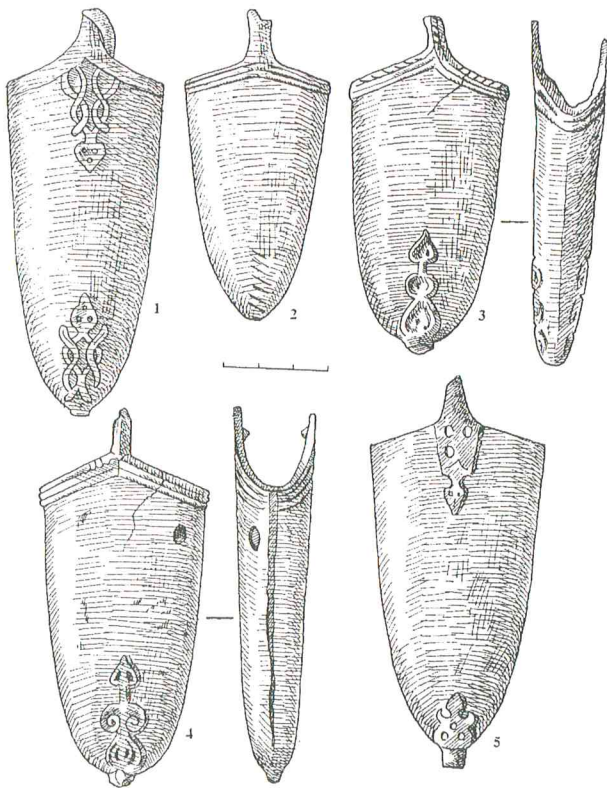
dami Rytų Pabaltijo regione ir, be jokios abejonės, gaminti vietinių ginklakalių XI amžiuje.

IIIb potipio variantui reikia skirti ir Grauzių (Kėdainių r.) lobyje rastą išpūdingą sidabrinį apkalą (pav. 23, 24). Jis aptiktas 1969 m. archeologinių tyrinėjimų metu drauge su sidabrine vytime antkakle išplotais figūriniais galais (pav. 25).

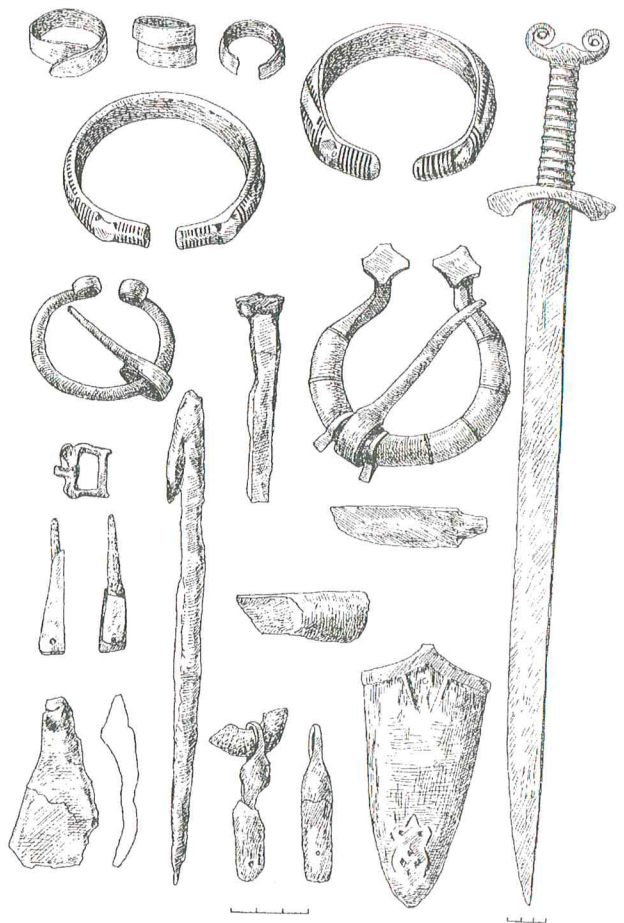
Apkalas 19,5 cm ilgio ir 4,5 cm pločio, 84 g svorio, padarytas iš sidabrinės skardos. Galai baigiasi ažūrinėmis movomis, kurių paviršius papuoštas reljefiniu įvairiomis kryptimis išdėstytu įkartėlių ornamentu. Viršutinė mova baigiasi dviem stilizuotomis paukštelėlių galvutėmis; snapeliai nukreipti į kairę. Apatinė mova yra stilizuoto augalo pavidalo, užbaigta reljefine ataugėle (pav. 24:1). Archeologas Vytautas Urbanavičius, paskelbęs šį unikalų Lietuvos archeologinėje medžiagoje dirbinį, mano, kad jis yra XI a. Rytų Pabaltijo auksakalių darbo ir užkastas XII–XIII a. (Urbanavičius, 1970, p. 80–82). Panašaus dydžio ir formos 2 apkalai rasti Latvijoje, Turaidos Pūtelīų (Rygos r.) ir Krimuldos Liepenių (Rygos r.) lyvių pilkapyuose. Analogiški apkalai aptikti ir Kijeve (Ukraina) 1939 m., De-

siatinos cerkvės kape (Корзухина, 1950, p. 68–74); taip pat atsiktinai rastas panašaus apkalų viršutinės plokštelės fragmentas Vilusenharju (Tamperės r., Suomija) kapinyne (Nallinmaa-Luoto, 1978, p. 130, lent. XXIV:13). Krimuldos Liepenių apkalų chronologija gana aiški, nes jis buvo kape kartu su T tipo kalaviju ir datuojamas XI a. (Тыниссон, Граудонис, 1961, p. 49) arba XI a. pabaiga–XII a. pradžia (Мугуревич, 1961, p. 51), kitų apkalų data taip pat yra XI a. (Paulsen, 1953, p. 76; Корзухина, 1950, p. 74). Šie dirbiniai yra unikalūs visoje Europoje ir gali būti skiriami atskiram potipio variantui. Dėl jų kilmės reikia pritarti V. Urbanavičiaus nuomonei, kad tai Rytų Pabaltijo meistrų gaminiai (Urbanavičius, 1970, p. 82).

IIIc potipis (Rytprūsių). Tai monolitiniai, labai saikingai ornamentuoti iškiliumi rumbeliu išilgai ir išlietomis negilomis linijomis pakraščiuose apkalai (pav. 26). Apkalų viršutinė dalis užbaigta stilizuota paukštelio galvute (Hoffman, 1941, pav. 4) arba profiliuota atauga. Pastaroji aptinkama dažniausiai (pav. 26:1–4, 6, 7). Potipį sudaro 17 apkalų, 10 iš jų rasti kapuose, likusieji – atsiktinai arba jų radimo aplinkybės neaiškios (pav. 27).

20 p a v. IIIc potipio kalavijų makštų galų apkalai: 1) Bauskė, Latvija, 2) Rytprūsiai, tikslesnė radimo vieta nežinoma, 3) Lietuva, tikslesnė radimo vieta nežinoma, 4) Bikavėnai, Šilutės r., kapas 210, 5) Pakalniškiai, Šakių r., atsitiktinis radinys. Piešė I. Keršulytė

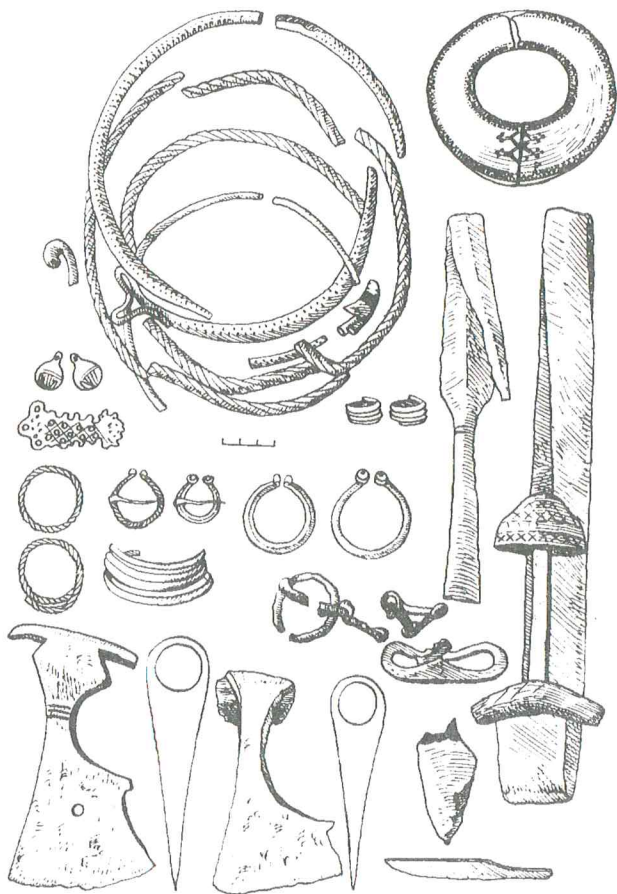

21 p a v. Palangos kapinyne kape 199 rastos įkapės. Piešė I. Keršulytė

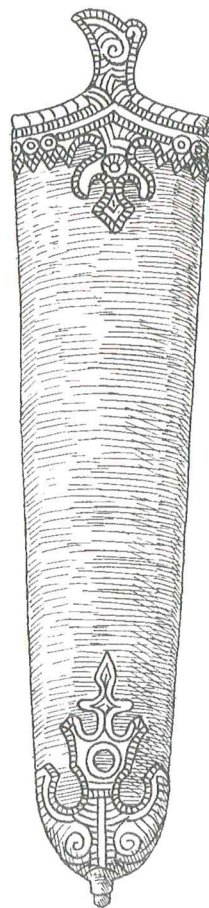
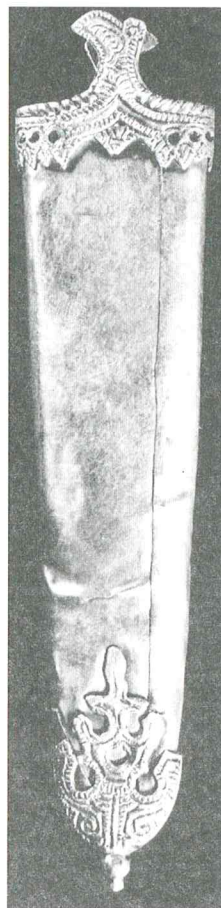
Daugiausia šio potipio apkalų buvo Linkuhnen (Rževskojė) kapinyne. Jame aptikti 7 apkalai (kapai 8, 42, 43c, 71 (2 apkalai), 74, 92). Buvusiame Groß Friedrichsberg (Kenigsbergas, dab. Kaliningradas) aptikti 2 tokie apkalai (Кулаков, 1990, pav. 16:2, 4). Kituose kapinyuose rasta po vieną šio potipio apkalą. Pagal P. Paulseną, Linkuhnen (Rževskojė) kapinyne kape 71 buvo 2 tokie apkalai: vienas geležinis, kitas žalvarinis. Mirusiojo sudeginimo vietoje aptiktas ritualiniais tikslais perlaužtas ir sulenktas kalavijas su geležiniu makštų galo apkalu, dar 2 Y ir X tipų kalavijai, peilis, pentinas, 2 balno kilpos, žąslai, 2 peiliai, žvangutis, verpstukas, dvi dalys vytinės antkaklės su kilpomis galuose, 2 pasaginės segės, 1 laiptelinė segė, dvių lankinių segių dalys, dvių žalvarinių apyrankių lankelių dalys, 2 žalvariniai smeigtukai, 3 įvijos, karolio dalis ir 5 žalvariniai įvijiniai žiedai. Kapas datuojamas XI a. (Paulsen, 1953, p. 89). To paties laikotarpio Linkuhnen (Rževskojė) kape 8 antgalis buvo ant Y tipo kalavijo geležtės smaigalio. Gerai išlikęs antgalis rastas apardytame Bikavėnų kape 171b. Jame išliko žalvarinė pasaginė segė plėtančiais gala is, žąslai, kalavijo fragmentas, peilis, galas-

tuvas, geležinis pentinas, klevo sėklos pavidalo kabutis (pav. 28). Kapo chronologija – X a. pabaiga–XI a. Gintališkės (Plungės r.) kapinyne kape 8 šis makštų galo apkalas buvo ant T tipo kalavijo smaigalio (Vaitkunskienė, 1979, p. 56, pav. 14:8). Šiame kape palaidoto vyro įkapės turtingos, rasti 25 daiktai; tarp jų 5 žalvarinės pasaginės segės aguoninėmis galvutėmis ir 1 atvyniotais galais, taip pat 2 antkaklės, 4 apyrankės ir kiti daiktai (pav. 29).

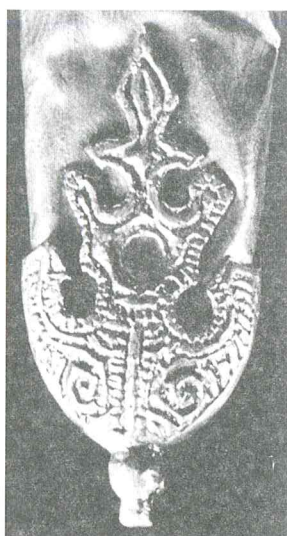
Europoje šių apkalų aptinkama retai. Reikia paminėti vieną apkalą, rastą Suomijoje, Vilusenharju (Tampere r.) kapinyne (Nallinmaa-Luoto, 1978, p. 130, 132, lent. XXIV:14). Dar vienas toks apkalas žinomas Lenkijoje (Корзухина, 1950, p. 91). Pagrindinės jų paplitimo ribos yra vakarų baltų žemės Sambijos pusiasalyje, rečiau aptinkami vakarų Lietuvoje, o pavieniai – ir kitose baltų žemėse (pav. 27). Neabejotina, kad šioje teritorijoje IIIc potipio makštų galų apkalai ir buvo liejami. Tokią išvadą priėjo ir P. Paulsenas, susumavęs tuo metu turimą medžiagą (Paulsen, 1953, žem. X.).

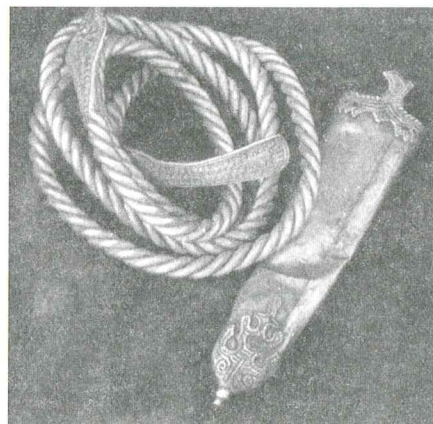
22 p. v. Drabešų Liepinės, Cėsių r., kapinyno kapo 95 radiniai.
Piešė I. Keršulytė

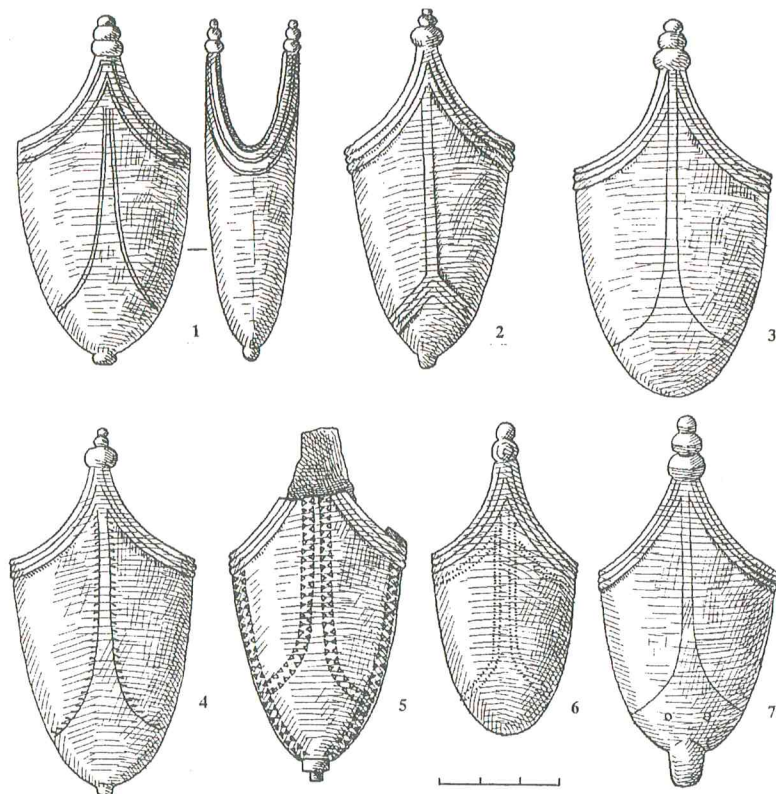
23 p. v. Graužių, Kėdainių r., kapinyno teritorijoje lobyje rasto
sidabrinio kalavijo makštų galo apkalas. Nuotr. K. Vainoro

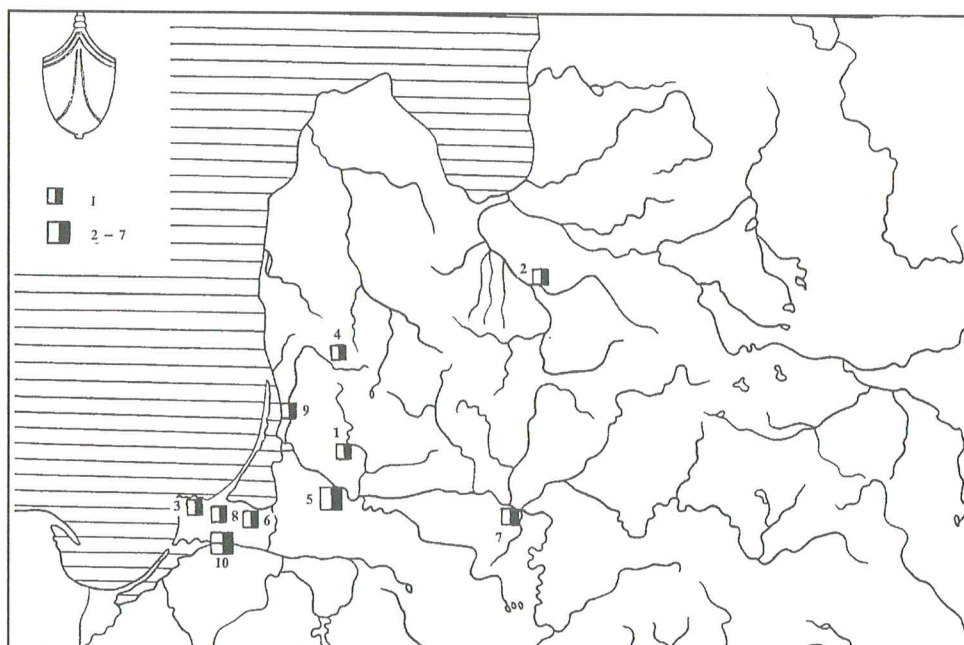
24 p. v. Graužių, Kėdainių r., kalavijo makštų galo apkalos ornamento
detalės. Nuotr. K. Vainoro

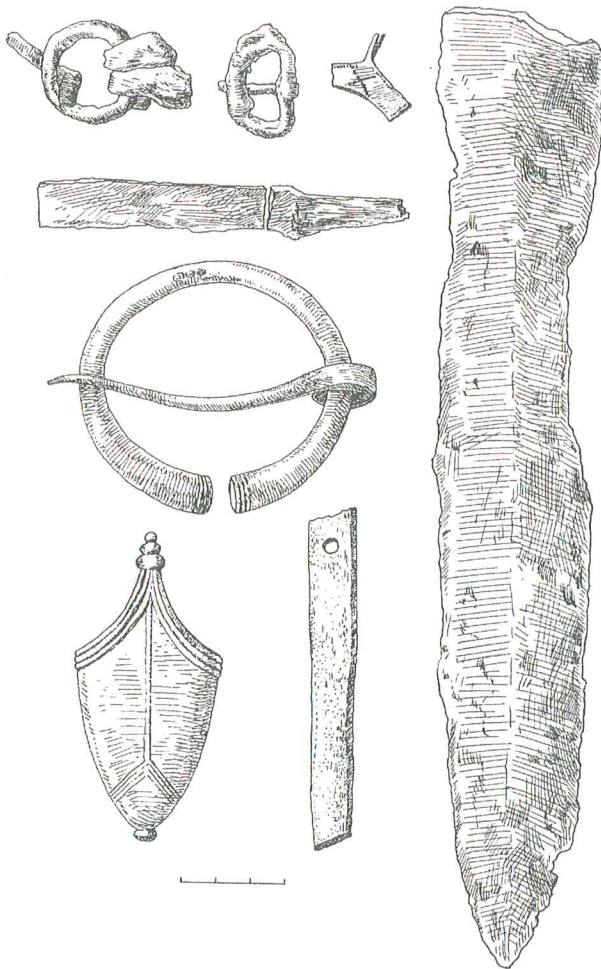
25 p. v. Graužių, Kėdainių raj. lobis. Nuotr.
K. Vainoro

26 p. v. III c. potipio makštų galų apkalai: 1) Gintališkė, kapas 8, 2) Bikavėnai, Šilutės r., kapas 171b, 3) buv. Linkuhnen (Rževskojė), Sovetskias, kapas 42, 4) Dobrojė (buv. Hüenberg), Zelenogradsko r., atsitiktinis radinys, 5) buv. Löbertshoff, Polesko r., radimo aplinkybės nežinomos, 6) Sovchoznojė (buv. Groß Friedrichsberg), Kenigsbergas, atsitiktinis radinys, 7) Čunkanai–Drengeriai, Bauskė, kapas 46. *Piešė I. Keršulytė*

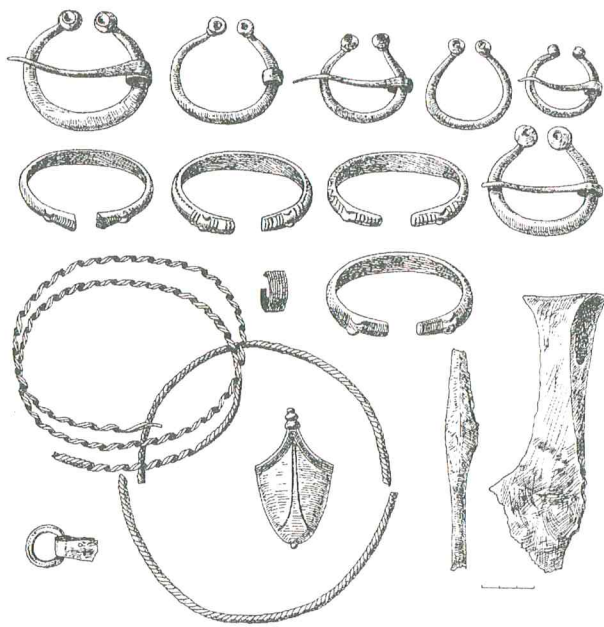
27 p. v. III c. potipio kalavijo makštų galų apkalų radimo vietas: 1) Bikavėnai, Šilutės r., 2) Čunkanai–Drengeriai, Bauskė, 3) Dobrojė (buv. Hüenberg), Zelenogradsko r., 4) Gintališkė, Kretingos r., 5) Buv. Linkuhnen (Rževskojė), Sovetskias, 6) Buv. Löbertshoff, Polesko r., 7) Marvelė, Kaunas, 8) Muromskojė (buv. Laptau, Zelenogradsko r., 9) Priekulė, Šilutės r., 10) Sovchoznojė (buv. Groß Friedrichsberg), Kenigsbergas. *Piešė I. Keršulytė*

28 p a v. Bikavėnų, Šilutės r., kapinyno kape 171b aptikti dirbiniai. Piešė I. Keršulytė

IV tipas. Apkalai su dviejų paukštelių figūrėlėmis (Vogelmotiv im Medaillon)

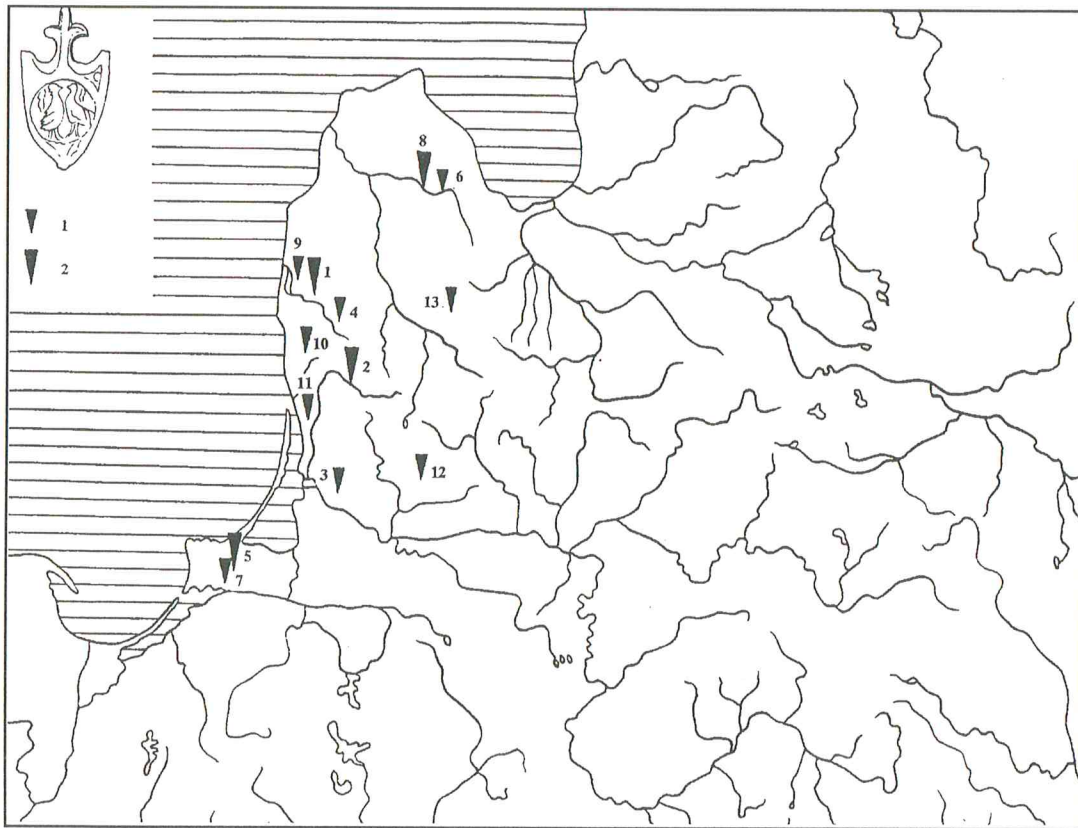
Rasta 17 dirbinių iš 13 archeologijos paminklų, daugiausia – atsitiktinai (pav. 30). Tik 5 iš jų buvo kapuose. Apkalai 5,1–9,3 cm ilgio ir 3,2–4 cm pločio. Viršuje yra trilapė palmetė, o smaigalys baigiasi nedidele atauga arba visai be jos, suapvalintas. Apkalų šonų ornamentas originalus. Juose būna pavaizduotos dvi išraiškingos paukštelių figūrėlės, atgręžtos viena į kitą snapeliais. Galima įžiūrėti ne tik kūnus, galvas, kojas, bet ir snapelius, akis, sparnų kontūrus (pav. 31). Kitur paukštelių figūrėlės apjuostos apskritu griovelėliu, jos yra tarsi „medalionė“. Taip aprėminti paukšteliai yra ant atsitiktinai rastų apkalų iš Gintališkės kapinyno (Kazakevičius, 1992, p. 101, pav. 7:2, 4) (pav. 31:3), Medžės Strautinių (Liepojos r.) Rucavos Lejų (Liepojos r.) (Asaris, 1994, p. 23, 25) (pav. 31:1) ir Zvardės Kerklinų (Saldaus r.) kapinyno (Kruze, 1842, p. 21, lent. 42:3). Retais atvejais siluetai labai stilizuoti ir sunku su-

29 p a v. Gintališkės, Plungės r., kapinyno kape 8 radiniai. Piešė I. Keršulytė.

prasti, jog tai paukšteliai. Tokio ornamento pavyzdys yra iš Grabupių (Šilutės r.) (Paulsen, 1953, pav. 131; Kazakevičius, 1992, pav. 7:1) arba atsitiktinai rastas Slengių (Klaipėdos r.) kapinyne (pav. 32). Reikia dar paminėti atsitiktinai aptiktą Gramzdos Darzniekų (Liepojos r.) kapinyno apkalą, kurio ornamentas kiek skiriasi nuo kitų. Jame paukštelių figūrėlės aprėmintos atskiromis iškilėmis, pusiau apskritomis linijomis. Apatinėje dalyje šias abi erdves su paukšteliais jungia lenktos linijos, o viršuje yra eglutės ornamento motyvas (Asaris, 1994, pav. 2:1). Remdamasis ornamento skirtumu ši apkalų tipą J. Asaris dalija į du variantus (Asaris, 1994, p. 22, 23).

Daugiausia tokių apkalų – po 2 – rasta Durbės Dyrių (Liepojos r.), jau minėtuose Gintališkės, Irzekapinio – Klincovkos (Кулакoв, 1990, p. 75, 78, pav. 16:9, 10, lent. XLIX:2, LXIV) bei Lybagų Sarajų (Talsų r.) kapinyuose. Pirmieji 2 apkalai rasti degintiniuose kapuose (Stepinš, 1967, pav. 5, 7). Pavyzdžiui, II ugnia vietės kape 1 buvo: T tipo kalavijo dalys, M tipo kovos kirvis, ietigalis, peilis, dalgis, žašlai, pentinas, skiltuvas, dirželių skirstiklis, žalvarinės grandinėlės dalis su figūriniu kabučiu (Stepinš, 1967, pav. 5). Tyrinėjimų autorius Peteris Stepinis teigia, kad šie kapai yra XIII a. (Stepinš, 1967, p. 16), o J. Asario nuomone, – tai XI a. vidurio dirbiniai (Asaris, 1994, p. 23). Vėlyviausias, XII a., pasak jo, esąs apkalas, rastas Lybagų Sarajų kapinyno kape 34 (ten pat, p. 23). Irzekapinio – Klincovkos kapinyno kapai 33 ir 68 su šio tipo apkalais tyrinėjimų autoriaus Vladimiro Kulakovo datuojami XI a. antrąja puse (Кулакoв, 1990, p. 75, 78). Kape 68

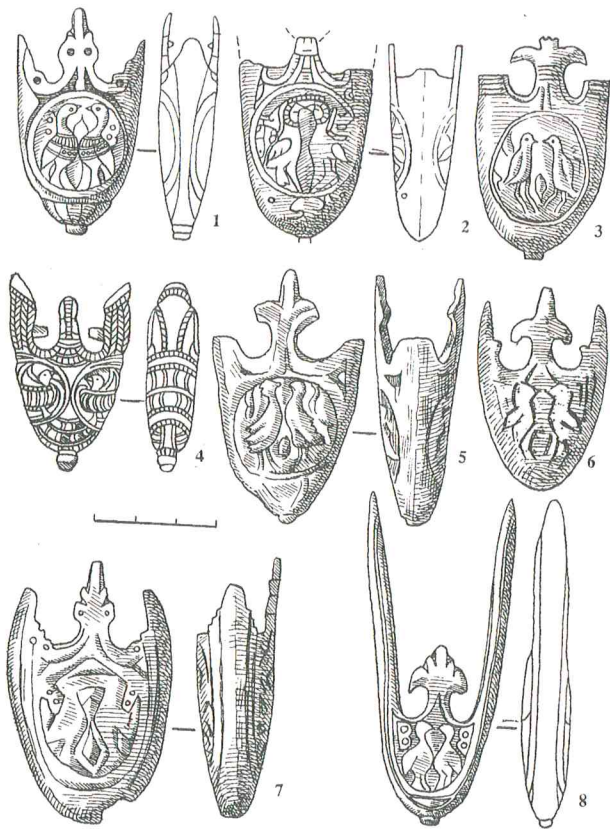
30 p a v. IV tipo kalavijų makštų galų apkalų radimo vietos: 1) Durbės Dyriai, Liepojos r., 2) Gintališkė, Plungės r., 3) Grabupiai, Klaipėdos r., 4) Gramzdų Daržniekai, Liepojos r., 5) Irzekapis–Klincovka, Zelenogradsko r., 6) Kandava, Tukumo r., 7) Kovrovas (buv. Dollkeim), Zelenogradsko r., 8) Lybagū Sarajai, Liepojos r., 9) Medzės Strautiniai, Liepojos r., 10) Rucavos Lėjos, Liepojos r., 11) Slengiai, Klaipėdos r., 12) Vytogala, Šilalės r., 13) Zvardės Karkliniai, Duobelės r. *Piešė I. Kersulytė*

drauge su kitais dirbiniais aptikta ir T tipo kalavijo buoželė (pav. 33) patvirtina teisingą autoriaus datavimą (Kazakevičius, 1996, p. 108). Kituose kapinynuose rasta po vieną tokį antgalį.

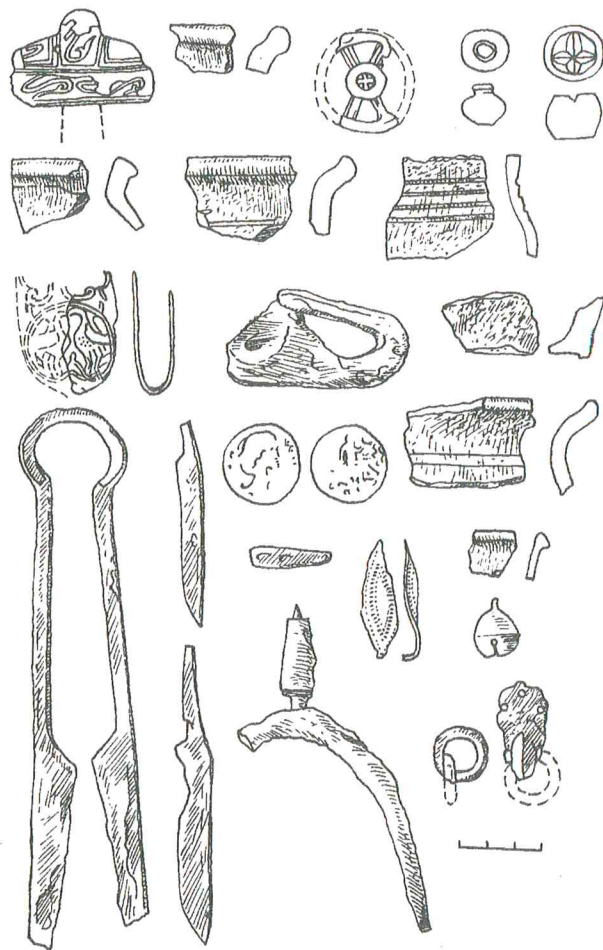
Šie apkalai tyrinėtojų dėmesį atkreipė jau seniai (Arne, 1913, p. 385, pav. 28; Nerman, 1929, p. 98; Strömberg, 1951, p. 238; Paulsen, 1953, p. 97–101). Matyt, bus patraukęs jų ornamento savitumas. Tyrinėtojai Europoje tokių apkalų suskaičiavo nedaug: T.J. Arnė atkreipė dėmesį į vakarinėse Baltijos jūros pakrantėse – Švedijoje, Gotlande ir Olande – rastus 5 tokius apkalus (Arne, 1913, p. 385, pav. 28). B. Nermanas papildė T. J. Arnė, pridėdamas dar vieną apkalą iš rytinės Baltijos jūros pakrantės – Saremos salos (Nerman, 1929, p. 98, pav. 94), o M. Strömberg aprašė apkalą, rastą Oksivijoje (Pomeranija, Lenkijoje) (Strömberg, 1951, p. 238–240, pav. 7a). Taigi jiems buvo žinomi 7 apkalai, rasti Baltijos jūros pakrančių abiejose pusėse (Paulsen, žem. X). Be jau skelbtųjų, reikia paminėti dar vieną 1954 m. į Stokholmo valstybinį istorijos muziejų patekusį apkalą iš nežinomos radimo vietos Švedijoje (pav. 34) (SHM 25177:104). Tyrinėtojai vieningai pri-

pažįsta, kad tai XI a. gaminiai, bet dėl jų kilmės kiekvienas pareiškė savą nuomonę. Vyraujanti nuomonė ta, kad šie apkalai gaminti Rytų Pabaltijyje (Nerman, 1929, p. 98; Strömberg, 1951, p. 240) arba net Kurše (Paulsen, 1953, p. 101). P. Paulseno nuomonę palaiko ir J. Asaris (Asaris, 1994, p. 23). T. J. Arnė sako, kad apkalai su paukštelių figūrėlėmis esą lieti Baltijos jūros regiono pakrantėse (Arne, 1913, p. 385). Aš pats palaikau T.J. Arnės nuomonę ir pakartosiu anksčiau pasakytą mintį, kad tai abiejų Baltijos jūros pakrančių – rytinės ir vakarinės – XI a. gaminiai (Kazakevičius, 1992, p. 102). Tam papildomų duomenų duoda ir analogiškas ornamento motyvas, aptinkamas ant apskritų kabučių, paplitusių Gotlande ir žemyninėje Švedijoje, Birkoje. Į juos dėmesį atkreipė visi tyrinėtojai, rašę apie IV tipo kalavijų makštų galų apkalus. Tai tiesioginės ornamento motyvo paralelės, galėję turėti įtakos abiejų rūšių dirbinių ornamento motyvams plisti abiejose Baltijos jūros pusėse.

Taigi dabar žinomi 25 IV tipo kalavijų makštų galų apkalai. 17 apkalų rasta baltų žemėse, 8 – kitur Europoje, tačiau visi Baltijos jūros baseino ribose (pav. 35).

31 p a v. IV tipo apkalai: 1) Rucavos alėja, Liepojos r., atsitiktinis radinys, 2) Irzekapis–Klincovka, Zelenogradsko r., kapas 33, 3, 5) Gintališkė, Plungės r., atsitiktiniai radiniai, 4) Gramzdų Dazniekai, Liepojos r., atsitiktinis radinys, 6) Kovrovas (buv. Dollkeim), Zelenogradsko r., atsitiktinis radinys, 7) Vytogala, Šilalės r., atsitiktinis radinys, 8) Lybagų Sarajai, Talsų r., kapas 34. *Piešė I. Keršulytė*

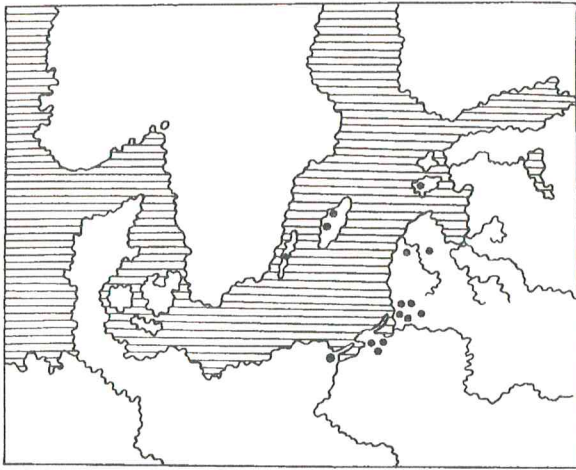
33 p a v. Irzekapinio – Klincovkos kapinyne kape 68 rasti dirbiniai (pagal V. Kulakovą, 1990)

32 p a v. Slengių, Klaipėdos r., kapinyne 1972 m. atsitiktinai rastas žalvarinis kalavijo makštų galo apkalas. *Nuotr. K. Demerecko*

34 p a v. IV tipo kalavijo makštų galo apkalas iš nežinomos radimo vietos Švedijoje (SHM 25177:104). *Piešė I. Keršulytė*

35 pav. IV tipo kalavijų makštų galų apkalų radimo vietos Europoje. Piešė I. Keršulytė

V tipas. Apkalai su augaliniu ir geometriniu ornamentu bei kryžiumi

P. Paulsenas šių apkalų (mit Kreutz und Ranke) išskyrė dvi grupes: 1) variagų–lyvių ir 2) kuršių–Rytprūsių. Pastarąją padalijo dar į tris variantus – a, b ir c (Paulsen, 1953, p. 103–125). Tokią sudėtingą klasifikaciją lėmė ornamentų motyvų skirtumai ir medžiagos gausumas. Klasifikaciją iš dalies reikia keisti, nes šiame straipsnyje aptariami tik baltų žemėse aptikti apkalai, o P. Paulseno darbe – ir lyvių genčių teritorijoje paplitę.

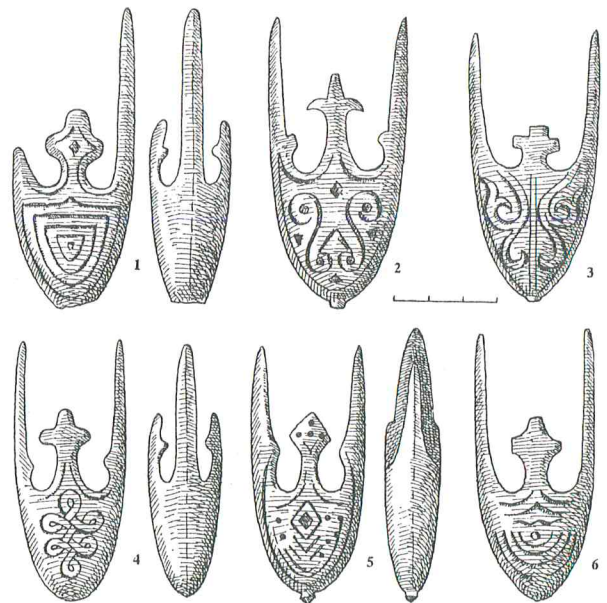
Dabar baltų teritorijoje 79 archeologijos paminkluose rasti 126 šio tipo apkalai (pav. 37, 40). Tai 5–10 cm ilgio ir 3–4 cm pločio dirbiniai. Išsiskiria du jų potipiai: Va ir Vb. Va potipio apkalų yra 26, Vb – 100. Juos išskiria pagal ornamentų motyvus. Va potipio apkalai yra su augaliniu ir geometriniu ornamentu motyvais, nors vyrauja augalinio ornamentu motyvai (pav. 36), Vb potipio apkalų pagrindinis ornamentu motyvas yra kryžius, apjuostas vingiuotomis linijomis (pav. 39).

Va potipis. Apkalai su augaliniu ir geometriniu ornamentu motyvais (pav. 36). Tai 26 apkalų grupė, paplitusi visoje baltų teritorijoje sporadiškai ir kokios didesnės koncentracijos atskiruose mikroregionuose nesudaro (pav. 37).

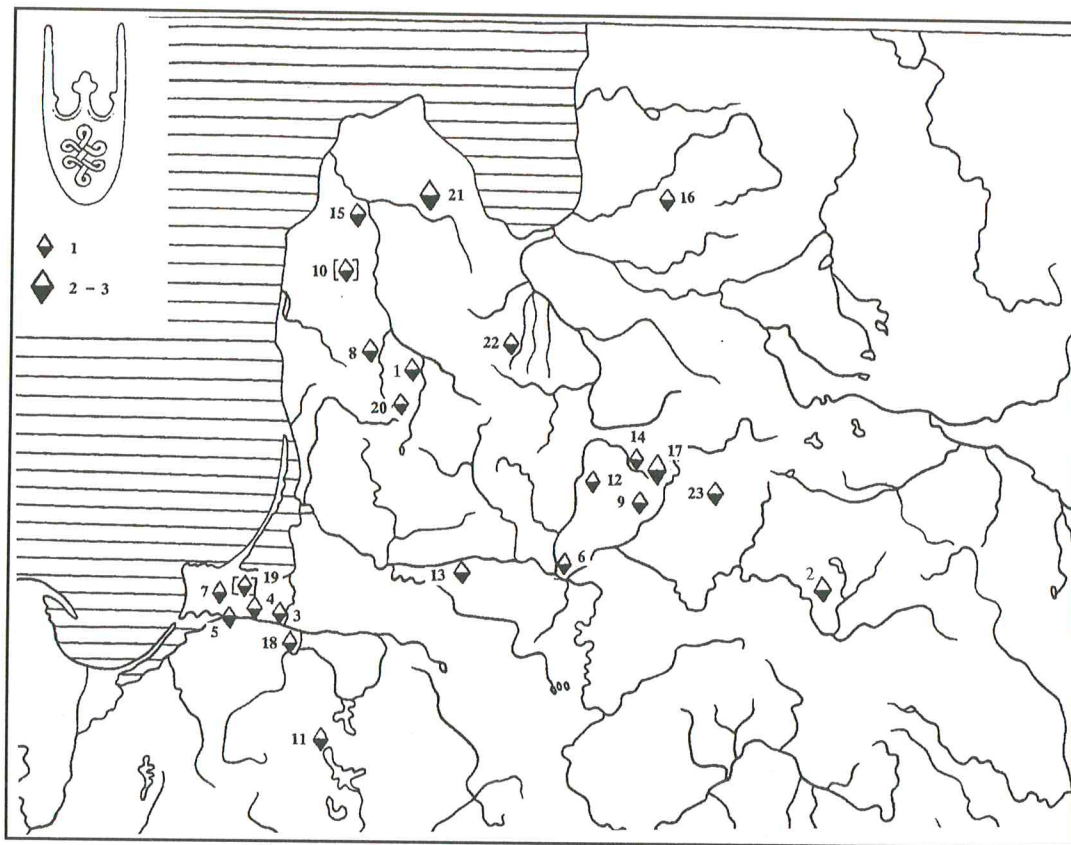
Dauguma apkalų rasti atsitiktinai, tik 3 buvo kapuose ir 2 aptikti ant kalavijų geležčių smaigalių. Vienas iš jų buvo Tapiau (Kr. Wehlau, Gvardeiskas) kapinyne drauge su neaiškaus tipo kalaviju, datuojamu 800–900 m. (Grenz, 1975, p. 50), antras – Griežės, (Mažeikių r.) kapinyne kolektyviniame degintinių kapų XI duobės kape 1 (pav. 36:5) drauge su kalaviju balno pavidalo buožele ir daugybe kitų apdegusių dirbinių (pav. 38). Kukių (Mažeikių r.) gyvenvietės kultūriniame sluoksnyje ir Tervetės (Bauskės r.) pi-

liakalnyje aptikta po vieną tokį apkalą. Iš Talsų Vilikumuižos ežero ištraukti 3 apkalai. Tai daugiausia šio tipo apkalų, rastų viename archeologijos paminkle. 2 apkalai rasti atsitiktinai Raguvoje (Panevėžio r.). Kituose kapinyuose buvo po vieną. Priekulių Sarumuose (buv. Freudenberg, Kr. Wenden) (Cėsių r.) dar XIX a. pabaigoje, ariant pilkapyną, viename pilkapyje buvo rasta 13 dirbinių, kurie galėjo būti vieno dviejų kapų inventorius: kalavijo makštų žalvarinis apkalas, apyrankė gyvūniniais galais, kryžiaus pavidalo kabutis, puoštas žalsva emale, 2 akmeniniai verpsutukai (?) (Steinscheiben), pragręžtas kaulinis dirbinys, molinis karolis, 2 žiedai, 3 stikliniai ir moliniai karoliai ir neaiškios paskirties apskritos formos žalvarinis papuošalas (RK, 1896, p. 83, lent. 18:32). Pagal apyrankę ir kryžinį kabutį dirbiniai turėtų būti XII–XIII a. Šio potipio apkalus, išgriebtus iš Talsų Vilikumuižos ežero, Eduardas Šturmas mano pasirodžius XI a. (Šturmas, 1936, p. 76, pav. 13:14). J. Asaris juos skiria 4 tipai ir, remdamasis analogijomis iš Gaujos upės baseino bei Rytų Prūsijos, datuoja XII–XIII a. (Asaris, 1994, p. 24).

Įdomus ir tiksliai datuojamas dirbinių kompleksas aptiktas Griežės (Mažeikių r.) kapinyne XI ugniavietės kape 1. Jame išsiskiria kelios dirbinių grupės, susijusios su šiuo kape palaidotojo veikla: ginklų kompleksas, žirgo ir raitelio aprangos reikmenys, papuošalai ir pirklio atributai. Iš ginklų buvo kalavijas balno formos buožele, M tipo (pagal J. Peterseną) kovos kirvis, 2 ietigaliai; vienas įmo-

36 pav. Va potipio kalavijų makštų galų apkalai: 1) Padvarninkai, Panevėžio r., atsitiktinis radinys, 2) Piltėnės Pasilciemis, Ventspilio r., tikslesnės radimo aplinkybės nežinomos, 3) Priekulių Sarumai, Cėsių r., iš pilkapiro, 4) Kauno apylinkės, tikslesnė radimo vieta nežinoma, 5) Griežė, Mažeikių r., degintinių kapų XI duobė, kapas 1, 6) Kenigsbergas (buv. Moditten), radimo aplinkybės nežinomos. Piešė I. Keršulytė

37 p a v. Va potipio kalavijo makštų galų apkalų radimo vietos baltų teritorijoje: 1) Griežė, Mažeikių r., 2) Garkovičiai, Vileikos apyl., Baltarusija, 3) Gvardeiskas (buv. Tapiau), 4) Kamenskojė (buv. Saalau), Černiachovsko r., 5) Kenigsbergas (buv. Moditten), 6) Kauno apskritis, tikslesnė radimo vieta nežinoma, 7) Kovrovas (buv. Dollkeim), Zelenogradsko r., 8) Kukiai, Mažeikių r., 9) Kurklintiškiai, Ukmergės r., 10) Kuržemė, Latvija, tikslesnė radimo vieta nežinoma, 11) Mrongovas (buv. Mohrungen), Mrongovo pavietas, Lenkijos Respublika, 12) Padvarninkai, Panevėžio r., 13) Pakalniškiai, Šakių r., 14) Pakritižis, Panevėžio r., 15) Piltėnės Pasilciemis, Ventspilio r., 16) Priekulių Sarumai (buv. Freudenberg), Cėsių r., 17) Raguva, Panevėžio r., 18) Rečnoje (buv. Magotten), Gvardeisko raj. 19) Sambijos pusiasalis, tikslesnė vieta nežinoma, 20) Siraičiai, Telšių r., 21) Talsų Vilkumuīža, Talsų r., 22) Tervetė, Bauskės r., 23. Utenėlė, Utenos r. *Piešė I. Keršulytė*

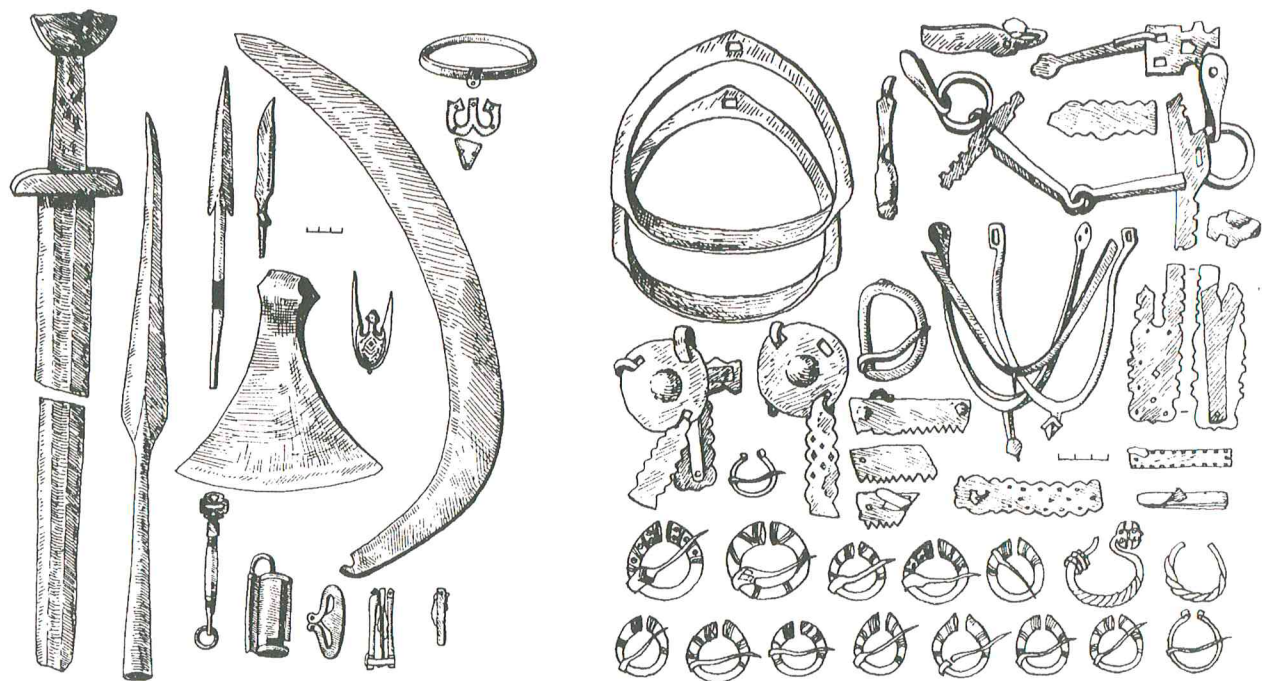
vinis siaura ištęsto rombo formos plunksna, kitas įtveriamasis su dviem užbarzdžiais. Žirgo ir raitelio aprangą sudarė: žąslai su geležiniais figūriniais laužtukais ir kamanų diržų apkalais su skirstikliais bei geležine sagtimi, dvi balno kilpos ir pentinai. 16 žalvarinių pasaginių segių plėtėjančiais, cilindriniais ir gyvūniniais galais skirtinos kario papuošalams, o peiliukas, dalgis ir skiltuvus būtų jo darbo įrankiai. Pirklio atributai – tai išlikę svarstyklių peteliai ir cilindrinė spyna (pav. 38). Kapas datuojamas XII–XIII a. pradžia (Kazakevičius, 1996, p. 120).

Kalavijo makštų galo apkalas žalvarinis, 8,6 cm ilgio ir 3,1 cm pločio, ornamentuotas geometrinių ornamentų motyvu. Ornamento pagrindą sudaro rombai, užpildę visą apkalą šoną. Tik apačioje rombas atkartoja apkalą formą ir tampa pusapskritimiu. Kiekviename apkalą šone, be šio pagrindinio motyvo, yra ir antraeilis – akutės. Viršuje apkalas užbaigtas suprastėjusia palmete; ji yra netaisyklingo rombo, beveik trikampio formos, o apačioje profiliuota ataugėlė–spurgelis (pav. 36:5).

Europoje tokių apkalų neaptinkama. Jie buvo vartojami tik baltų žemėse ir buvo paplitę nuo Rygos įlankos – šiaurėje iki Vyslos žemupio – pietuose ir nuo Neries aukštųjų – rytuose iki Baltijos jūros pakrančių – vakaruose (pav. 37). Ne be reikalo P. Paulsenas šį apkalų tipą pavadino kuršių–Rytprūsių grupe (kurländisch–ostpreußische Gruppe a) (Paulsen, 1953, p. 107–111). Labai retai jų randama ir gretimose teritorijose, pavyzdžiui, lyvių žemėse, kur populiariausi buvo vietinės gamybos apkalai, P. Paulseno pavadinti „Variagų–lyvių“ grupe (Paulsen, 1953, p. 103–107).

Va potipio apkalai yra vietinės gamybos ir buvo naudojami XI–XIII a. pradžioje.

Vb potipis. Apkalai su kryžiumi. Tai gausiausias apkalų potipis; jo pagrindinis ornamento motyvas yra kryžius ir vingiuotos linijos (pav. 39). Šių apkalų dabar žinoma 101. Paplitę taip pat visoje baltų teritorijoje, gausiau aptinkami kuršių žemėse (pav. 40). Daugiausia viename paminkle jų buvo rasta pastaraisiais metais tyrinėjamame Lybagu

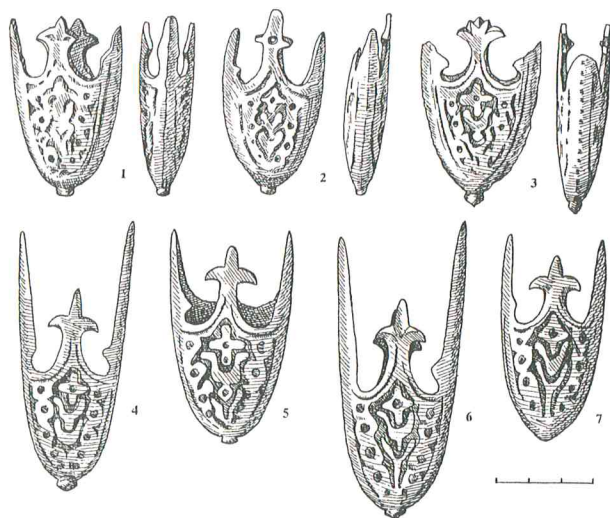

38 pav. Griežės, Mažeikių r., XI ugniavietės, degintinio kapo 1 įkapių kompleksas. Piešė I. Keršulytė

Sarajų kapinyne. Iš 10 tokių apkalų 8 kapuose 1, 15 (2 vienetai), 35, 36, 39, 41, 44 ir 2 rasti atsitiktinai (Asaris, 1994, p. 26). 5 apkalai ištraukti iš Talsų Vilikumuižos ežero, po 4 rasta Gintališkėje (Plungės r.), Obeliuose (Ukmergės r.) ir Rankių Kapeniekuose (Kuldygos r.). Iš viso šio potipio apkalų rasta 26 kapuose, todėl dėl jų datavimo problemų nekyla. Įdomu tai, kad kai kur viename kape aptinkama po 2 tokius apkalus, pavyzdžiui, Bandužių (Klaipėdos m.) kapinyne kape 36 (Stankus, 1995, p. 94, pav. 79:5, 6), Lybagų Sarajų kapinyne kapuose 15 ir 35 (Asaris, 1994, p. 26). Tyrinėjant V–VI a. ir XIII–XV a. Obelių kapinyną, keletas tokių apkalų buvo aptikta vėlyvųjų kapų duobių sampiluose (Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, p. 24, pav. 26:4, 28:8). Jų rasta virš kapų 4, 75, 76 ir 77. Be to, šalia šio kapinyne esančiame ežere irgi aptikta ir išgriebta gausi, apie 2500 XIII–XIV a. dirbinių kolekcija, kiek primenanti Talsų Vilikumuižo ežero kolekciją. Tarp įvairios paskirties daiktų buvo 6 apkalai, 5 iš jų labai susilydę ir deformuoti, sunkiai įžiūrimas jų ornamentas, dydis taip pat sunkiai nustatomas. Geriau išlikęs tik vienas Vb potipio apkalas (Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, p. 37, pav. 58:2). 4 tokie apkalai aptikti Jersikos (Preilių r.), Kuoknesės (Aizkrauklės r.), Kuoknesės Mukukalno ir Mežuotnės (Bauskės r.) piliakalniuose. Po vieną rasta tyrinėjant Kuoknesės pilies teritoriją (Мугуревич, 1965, p. 54, pav. 44:4; LA, 1974, lent. 79:7) ir Sabilės (Talsų r.) gyvenvietę (Mugurevičs, 1979, pav. 10:25). Kaip matyti, šio potipio apkalai dažniau nei kiti randami ir piliakalniuose,

taip pat gyvenvietėse. Kitų potipių apkalai randami kapinyuose arba jų radimo aplinkybės nežinomos. Kiek kitaip ornamentuotas Girkalių (Kretingos r.) kapinyne kape 11 aptiktas apkalas (pav. 41). Tačiau tai tik išimtis iš viso potipio apkalų ornamento motyvų.

Keliolika tokių apkalų buvo rasta ant kalavijų geležčių smaigalių arba drauge su kalavijų dalimis: geležčių fragmentais, buoželėmis, skersinukais. Antai Rankių Kapeniekuose (Kuldygos r.) kapinyne kape 13 buvo keliolika apdegusių dirbinių; iš jų reikia paminėti kalavijo makštų galo apkalą ir kalavijo rankenos skersinį, ietigalį, skiltuvą, žalvarinę pasaginę segę cilindriniais galais, 2 geriamųjų ragų žalvarinius apkalus, miniatiūrinius žašlus ir kitų labai apsilydusių dirbinių fragmentus. Ryškus pavyzdys yra to paties Rankių Kapeniekuose kapinyne kapo 17 įkapių kompleksas. Jame išliko T1 (kuršių) tipo kalavijo rankenos dalys: buoželė ir abu skersiniai, kalavijo makštų galo apkalas, 2 įteriamieji ietigaliai su dviem ir viena užbarzde, įmoninio ietigalio plunksnos dalis, 5 geriamųjų ragų žalvariniai apkalai, svarstyklių peteliai ir svorelis, geležiniai kamanų diržų skirstikliai, 3 peiliukai, apdegę apyrankių fragmentai ir daug kitų neiškosius paskirties susilydusių daiktų dalių. Kapas datuojamas XII a (Kazakevičius, 1996, p. 113). Laivių (Kretingos r.) kapinyne kape 222 ant T tipo kalavijo makštų galo buvo uždėtas toks antgalius (Kazakevičius, 1996, pav. 49). Du antgalius rasti jau minėtame Bandužių kapinyne degintiniame kape 36. Įkapių komplekte buvo žalvarinė pasaginė segė gyvūniniais galais, 2 gintariniai ka-

39 pav. Vb potipio makštų galų apkalai: 1) Aizkrauklė, Aizkrauklės r., atsiktinis radinys, 2) Griežė, Mažeikių r., 3) Obeliai, Ukmergės r., 4, 6) Anduliai, Klaipėdos r., radimo aplinkybės nežinomos, 5) Žuravliovka (buv. Pokirben), Zelenogradsko r., radimo aplinkybės neaiškios, 7) Ramučiai, Klaipėdos r., kapas 227b. Piešė I. Keršulytė

roliai, 2 žalvariniai žiedai, vienas įvijinis, kitas platesne vidurine dalimi, sagtis, lenktas peilis, du miniatiūriniai kirveliai, geležinis skambalas, kirstukas ir 2 kalavijų makštų galų apkalai (pav. 42). Kapas datuotinas XII a. Atskirai reikia paminėti Lybagų Sarajų kapinyne kape 35 aptiktą apkalą su skirtingais ornamentu motyvais abiejuose šonuose. Viename išlietas vingiuotų linijų ornamentu motyvas skirtinas Va potipiui, kitame – suprastėjęs kryžius su vingiuotų linijų ir akučių apvadu (Asaris, 1994, pav. 1:2). Šis apkalas datuojamas XI–XII a. riba (ten pat, 1994, p. 24).

Tyrinėtojai šiems apkalams neskyrė tiek daug dėmesio kaip, pavyzdžiui, IV tipo apkalams, tačiau juos gana išsamiai apibūdino. T.J. Arnė nurodo, kad tai kuršiškos formos dirbiniai ir datuoja XI–XII a. Mini 16 apkalų iš Kuršo, analogijas iš Kijevo ir Podolės. Pastarasis, pasak T.J. Arnės, yra paaukuotas (Arne, 1913, p. 387, 38). Išsamiausiai šiuos apkalus išnagrinėjęs P. Paulsenas savo knygoje daug analogijų toli nuo Rytų Pabaltijo nenurodo. Toliausiai į šiaurę vienas toks apkalas žinomas iš Norvegijos, Bredogo (Bredegg) vietovės. Dar vienas žinomas iš Iičio–Tapolos (Iitti–Tapola, Suomija) (Kivikoski, 1973, p. 144, lent. 133:1175). Keletas aptikta Estijoje. Pagrindinė šių apkalų paplitimo teritorija yra Rytų Pabaltijys, kur jie koncentruojasi kuršių genčių žemėse (pav. 40). Datuojami XI–XIII a., neabejojama šių apkalų kuršiška kilme (Paulsen, 1953, p. 124, žem. XIII, XIV). G. Korzuchina šio tipo apkalams skiria nedaug dėmesio, rašo, kad tai Rytų Pabaltijo tipas, artinamas ir Skandinavijoje. Datuoja XI–XII a. (Корзучина, 1950, p. 68). Iš analogijų nurodo toliausiai į rytus nutolusį apkalą iš buv. Podolsko gubernijos, laikomą Valstybiniame ermitaže Sankt Peterburge (ten pat, p.

92). J. Asaris išskiria 3 jų variantus. Remiasi ornamentu ir apkalų viršutinės dalies užbaigimu. Pirmąjį variantą datuoja XI a. pabaiga–XIII a. pradžia, nors pagrindinis jų naudojimo laikas – XII a. Antrasis variantas datuojamas XII a.–XIII a. pradžia ir trečiasis, nedaug vėlyvesnis – XII–XIII a. Neatmetama galimybė, kad tokių apkalų buvę ir XIV a. pradžioje (Asaris, 1994, p. 23–24).

Kiti archeologai taip pat nurodo šių apkalų vietinę kilmę ir mano, kad jų gamyba buvo kuršių–prūsų genčių žemėse (Мугуревич, 1965, p. 53, 54) arba tik kuršių teritorijoje (Кулаков, 1990, p. 31).

Taigi visų archeologų nuomonės bemaž sutampa. Vb potipio apkalai yra baltų gaminiai, naudoti XI–XIII a.

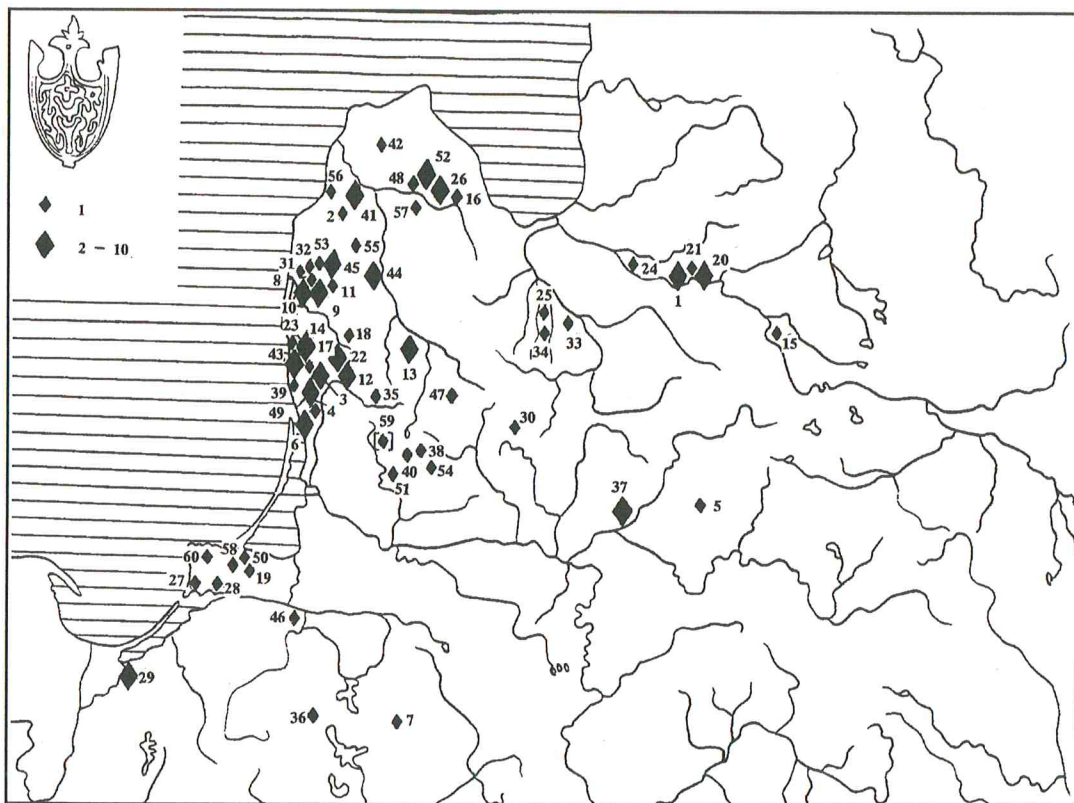
VI tipas. U pavidalo apkalai su kryžiumi ir palmete arba be jų

Tai P. Paulseno VII apkalų grupė, jos skiriami trys variantai: 1) su palmete, 2) su kryžiumi ir 3) be palmės ir kryžiaus (Paulsen, 1953, p. 131–139). J. Asaris tokius apkalus skiria 5 ir 6 tipai (Asaris, 1994, p. 24, 25). Baltų žemėse aptikti 7 tokie apkalai (pav. 44), 2,5–4,6 cm ilgio ir 2,8–3 cm pločio (pav. 43).

Šiame darbe VI tipo apkalai skiriami į 3 potipius: VIa potipis – apkalai su kryžiumi, VIb potipis – su palmete, VIc potipis – neornamentuoti, be kryžiaus ir palmės. Visų trijų potipių apkalai retai aptinkami baltų žemėse ir nebūdingi vietinei ginkluotei.

VIa potipis. Apkalai su kryžiumi. Tai nedideli U pavidalo apkalai, kurių šonuose yra kryžiaus pavidalo ataugos (pav. 43:1–3). Apačioje, t.y. prie smaigalio, ornamentuoti vingiuotų linijų motyvu. Dabar žinomi 3 tokie apkalai. Vienas rastas Lybagų Sarajų kape 25, vienas – Tervetės piliakalnyje ir vienas aptiktas atsitiktinai. Trečias apkalas, rastas Tervetės piliakalnyje, taip pat buvo XII a. antrosios pusės kultūriniam sluoksnyje (Мугуревич, 1965, p. 52, lent. VI:4).

Rytų Pabaltijyje analogiškų apkalų aptikta taip pat nedaug. Arčiausiai rastas lybių teritorijoje, Ikškilės Kabelių (Uogrės r.) kapinyne (Asaris, 1994, p. 24). Keletas žinoma iš ugro–suomių žemių Estijoje (Nerman, 1929, p. 99, 100, pav. 96; Paulsen, 1953, p. 135) ir Suomijoje (Kivikoski, 1973, p. 143, 144, lent. 133:1174), aptinkama Danijoje (Paulsen, 1953, žem. XVI). Labiausiai į rytus nutolęs šio potipio apkalas rastas buv. Kijevo gubernijos pietinėje dalyje (Корзучина, 1950, p. 92). Daugiausiai šie apkalai buvo paplitę XI a. Gotlande, iš kur, kaip manoma, ir kilę (Arne, 1913, p. 386; Nerman, 1929, p. 100). Reikia paminėti tokius apkalus iš nežinomos radimo vietos Gotlande, Endre, Hejdeby ir Okāndo vietovių taip pat Gotlande (SHM 602, 1893, 12848, 11137). Baltų kraštams šie dirbiniai visiškai nebūdingi, atgabenti greičiausiai iš Gotlando XII amžiuje.

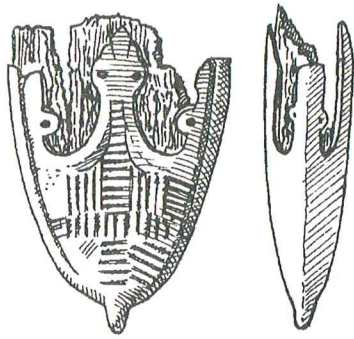

40 p.v. Vb potipio makštų galų apkalų radimo vietas: 1) Aizkrauklė, Aizkrauklės r., 2) Alsungos Kalniniai, Kuldīgas r., 3) Andulīai, Kretingos r., 4) Aukštciemīai, Klaipėdas r., 5) Balninkai, Molētu r., 6) Bandužīai, Klaipėda, 7) Dlugošē (buv. Langheide), Elko apylinkēs, 8) Durbē, Liepojas r., 9) Durbēs Dyrii, Liepojas r., 10) Durbēs ēzēro krantas, Liepojas r., 11) Durbēs Purvmīalai, Liepojas r., 12) Gintališkē, Plungēs r., 13) Griežē, Mažeikiu r., 14) Jazdai, Kretingos r., 15) Jersika, Preilos r., 16) Kandava, Tukumo r., 17) Kiauleikīai, Kretingos r., 18) Klauseikīai, Skuodo r., 19) Kovrovas (buv. Dollkeim), Zelenogradsko r., 20) Kuoknesē, Aizkrauklēs r., 21) Kuoknesēs Mukukalnas, Aizkrauklēs r., 22) Laivīai, Kretingos r., 23) Lazdininkai, Kretingos r., 24) Lielvardē, Uogrēs r., 25) Lielircava, Jelgavos r., 26) Lybagu Sarajai, Talsu r., 27) Buv. Lochstedt, Kr. Samland, 28) Logvinas (buv. Medenau), Zelenogradsko r., 29) Malborkas, Lenkija, 30) Manaitai, Radviliškio r., 31) Medzēs Kapsēdē, Liepojas r., 32) Medzēs Strautīnīai, Liepojas r., 33) Mežuotnē, Bauskēs r., 34) Migala (buv. Sesau), Jelgavos r., 35) Nausodis, Plungēs r., 36) Nowiny Barglowskie, Suvalku vaivadija, 37) Obelīai, Ukmergēs r., 38) Paalksnīai, Kelmēs r., 39) Palanga, 40) Pašilē, Kelmēs r., 41) Piltenēs Pasilciemis, Ventspīlio r., 42) Pužē, Ventspīlio r., 43) Ramučiiai, Klaipėdas r., 44) Rankiu Kapeniekai, Kuldīgos r., 45) Ravos Strungai, Liepojas r., 46) Rečnojē (buv. Magotten), Gvardeisko r., 47) Ringuvēnai, Šīaliu r., 48) Sabilē, Talsu r., 49) Slengīai, Klaipėdas r., 50) Sosnovka (buv. Bledau), Zelenogradsko r., 51) Šīaudalīai, Šīalēs r., 52) Talsu Vilkuuižos ēzēras, Talsu r., 53) Tašu Krastīnīai, Liepojas r., 54) Tolišīai, Kelmēs r., 55) Turlavos Birzmīalai, Kuldīgos r., 56) Užavos Sīmalciemis, Ventspīlio r., 57) Valgalēs apyl., Talsu r., 58) Volnoje (buv. Schulstein), Zelenogradsko r., 59) Žemaitija, tikslesnē radimo vieta nezinoma. 60) Žuravliovka (buv. Pokirben) Zelenogradsko r. *Piešē I. Keršulytē*

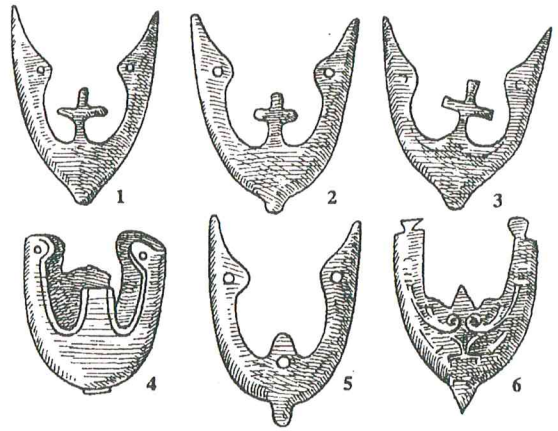
Vlb potipis. Apkalai su palmete. Tai U pavidalo apkalai, žemutinėje dalyje ornamentuoti palmete (pav. 43:6). Rasti du egzemplioriai. Vienas – Durbės Dyrių III ugniavietės kape (Stepiš, 1967, pav. 9), antras atsitiktinai rastas Piltenės Pasilciemyje (Arne, 1913, p. 386, pav. 33; Nerman, 1929, p. 100, 101, pav. 99; Paulsen, 1953, p. 131, pav. 193; Asaris, 1994, p. 25, 26, pav. 1:1.). Dėl Piltenės Pasilciemio apkalų B. Neršanas mano, kad tai ne tipiškas skandinaviškos formos gaminy, o Rytų Pabaltijo lokalinis variantas (Nerman, 1929, p. 101). Šie apkalai baltų žemėse datuojami XII–XIII a. (Asaris, 1994, p. 25).

Vlc potipis. Apkalai U pavidalo, be ornamento, su stačiakampio formos ataugomis šonuose ir be jų (pav. 43:4). Baltų teritorijoje aptikti du egzemplioriai. Vienas buvo

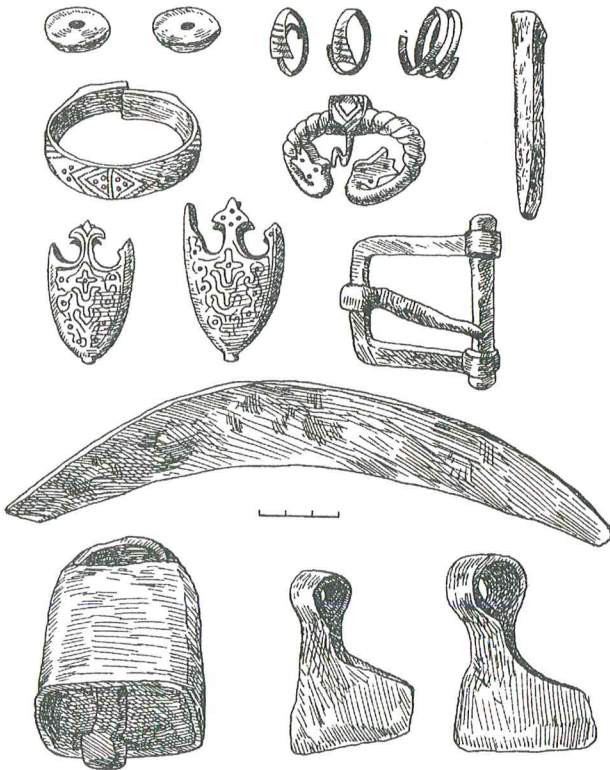
Irzekapinio–Klincovkos kapinyno kape 16, antras – Medzēs Strautiniu kape 1. Pirmojo kapo komplekte rasta: kalavijas ovalo formos buožele, du ietigaliai, ornamentuotas kovos kirvis, peilis, žalvarinė lankinė „kuršiu“ tipo segė, molinis puodas, keramikos, kibiro rankenos geležinė dalis, du pentinai, balno kilpa, žašlai, svarstykliu peteliai, svorelis, du botkočiai, sagtis, įvairiu apkalu daliu (pav. 45). Kapas datuojamas XI a. pirmaja puse (Кулаков, 1990, p. 74, 75, lent. XLIV). V. Kulakovas apie šio apkalu kilmę išsamiau nerašo, užsimena, kad tokiu apkalu randama Gotlande ir Pabaltijyje; datuojami XI a. pabaiga–XII a. pradžia (ten pat, 1990, p. 31). Lyginant jį su apkalais rasta is Gotlande, Suomijoje ir Estijoje, pastebimi konstrukciniai skirtumai ir dėl to peršasi mintis, kad šis apkalas buvo pagamintas XI a. pirmojoje pusėje vietiniu meistrų.

41 p a v . Girkaliuose, Kretingos r., kape 21 aptiktas kalavijo makštų galo apkalas. Piešė I. Keršulytė

43 p a v . VI tipo apkalai: 1) Vecsaulės Čapanai, r., Bauskės r., 2) Lybagų Sarajai, Talsų r., kapas 25, 3) Tervetė, Bauskės r., iš piliakalnio, 4) Irzekapis–Klincovka, Zelenogradsko r., kapas 16, 5) Medzės Strautiniai, Liepojas r., kapas 1, 6) Durbės Dyrjai, Liepojas r., kapas III. Piešė I. Keršulytė

42 p a v . Bandužių, Klaipėda, kapinyno degintinio kapo 36 įkapės. Piešė I. Keršulytė

Medzės Strautinių apkalas rastas kapo inventoriaus komplekte su tiksliai datuojamais papuošalais ir ginklais: žalvarinėmis pasaginėmis segėmis cilindriniais ir plėtančiais galais bei D tipo (pagal M. Atgazi) įtveriamuoju ietigaliu su dviem užbarzdomis. Šie dirbiniai datuojami XII a. pabaiga (Atgāzis, 1974, p. 161).

Analogiškos formos apkalai aptinkami Gotlande ir žemyninėje Švedijoje, Suomijoje, Estijoje. Datuojami XI a.

(Paulsen 1953, p. 137, žem. XVI). J. Asaris Medzės Strautinių apkalą datuoja XII a. pirmąja puse ir mano, kad tokios formos apkalai per kuršius ar gotlandiečius paplito Latvijoje (Asaris, 1994, p. 24).

IŠVADOS

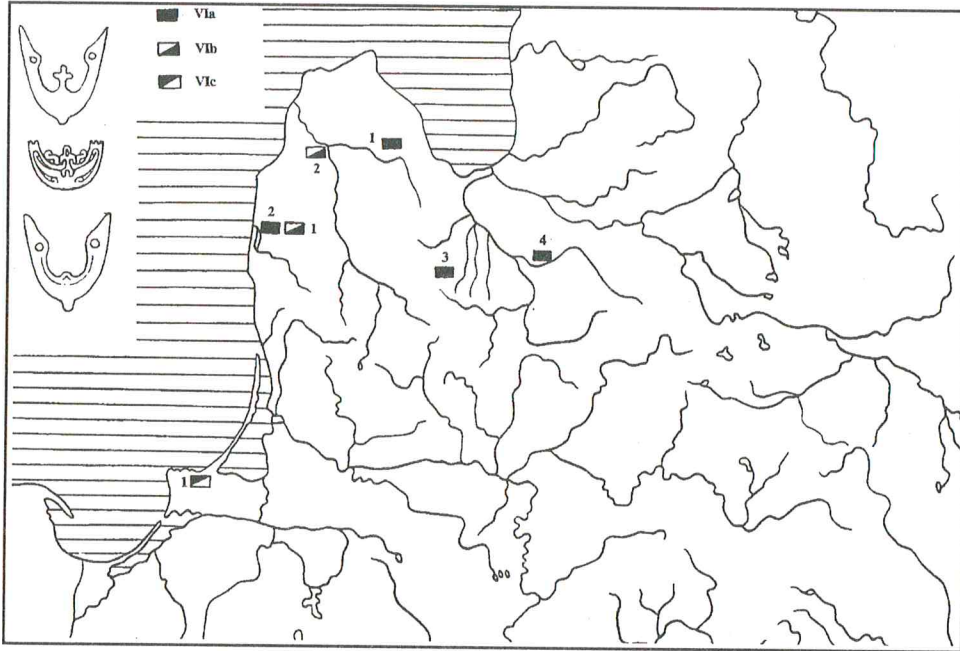
Peržvelgus gana gausius baltų genčių teritorijoje aptiktus kalavijų makštų galų apkalus galima padaryti kai kurias išvadas.

Pirma. Baltų teritorijoje randami kalavijų galų makštų apkalai skirstomi į 6 tipus, 13 potipių ir 4 variantus.

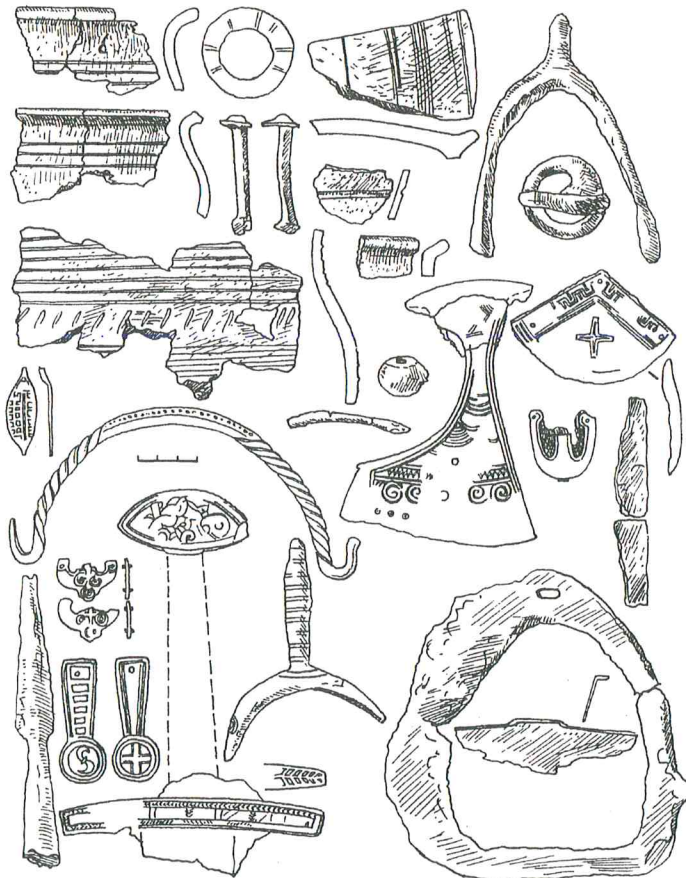
Antra. Dauguma šių tipų yra vietinių meistrų darbo, paplitę tik baltų žemėse ir naudoti vietinių karių ginkluotėje.

Trečia. Atvežtinių apkalų baltų teritorijoje rasta nedaug, jie nevaizduoja svarbesnio vaidmens tarp vietinių ginklų.

Ketvirta. Kalavijų makštų galų apkalų baltų žemėse aptikta daug mažiau nei pačių kalavijų. Tai galima paaiškinti tuo, kad ne visos kalavijų makštys buvo su metaliniais galų apkalais, arba į kapus kalavijai buvo dedami be makštų, nuogomis geležtėmis.

44 p. v. VI tipo kalavijų makštų galų apkalų radimo vietas baltų teritorijoje: I) VIa – 1) Lybagų Sarajai, Talsu r., 2) Medžės Strautiniai, Liepojas r., 3) Tērvetē, Bauskēs r., 4) Vecsaulēs Čapanai, Bauskēs r.; II VIb – 1) Durbēs Dyriai, Liepojas r., 2) Piltēnēs Pasilciemis, Ventspilio raj.; III VIc – 1) Irzekapinis-Klincovka, Zelenogradsko r. *Piešē I. Keršulytē*

45 p. v. Irzekapinio-Klincovkos kapo 16 radiniai (pagal V. Kulakovā, 1990)

I TIPAS. APKALAI SU PAUKŠTELIŲ SILUETAIS

Ia potipis. Paukšteliai išskleistas sparnais

1. ARAIŠIAI (Āraiši), Cėsių r., ežero pilyje. LVI, 45:820. Chronologija – X a. (?) (pav. 4:2).
Literatūra: Apals J. 1978, p. 6, pav. 1:7; Apala Z., Apals J. 1992, p. 12. Pav. 2:2
2. ASUOTĖ (Asote), Jekabpilio r., piliakalnyje. BKM, 1953/681. Chronologija – XI a. pradžia (pav. 4:7).
Literatūra: Мутуревич Э.С. 1965, p. 50, lent. XXXI:21.
3. DOVAINONYS, Kaišiadorių r., degintinis kapas. VDKM 842:19. Chronologija – X a.
Literatūra: Kazakevičius V. 1992, pav. 2:2.
4. Buv. KAUP (Wiskiauten, Kr. Fischhausen), Zelenogradsko r., pilk. Nr. 3 (?). Iki 1945 m. buvo Prūsijos muziejuje (Prussia-Museum) Kenigsberge V, 171, 7971. Chronologija – 950–1000 metai.
Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 32, pav. 27; Mühlen B. 1975, p. 143, lent. 14:7, 32.
5. Buv. KAUP (Wiskiauten, Kr. Fischhausen), Zelenogradsko r., pilk. 143. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muziejuje Kenigsberge, VII, 431, 1282. Chronologija – 950–1000 metai (pav. 4:5).
Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 31–32, pav. 28; Mühlen B. 1975, p. 136, 143, lent. 14:5; Kazakevičius V. 1996, p. 72, 117–118.
6. Buv. KAUP (Wiskiauten, Kr. Fischhausen), Zelenogradsko r., pilk. 174. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muziejuje Kenigsberge, VII, 431, 12802. Chronologija – 950 metai.
Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 31–32, pav. 28; Mühlen B. 1975, p. 138, 143, lent. 14:5, 44:5.
7. Buv. LINKUHNEN, Kr. Niederung (Rževskojė), Sovetskas, kapas Iki 1945 m. buvo Prūsijos muziejuje Kenigsberge. Chronologija – 950–1000 metai.
Literatūra: Kulakow W. I. 1985, p. 54, pav. 3:2.
8. PARAGAUDIS, Šilalės r., kapas 25. ŽAM, 18525. Chronologija – X a. antroji pusė (pav. 4:1)
Literatūra: Kazakevičius V. 1992, p. 93, 94, pav. 2:9.
9. PARAGAUDIS, Šilalės r., kapas 27. ŽAM, 18537. Chronologija – X a. antroji pusė (pav. 4:3).
Literatūra: Kazakevičius V. 1992, p. 93, 94, pav. 2:1.
10. PARAGAUDIS, Šilalės r., atsitiktinis radinys. ŽAM, 18679. Chronologija – X a. antroji pusė (pav. 6).
Literatūra: Kazakevičius V. 1992, p. 93, 94, pav. 2:7.
11. PAVIRVYTĖ–GUDAI, Akmenės r., atsitiktinis radinys. MKM, 7968. Chronologija – X a. pabaiga (pav. 4:4).
Literatūra: Kazakevičius V. 1992, pav. 2:10.
12. PRIEKULIŲ GIUGERIAI (Priekuļu Ģūģeri), Cėsių r., kapas 135. LVI, 291:1343. Chronologija – X a. antroji pusė – XI a.
Literatūra: Apala Z. 1992, p. 8–15, pav. 2; Apala Z., Apals J. 1992, pav. 2:3, 5:15; Kazakevičius V. 1996, p. 71, 118, pav. 83.
13. RIMAIŠIAI, Panevėžio r., kapas 4. VDKM, 1821:6. Chronologija – X a. pabaiga – XI a. pirmoji pusė.
Literatūra: Kazakevičius V. 1992, pav. 2:8.
14. UPYNA, Šilalės r., kapas 96. LNM AR, be inventoriaus numerio. Chronologija – X a. pabaiga–XI a. pirmoji pusė.
Literatūra: Kazakevičius V. 1992, pav. 2:6.

15. ŽAŠINAS, Šilalės r., kapas 59. LNM AR, 618:250a. Chronologija – X–XI a. (pav. 4:6, 5).

Literatūra: Kazakevičius V. 1992, p. 93, 94, pav. 2:5.

16. ŽAŠINAS, Šilalės r., atsitiktinis radinys. VDKM, 843:2. Chronologija – X – XI a.

Literatūra: LAB. 1961, pav. 296:4; Mühlen B. 1975, p. 143, lent. 14:4; Vaitkunskienė L. 1983, p. 8, pav. 2; Kazakevičius V. 1992, p. 93, 94, pav. 2:4; Ениосова Н.В. 1994, p. 117.

17. ŽAŠINAS, Šilalės r., atsitiktinis radinys. LNM AR, 618:771. Chronologija – X–XI a.

Literatūra: Kazakevičius V. 1992, p. 93, 94, pav. 2:3; Ениосова Н.В., 1994, p. 117.

Ib potipis. Apkalai su stilizuotais paukšteliais

1. AUCĖ (Auce), Duobelės r., atsitiktinis radinys. LVM, 9012:1. Chronologija – X–XI a.
2. BIKAVĖNAI, Šilutės r., kapas 111. LNM AR, 490:300. Chronologija – X–XI a.
Literatūra: Kuncienė O. 1972, p. 208, pav. 27:2; Kazakevičius V. 1992, p. 95; Ениосова Н. В. 1994, p. 115.
3. BIKAVĖNAI, Šilutės r., kapas 139. LNM AR, 490:394. Chronologija – X–XI a. (pav. 8:6, 10).
Literatūra: Kazakevičius V. 1992, p. 95.
4. IRZEKAPINIS–KLINCOVKA, Zelenogradsko r., kapas 117. KKIM. Chronologija – X a. pradžia (pav.8:9).
Literatūra: Kazakevičius V. 1992, p. 96; Кулаков В. И. 1990, p. 31, 80; 1991/92, p. 115–129.
5. Buv. KAUP (Wiskiauten, Kr. Fischhausen), Zelenogradsko r., pilkapis 170c. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muziejuje Kenigsberge, VII, 431, 12802. Chronologija – 1000 metai (pav. 8:8).
Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 20, pav. 10.
6. Buv. LINKUHNEN, Kr. Niederung, (Rževskojė), Sovetskas, kapas 175. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muziejuje Kenigsberge, VII, 425. 12751. Chronologija – 1000 metai.
Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 20.
7. Buv. LÖBERTSHOFF, Kr. Labiau, Polesko raj. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muziejuje Kenigsberge, III, 298, 2156. Chronologija – X a. pradžia (pav. 8:5).
Literatūra: Gaerte W. 1929, pav. 274:f; Paulsen P. 1953, p. 20, pav. 9; Mühlen B. 1975, p. 38, 143, lent. 14:3; Кулаков В. И. 1990, pav. 16:1
8. MARVELĖ, Kaunas, atsitiktinis radinys. VDKM. Chronologija – X–XI a.
9. PRIEKULIŲ GIUGERIAI (Priekuļu Ģūģeri), Cėsių r., kapas 30. LVI, 382. Chronologija – 1000 metai (pav. 8:7, 9:2).
Literatūra: Apala Z., Apals J. 1991, p. 11–29, pav. 2, 4, 7.
10. ŠULAIČIAI, Kėdainių r., atsitiktinis radinys. VDKM, 2337:27. Chronologija – X–XI a. pirmoji pusė.
Literatūra: Kazakevičius V. 1992, pav. 3:1.
11. TERVETĖ (Tėrvete), Bauskės r., piliakalnyje. LVI, 24d:1246. Chronologija – XII a.
Literatūra: LA. 1974, lent. 55:28.

12. VĒŽAIČIAI, Šilutės r., atsitiktinis radinys. ŠKM, 1127/10. Chronologija – X–XI a. (pav. 8:2).

Literatūra: Kuncienė O. 1972, p. 208, 254; Kazakevičius V. 1992, p. 96.

13. ŽAŠINAS, Šilalės r., kapas 12. LNM AR, 618:90. Chronologija – X a. antroji pusė – XI a. pradžia.

Literatūra: Vaitkunskienė L. 1983, pav. 3:3. Kazakevičius V. 1992, p. 95; Ениосова Н. В. 1994, p. 106, 115.

14. ŽAŠINAS, Šilalės r., kapas 62. LNM AR, 618:256. Chronologija – X–XI a.

Literatūra: Kazakevičius V. 1992, p. 95.

15. ŽAŠINAS, Šilalės r., kapas 94. LNM AR, 618:406. Chronologija – X–XI a.

Literatūra: Vaitkunskienė L. 1983, pav. 3:4; Kazakevičius V. 1992, pav. 3:4.

16. ŽAŠINAS, Šilalės r., kapas 160 LNM AR, 618:643. Chronologija – X–XI a. (pav. 8:6)

Literatūra: Vaitkunskienė L. 1983, pav. 3:1; Kazakevičius V. 1992, pav. 3:5.

17. ŽAŠINAS, Šilalės r., atsitiktinis radinys. LNM AR, 618:770. Chronologija – X–XI a.

Literatūra: Kazakevičius V. 1992, pav. 3:6.

I/II tipo hibridas

1. KATYČIAI, Šilutės r., radimo aplinkybės nežinomos. MLM, 225. Chronologija – X a. antroji pusė (pav. 11).

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 20.

II TIPAS. APKALAI SU GERMANIŠKUOJU KETURKOJU

1. ARAIŠIAI (Āraiši), Cėsių r., ežero pilies gyvenvietėje. LVI, 45:102. Chronologija – X a. (pav. 12:3).

Literatūra: Apals J. 1971, pav. 4:2; LA. 1974, lent. 77:8; Apala Z., Apals J. 1992, p. 10, pav. 2:4;

2. BIKAVĖNAI, Šilutės r., kapas 117. LNM AR, 490:328. Chronologija – X a. (pav. 12:2).

Literatūra: Kazakevičius V. 1992, p. 97, pav. 4:1.

3. KAPINIŲ KRISTAPĖNAI (Kapių Kristapėni (Krištopeņi), Preilių r., kapas 280. LVM. Chronologija – 1000 metai (pav. 16).

Literatūra: Kuniga I. 1988, p. 90, pav. 16.

4. Buv. LINKUHNEN, Kr. Niederung, (Rževskojė), Sovetskās, kapas 8. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muziejuje Kenigsberge. Chronologija – X – XI a. pradžia (pav. 12:1).

Literatūra: Engel C. 1931, pav. 3:n; Paulsen P. 1953, p. 41, pav. 40, 41; Mühlen B. 1975, p. 40, 143, lent. 14:2.

5. Buv. LINKUHNEN, Kr. Niederung, (Rževskojė), Sovetskās, kapas 183. Iki 1945 metų buvo Prūsijos muziejuje Kenigsberge. Chronologija – X a.

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 41, Mühlen B. 1975, p. 40, 143, lent. 14:2, 45:10.

6. ŽAŠINAS, Šilalės r., kapas 163. LNM AR, 618:653. Chronologija – X a (pav. 12:4; 14).

Literatūra: Vaitkunskienė L. 1983, p. 10, pav. 3:2; Kazakevičius V. 1992, p. 97, pav. 4:2.

III TIPAS. APKALAI SU RYTIETIŠKA PALMETE

III a potipis (variagu–baltų)

1. GENČAI, Kretingos r., atsitiktinis radinys. KrKM. Chronologija – XI a. pradžia (pav. 18:1).

Literatūra: Kazakevičius V. 1992, p. 99, pav. 5:1.

2. GINTALIŠKĖ, Plungės r., kapas 111 (24). VDKM, 1703:223. Chronologija – XI a. pradžia (pav. 18:3).

Literatūra: Vaitkunskienė L. 1979, pav. 14:9; Kazakevičius V. 1992, p. 99, pav. 5:3.

3. KAUNO apylinkės, tikslesnė radimo vieta nežinoma. VDKM, 747:48. Chronologija – XI a. (pav. 18:2)

Literatūra: LAB. 1961, pav. 296:8; LLM. 1966, pav. 49; Kazakevičius V. 1992, p. 99, pav. 5:2.

4. KAZDANGA (Kazdanga), Liepojos raj. atsitiktinis radinys. KPM, 1664. Chronologija – XI a. vidurys.

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 71, pav. 84; Asaris J. 1995, p. 21, 26.

5. KAZDANGOS APARINIAI (Kazdangas Apariņas), Liepojos r., kapas 2. LVM V, 7601:11. Chronologija – XI a.

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 71, pav. 85; Asaris J. 1995, p. 21, 26, pav. 1:3.

6. RANKIŲ KAPENIEKAI (Raņķu Kapenieki), Kuldygos r., atsitiktinis radinys. LVM V, 7631. Chronologija – XI a. Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 71, pav. 83.

7. RAVOS STRUNGAI (Rāvas Strungas) (Ābrami Dupli), Liepojos r., kapas 7. LM, 15889. Chronologija – XI a.

Literatūra: Asaris J. 1995, p. 21, 26.

III b potipis. (baltų–Rytprūsių)

1. ANDULIAI, Kretingos r., atsitiktinis radinys (?). Iki 1945 m. buvo Prūsijos muziejuje Kenigsberge. Chronologija – XI a.

Literatūra: Hoffmann J. 1941, p. 27, pav. 3b.

2. BAUSKĖ (Bauska), Latvija, iš Mėmelės upės, atsitiktinis radinys. KPM, 875. Chronologija – XI a. (pav. 20:1)

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 69, pav. 80.

3. BIKAVĖNAI, Šilutės r., kapas 210. LNM AR, 490:646. Chronologija – XI a. (pav. 20:4)

Literatūra: Kazakevičius V. 1992, p. 99, pav. 6:4.

4. CERAUKSTĖS PUODINIAI (RŪŠINIAI) (Ceraukstes Podiņi) (Rušiņi), Bauskės r., atsitiktinis radinys. BKM, 5936/2. Chronologija – XI a.

Literatūra: LA. 1974, lent. 55:29.

5. DRABEŠŲ LIEPINĖS (Drabešu Liepiņas), Cėsių r., kapas 95. LVI, 155:662. Chronologija – XI a. antroji pusė (pav. 22).

Literatūra: Apals J., Apala Z. 1973, p. 7–10, pav. 1:19; Kazakevičius V. 1996, p. 76, pav. 87.

6. JURBARKAS, Bišpilio piliakalnyje, atsitiktinis radinys. VDKM, 1081:33. Chronologija – XI a.

7. Buv. LINKUHNEN, Kr. Niederung (Rževskojė), Sovetskās, kapas 125. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muziejuje Kenigsberge Chronologija – XI a. pirmoji pusė.

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 71, pav. 88, 89.

8. Buv. LÖBERTSHOFF, Kr. Labiau, Polesko raj. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muziejuje Kenigsberge, III, 2156:29. Chronologija – XI a.

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 89, pav. 111; Mühlen B. 1975, lent. 17:3 Кулаков В. И. 1990, pav. 16:6.

9. LUDZOS UODUKALNIS (Ludzas Odukalns), Ludzos r., kapas 32a. VIM. Chronologija – XI–XIIa.

Literatūra: Слицын А.А. 1893, lent. XIV:3; Paulsen P. 1953, p. 87, pav. 110.

10. PAKALNIŠKIAI, Šakių r., atsitiktinis radinys. VDKM, 2008:95. Chronologija – XI a. (pav. 20:5)

11. PALANGA, kapas 199. LNM AR, 396:1647. Chronologija – XI a. (pav. 21)

Literatūra: Kazakevičius V. 1992, p. 99, pav. 6:5; 1996, p. 17, 18, 101, pav. 6, 9).

12. RUSEINIAI, Kėdainių r., kapas I. VDKM, 1820:10. Chronologija – XI a.

Literatūra: Kazakevičius V. 1992, pav. 6:1.

13. SMIRNOVAS (buv. Kiauten, Kr. Goldap), Ozersko r., radimo aplinkybės nežinomos. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muziejuje Kenigsberge, V, 449. 8898. Chronologija – XI a.

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 71, pav. 86; Mühlen B. 1975, lent. 17:7; Кулаков В. И. 1990, pav. 16:8.

14. TIULENINAS (buv. Viehof, Kr. Labiau), Polesko r. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muziejuje Kenigsberge, V. 168:7970. Chronologija – XI a.

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 87, pav. 106; Mühlen B. 1975, p. 143, lent. 17:1; Кулаков В. И. 1990, pav. 16:7.

15. VECSAULĖS ČAPANAI (Vecsaules Čapāni), Bauskės r., LBM. Chronologija – XI a.

Literatūra: Bähr J.K. 1850, lent. I:22; RK. 1896, p. 54; Sammlung. 1939, lent. 22:10; Paulsen P. 1953, p. 84, pav. 107.

16. VECSAULĖS ČAPANAI (Vecsaules Čapāni), Bauskės r., KPM, 1302. Chronologija – XI a.

Literatūra: RK. 1896, p. 56. Nr. 460; Paulsen P. 1953, p. 84, pav. 108.

17. VECSAULĖS ČAPANAI (Vecsaules Čapāni), Bauskės r., KPM, 1300. Chronologija – XI a.

Literatūra: RK. 1896, p. 55. Nr. 457:92; Paulsen P. 1953, p. 87, pav. 109.

18. VECSAULĖS ČAPANAI (Vecsaules Čapāni), Bauskės r. Radimo aplinkybės nežinomos. KPM. Chronologija – XI a.

Literatūra: RK. 1896, p. 54. Nr. 450: 875; Paulsen P. 1953, p. 69, pav. 82.

19. RADIMO vieta nežinoma. LNM AR, 384:927. Chronologija – XI a. (pav. 20:3)

IIIb1 variantas

20. GRAUŽIAI, Kėdainių r., lobis. LNM AR. 503:193. Chronologija – XI a. (pav. 23–25)

Literatūra: Urbanavičius V. 1970, p. 77–83.

IIIc potipis (Ryprūsiai)

1. BIKAVĖNAI, Šilutės r., kapas 171 b. LNM AR, 490:512. Chronologija – X a. pabaiga–XI a. (pav. 26:2; 28)

Literatūra: Kazakevičius V. 1992, p. 100, pav. 6:3.

2. ČUNKANAI–DRENGERIAI (Čunkāni–Dreņgeri), Bauskė, kapas 46. LVI. Chronologija – XI a. (pav. 26:7)

Literatūra: Atgāzis M., Bebre V. 1986, p. 23, pav. 3:10.

3. DOBROJĖ (buv. Hüenberg, Kr. Fischhausen), Zeleogradsko r., atsitiktinis radinys. OPM, 16232. Chronologija – XI a. pradžia (pav. 26:4).

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 89, pav. 115.

4. GINTALIŠKĖ, Kretingos r., kapas 8. LNM AR, 1703:72. Chronologija – XI a. pirmoji pusė (pav. 26:1; 29).

Literatūra: Vaitkunskienė L. 1979, pav. 14:8; Kazakevičius V. 1992, p. 100, pav. 6:6.

5. Buv. LINKUHNEN, Kr. Niederung (Rževskojė), Sovetskias, kapas 8. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muziejuje Kenigsberge. Chronologija – XI a.

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 89, pav. 41, 112; Mühlen B. 1975, lent. 17:6; 54.

6. Buv. LINKUHNEN, Kr. Niederung, (Rževskojė), Sovetskias, kapas 42. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muziejuje Kenigsberge. Chronologija – XI a. (pav. 26:3)

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 89, pav. 114, 121; Mühlen B. 1975, p. 35, lent. 17:4.

7. Buv. LINKUHNEN, Kr. Niederung (Rževskojė), Sovetskias, kapas 43c. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muziejuje Kenigsberge. Chronologija – XI a.

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 89; Mühlen B. 1975, p. 35, lent. 17:5

8. Buv. LINKUHNEN, Kr. Niederung (Rževskojė), Sovetskias, kapas 71. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muziejuje Kenigsberge. Chronologija – XI a.

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 89, pav. 113, 119; Mühlen B. 1975, p. 35, lent. 45:9.

9. Buv. LINKUHNEN, Kr. Niederung (Rževskojė), Sovetskias, kapas 71. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muziejuje Kenigsberge. Chronologija – XI a.

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 92; Mühlen B. 1975, p. 35.

10. Buv. LINKUHNEN, Kr. Niederung, (Rževskojė), Sovetskias, kapas 74. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muziejuje Kenigsberge. Chronologija – XI a.

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 92; Mühlen B. 1975, p. 35, lent. 16:5.

11. Buv. LINKUHNEN, Kr. Niederung (Rževskojė), Sovetskias, kapas 92. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muziejuje Kenigsberge. Chronologija – XI a.

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 92, pav. 116, 122; Mühlen B. 1975, p. 35, lent. 16:6.

12. Buv. LÖBERTSHOFF, Kr. Labiau, Polesko raj. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muziejuje Kenigsberge, III. 200/212. 1066. Chronologija – XI a. (pav. 26:5)

Literatūra: Gaerte W. 1929, p. 339, pav. 274:g; Paulsen P. 1953, p. 89, pav. 117; Mühlen B. 1975, lent. 16:2; Кулаков В. И. 1990, pav. 16:3.

13. MARVELĖ, Kaunas, atsitiktinis radinys. VDKM. Chronologija – X a. pabaiga–XI a.

14. MUROMSKOJE (buv. Laptau, Kr. Fischhausen), Zeleogradsko r., atsitiktinis radinys. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muziejuje Kenigsberge, V, 365. 8566. Chronologija – X a.

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 92, pav. 118; Mühlen B. 1975, p. 143, lent. 16:4; Кулаков В. И. 1990, pav. 16:5.

15. PRIEKULĖ, Šilutės r., radimo aplinkybės nežinomos. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muziejuje Kenigsberge, V, 141. 7701. Chronologija – XI a.

Literatūra: Hoffmann J. 1941, pav. 4; Paulsen P. 1953, p. 89; Mühlen B. 1975, lent. 16:3.

16. SOVCHOZNOJE (buv. Groß Friedrichsberg, Stadt Königsberg), Kenigsbergas (Kaliningradas). Iki 1945 m. buvo Prūsijos muziejuje Kenigsberge, O.P.M. 2760. Chronologija – XI a. (pav. 26:6)

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 89, pav. 120; Кулаков В. И. 1990, pav. 16:4.

17. SOVCHOZNOJE (buv. Groß Friedrichsberg, Stadt Königsberg), Kenigsbergas (Kaliningradas). Iki 1945 m. buvo Prūsijos muziejuje Kenigsberge. Chronologija – XI a.

Literatūra: Кулаков В. И. 1990, pav. 16:2.

IV TIPAS. APKALAI SU DVIEJŲ PAUKŠTELIŲ FIGŪRĖLĖMIS

1. DURBĖS DYRIAI (Durbes Dīri), Liepojos r., II ugnievietės kapas 1. LM, 13135. Chronologija – XI a.

Literatūra: Stepiņš P. 1967, pav. 5; Asaris J. 1994, p. 23, 25

2. DURBĖS DYRIAI (Durbes Dīri), Liepojos r., II ugnievietės kapas 3. LM, 13158. Chronologija – XI a.

Literatūra: Stepiņš P. 1967, pav. 7; Asaris J. 1994, p. 23, 25.

3. GINTALIŠKĒ, Plungės r., atsitiktinis radinys. ŽAM, 28643/29. Chronologija – XI a. (pav. 31:3)

Literatūra: Kazakevičius V. 1992, p. 101, pav. 7:2.

4. GINTALIŠKĒ, Plungės r., atsitiktinis radinys. ŽAM, be inventoriaus numerio. Chronologija – XI a. (pav. 31:5)

Literatūra: Kazakevičius V. 1992, p. 101, pav. 7:4.

5. GRABUPIAI, Šilutės r., atsitiktinis radinys. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muziejuje Kenigsberge, V. 374, 8611. Chronologija – XI a.

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 99, pav. 131; Mühlen B. 1975, lent. 14:9; Kazakevičius V. 1992, p. 101, pav. 7:1; Asaris J. 1994, p. 23.

6. GRAMZDŲ DARZNIKAI (Gramzdas Dārznieki), Liepojos r., atsitiktinis radinys. LVM V, 9063:2. Chronologija – XI a. (pav. 31:4)

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 101, pav. 125; Asaris J. 1994, pav. 2:1.

7. IRZEKAPINIS–KLINCOVKA, Zelenogradsko r., kapas 33. KKIM. Chronologija – XI a. antroji pusė (pav. 31:2).

Literatūra: Asaris J. 1994, p. 23; Кулаков В. И. 1990, p. 75, pav. 16:9, lent. XLIX:2.

8. IRZEKAPINIS–KLINCOVKA, Zelenogradsko r., kapas 68. KKIM. Chronologija – XI a. antroji pusė (pav. 33).

Literatūra: Asaris J. 1994, p. 23; Кулаков В. И. 1990, p. 78, pav. 16:10, lent. LXIV.

9. KANDAVA (Kandava), Tukumo r., atsitiktinis radinys, KPM, 181. Chronologija – XI a.

Literatūra: Nerman B. 1929, p. 98; Sammlung. 1939, lent. 23:4; Paulsen P. 1953, p. 100; LA. 1974, lent. 49:25.

10. KOVROVAS (buv. Dollkeim, Kr. Fischhausen), Zelenogradsko r., Iki 1945 m. buvo Prūsijos muziejuje Kenigsberge, 11489. Chronologija – XI a. (pav. 31:6)

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 101, pav. 130; Mühlen B. 1975, lent. 14:8.

11. LYBAGŲ SARAJAI (Libagu Sāraji), Talsų r., kapas 34. LVM A, 12820;309. Chronologija – XII a.

Literatūra: Asaris J. 1994, pav. 2:3.

12. LYBAGŲ SARAJAI (Libagu Sāraji), Talsų r., atsitiktinis radinys. LVM A, 12816:726. Chronologija – XI a.

Literatūra: Asaris J. 1994, pav. 2:3.

13. MEDZĒS STRAUTINIAI (Medzes Strautiņi), Liepojos r., atsitiktinis radinys. LVM V, 9851:3. Chronologija – XI a.

Literatūra: Asaris J. 1994, p. 26, pav. 2:4.

14. RUCAVOS LĒJA (Rucavas Lejas mājas), Liepojos r., atsitiktinis radinys. LVM A, 11196:2. Chronologija – XI a.

Literatūra: Asaris J. 1994, p. 26, pav. 2:2.

15. SLENGIAI, Klaipėdos r., atsitiktinis radinys. MLM, 7611. Chronologija – XI a. (pav. 32).

16. VYTOGALA, Šilalės r., atsitiktinis radinys. Privati K. Lovčiko kolekcija Upynoje. Chronologija – XI a.

Literatūra: Kazakevičius V. 1992, p. 101, pav. 7:3

17. ZVARDĒS KERKLINIAI (Zvārdes Ķerklīņi), Duobelės r., radimo aplinkybės nežinomos. KPM. Chronologija – XI a.

Literatūra: Kruze Fr. 1842, p. 21, lent. 42:3.

V TIPAS. APKALAI SU KRYŽIUMI IR PALMETE

V a potipis. Apkalai su palmete

1. GURKOVIČIAI, Vileikos apyl., Baltarusija. Buvo laikomas Vilniaus universiteto rinkiniuose. Chronologija – XI a.

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 107, pav. 147.

2. GRIEŽĒ, Mažeikių r., degintinių kapų duobė XI, kapas 1. LNMAR, 185:1031. Chronologija – XII–XIII a. pradžia (pav. 36:5; 38).

Literatūra: Kazakevičius V. 1996, pav. 91.

3. GVARDEISKAS (buv. Tapiau, Kr. Wehlau), kapas 1. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muziejuje Kenigsberge, VIII, 133. 779. Chronologija – XI a. pabaiga–XII a.

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 111, pav. 151; Grenz R. 1975, p. 50.

4. KAMENSKOJE (buv. Saalau, Kr. Insterburg), Černiachovsko raj. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muziejuje Kenigsberge. Chronologija – XI–XII a.

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 123, pav. 176, Mühlen B. 1975, p. 145, lent. 53:2.

5. KENIGSBURGAS (Kaliningradas) (buv. Moditten, Königsberg Stadt). Iki 1945 m. buvo Prūsijos muziejuje Kenigsberge V, 144, 7722. Chronologija – XI–XII a. (pav. 36:6)

Literatūra: Paulsen P. 1953, pav. 152; Mühlen B. 1975, p. 145, lent. 53:1.

6. KAUNO apskritis, atsitiktinis radinys. Tikslesnės radimo aplinkybės nežinomos. VDKM, 747:42. Chronologija – XI–XII a.

Literatūra: Kazakevičius V. 1992, p. 103, pav. 9:4.

7. KOVROVAS (buv. Dollkeim, Kr. Fischhausen), Zelenogradsko r. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muziejuje Kenigsberge, OPM, 11488. Chronologija – XI a.

Literatūra: Gaerte W. 1929, p. 341, pav. 274e; Paulsen P. 1953, p. 107, pav. 144; Mühlen B. 1975, p. 145, lent. 52:4.

8. KUKIAI, Mažeikių r., gyvenvietės kultūriniam sluoksnyje. ŽAM, 20391. Chronologija – XI a. pabaiga–XII a.

9. KURKLINTIŠKIAI, Ukmergės r., atsitiktinis radinys. VDKM, 977:17. Chronologija – XI a. pabaiga–XII a.

Literatūra: Kazakevičius V. 1992, pav. 9:3.

10. KURŽEMĒ, Latvija, tikslesnē radīmo vieta nežinoma. LVM, 3952. Chronologija – XI a. pabaiga.

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 107, pav. 146; Asaris J. 1994, p. 24, 26.

11. MRONGOVAS (buv. Mohrungen), Mrongovo paviestas, Lenkijos Respublika, radīmo aplinkybės nežinomas. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muzejūje Kenigsberge, OPM 15384. Chronologija – XI a.

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 107, pav. 139, Mühlen B. 1975, p. 145, lent. 52:3.

12. PADVARNINKAI, Panevėžio r., atsitiktinis radinys. VDKM, 988. Chronologija – XI a. pabaiga–XII a. (pav. 36:1)

Literatūra: LAB. 1961, pav. 296:5; Kazakevičius V. 1992, p. 103, pav. 9:2.

13. PAKALNIŠKIAI, Šakių r., atsitiktinis radinys. VDKM, 2023:49. Chronologija – XI a. pabaiga–XII a.

14. PAKRITIŽIS, Panevėžio r., atsitiktinis radinys. VDKM, 1904:39. Chronologija – XI a. pabaiga–XII a.

15. PILTENĖS PASILCIEMIS (Piltenes Pasilciems), Ventspilio r., V. Sizovo kasinėjimai, tikslesnės radīmo aplinkybės nežinomos. VIM. Chronologija – XI–XII a. (pav. 36:2).

Literatūra: Arne T.J. 1913, p. 388, pav. 37; Paulsen P. 1953, pav. 145.

16. PRIEKULIŲ SARUMAI (Priekuļu Sarumi) (buv. Freudenberg, Kr. Wenden), Cėsių r., iš pilkapio, tikslesnės radīmo aplinkybės nežinomos. DMR I, 753. Chronologija – XII–XIII a. (pav. 36:3)

Literatūra: RK. 1896, p. 83, lent. XIV:6; Paulsen P. 1953, p. 111, pav. 150.

17. RAGUVA, Panevėžio r., atsitiktinis radinys. VDKM, 1149:21. Chronologija – XI a. pabaiga–XII a.

18. RAGUVA, Panevėžio r., atsitiktinis radinys. VDKM, 885:38. Chronologija – XI a. pabaiga–XII a.

19. REČNOJE (buv. Magotten, Kr. Instenburg), Gvardeisko raj. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muzejūje Kenigsberge, III, 312, 2118. Chronologija – XI–XII a.

Literatūra: Mühlen B. 1975, p. 145, lent. 53:3.

20. SAMBIJOS pusiasalis, tikslesnė vieta nežinoma. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muzejūje Kenigsberge, OPM 11453. Chronologija – XI–XII a.

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 111, pav. 149.

21. SIRAIČIAI, Telšių r., atsitiktinis radinys. ŽAM, 7356. Chronologija – XI a. pabaiga–XII a.

Literatūra: Butėnienė E. 1959, p. 173, pav. 4:8; Kazakevičius V. 1992, pav. 9:5.

22. TALSŲ VILKUMUIŽOS (Talsu Vilkumuižas), Talsų r., iš ežero. LVM P.O., 14752. Chronologija – XI a. pabaiga–XII a.

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 107, 111.

23. TALSŲ VILKUMUIŽOS (Talsu Vilkumuižas), Talsų r., iš ežero. LVM P.V., 14753. Chronologija – XI a. pabaiga–XII a.

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 107.

24. TALSŲ VILKUMUIŽOS (Talsu Vilkumuižas), Talsų r., iš ežero. LVM A, 8571:855. Chronologija – XI a. pabaiga–XII a.

Literatūra: Šturms Ed. 1936, p. 76, pav. 13:14; Paulsen P. 1953, pav. 148; Asaris J. 1994, p. 24, 26, pav. 1:4.

25. TERVETĖ (Tėrvete), Bauskės r., iš piliakalnio. LVI, 1954/175. Chronologija – XII–XIII a.

Literatūra: Мугуревич Э.С. 1965, p. 52, lent. VI:6.

26. UTENĖLĖ, Utenos r., atsitiktinis radinys. VDKM, 782:2. Chronologija – XI–XII a.

Literatūra: Naber Fr., B. 1976, p. 166, pav. 3:5; Kazakevičius V. 1992, pav. 9:1.

Va/Vb tipo hibridas

1. LYBAGŲ SARAJAI (Lībagu Sārāji), Talsų r., kapas 35. LVM A, 12820:327. Chronologija – XII–XIII a.

Literatūra: Asaris J. 1994, p. 24, 26, pav. 4:4.

V b potipis. Apkalai su kryžiumi

1. AIZKRAUKLĖ (Aizkraukle), Aizkrauklės r., atsitiktinis radinys. LVM, 64713, DMR I, 687. Chronologija – XI–XII a.

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 116, pav. 166; Мугуревич Э.С. 1965, p. 54, lent. VI:3.

2. AIZKRAUKLĖ (Aizkraukle), Aizkrauklės r., atsitiktinis radinys. BKM. Chronologija – XI–XII a.

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 118.

3. ALSUNGOS KALNINIAI (Alsungas Kalniņi), Kuldigos r., kapas 35 LVM A, 11737:1. Chronologija – XII a.

Literatūra: Asaris J. 1994, p. 24, 25.

4. ANDULIAI, Kretingos r., radīmo aplinkybės nežinomos. BVM Ia, 1299. Chronologija – XI–XII a. (pav. 39:4)

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 121.

5. ANDULIAI, Kretingos r., radīmo aplinkybės nežinomos. Iki 1945 m. buvo BVM. Chronologija – XI–XII a.

6. ANDULIAI, Kretingos r., radīmo aplinkybės nežinomos. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muzejūje Kenigsberge, V, 57, 6929, neišliko. Chronologija – XI–XII a. (pav. 39:6).

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 123, pav. 177.

7. AUKŠTKIEMIAI, Klaipėdos r., radīmo aplinkybės nežinomos. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muzejūje Kenigsberge, 7994, neišliko. Chronologija – XI–XII a.

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 116, pav. 161; Mühlen B. 1975, lent. 15:4

8. AUKŠTKIEMIAI, Klaipėdos r., radīmo aplinkybės nežinomos. BVM, Ia 1441. Chronologija – XI–XII a.

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 116.

9. AUKŠTKIEMIAI, Klaipėdos r., radīmo aplinkybės nežinomos. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muzejūje Kenigsberge, V, 57, 6929, neišliko. Chronologija – XI–XII a.

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 123, pav. 177.

10. BALNINKAI, Molėtų r., atsitiktinis radinys. UKM A, 2839. Chronologija – XI–XII a.

Literatūra: Kazakevičius V. 1992, pav. 10:8.

11. BANDUŽIAI, Klaipėda, kapas 36. MLM. Chronologija – XI a. (pav. 42).

Literatūra: Kazakevičius V. 1992, p. 105; Stankus J. 1995, p. 94, 108, pav. 79:5.

12. BANDUŽIAI, Klaipėda, kapas 36. MLM. Chronologija – XI a. (pav. 42).

Literatūra: Kazakevičius V. 1992, p. 105; Stankus J. 1995, p. 94, 108, pav. 79:6.

13. DLUGOŠĖ (Długosze) (buv. Langheide, Kr. Lyck), Elko apylinkės. Elko kraštotyros muzejus. Radīmo aplinkybės nežinomos. Chronologija – XI–XII a.

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 123, pav. 178.

14. DURBĖ (Durbe), Liepojos r., atsitiktinis radinys. LM, 5121. Chronologija – XI a. pabaiga–XII amžius.

Literatūra: Asaris J. 1994, p. 24, 26.

15. DURBĒS DYRIAI (Durbes Dīri), Liepojos r., III ugnievietē. LM, 13199. Chronologija – XII–XIII a. pradžia. Literatūra: Stepinš P. 1967, p. 17, pav. 9; Asaris J. 1994, p. 24, 26.
16. DURBĒS DYRIAI (Durbes Dīri), Liepojos r., III ugnievietē. LM, 13214. Chronologija – XII–XII a. pradžia. Literatūra: Stepinš P. 1967, p. 17, pav. 9; Asaris J. 1994, p. 24, 26.
17. DURBĒS ežero krantas, Liepojos r., atsitiktinis radinys. LVM A, 10215:1. Chronologija – XII a. pabaiga–XIII a. Literatūra: Asaris J. 1994, p. 24, 25.
18. DURBĒS ežero krantas, Liepojos r., atsitiktinis radinys. LVM A, 10215:2. Chronologija – XII a. pabaiga–XIII a. Literatūra: Asaris J. 1994, p. 24, 25.
19. DURBĒS Purvmaliai (Durbes Purvmaļi), Liepojos r., atsitiktinis radinys. LVM A, 10217:7. Chronologija – XII–XIII a. pradžia. Literatūra: Asaris J. 1994, p. 24, 25, pav. 3:4.
20. GINTALIŠKĒ, Plungės r., atsitiktinis radinys. ŽAM, 22265. Chronologija – XI–XII a. Literatūra: Kazakevičius V. 1992, pav. 10:10
21. GINTALIŠKĒ, Plungės r., atsitiktinis radinys. ŽAM, be inventoriaus numerio. Chronologija – XI–XII a. Literatūra: Kazakevičius V. 1992, pav. 10:12.
22. GINTALIŠKĒ, Plungės r., atsitiktinis radinys. ŽAM, be inventoriaus numerio. Chronologija – XI–XII a.
23. GINTALIŠKĒ, Plungės r., atsitiktinis radinys. ŽAM, be inventoriaus numerio. Chronologija – XI–XII a.
24. GIRKALIAI, Kretingos r., kapas 21. LNM AR, 492:140. Chronologija – XI–XII a.
25. GRIEŽĖ, Mažeikių r., kapų duobė I. LNM AR, 185:73. Chronologija – XI–XII a. (pav. 39:2) Literatūra: Kazakevičius V. 1992, p. 104, pav. 10:5.
26. GRIEŽĖ, Mažeikių r., atsitiktinis radinys. LNM AR, 185:361. Chronologija – XI–XII a. Literatūra: Kazakevičius V. 1992, p. 104, pav. 10:1.
27. JAZDAI, Kretingos r., atsitiktinis radinys. VDKM, 1756:5. Chronologija – XI–XII a.
28. JAZDAI, Kretingos r., atsitiktinis radinys. VDKM, 1803:18. Chronologija – XI–XII a.
29. JERSIKA (Jersika), Preilos r., iš piliakalnio. LVM A, 1124. Chronologija – XII–XIII a. Literatūra: Мугуревич Э.С. 1965, lent. VI:5.
30. KANDAVA (Kandava), Tukumo r., atsitiktinis radinys. KPM, 182. Chronologija – XIII a. pabaiga–XIV a. pradžia. Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 121, pav. 172; Asaris J. 1994, p. 24, 26.
31. KIAULEIKIAI, Kretingos r., atsitiktinis radinys. LNM EM, 4:131. Chronologija – XI–XII a.
32. KLAUSEIKIAI, Skuodo r., atsitiktinis radinys. VDKM, 775:7. Chronologija – XI–XII a. Literatūra: Kazakevičius V. 1992, p. 104, pav. 10:3.
33. KOVROVAS (buv. Dollkeim, Kr. Fischhausen), Zelenogradsko r., radimo aplinkybės nežinomos. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muziejuje Kenigsberge, 11487. Chronologija – XI a. Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 123, pav. 163; Mühlen B. 1975 P. 143, lent. 15:2.
- 334 KUOKNESĖ (Koknese), Aizkrauklės r., pilyje. LVI, 62:4811. Chronologija – XII–XIII a. Literatūra: Мугуревич Э.С. 1965, p. 54, pav. 44:4; LA. 1974, lent. 79:7.
35. KUOKNESĖS MUKUKALNAS (Kokneses Mūkukalns), Aizkrauklės r., piliakalnyje. LVI, 62:5167. Chronologija – XII–XIII a. Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 118; Мугуревич Э.С. 1965, p. 54; LA. 1974, lent. 60:10.
36. KUOKNESĖS MUKUKALNAS (Kokneses Mūkukalns), Aizkrauklės r., iš piliakalnio. LVM, 62392. Chronologija – XI–XII a. Literatūra: Мугуревич Э.С. 1965, p. 54, lent. VI:2.
37. LAIVIAI, Kretingos r., kapas 144a. LNM EM, 2:717. Chronologija – XI a.
38. LAIVIAI, Kretingos r., kapas 187. LNM EM, 2:1003. Chronologija – XI a. Literatūra: Kazakevičius V. 1992, p. 104, pav. 10:4.
39. LAIVIAI, Kretingos r., kapas 222. LNM EM, 2:2189. Chronologija – XI a. Literatūra: Kazakevičius V. 1992, p. 104; 1996, p. 48, 109, pav. 49.
40. LAZDININKAI, Kretingos r., kapas 64. KrKM. Chronologija – XI a. Literatūra: Kazakevičius V. 1992, p. 105.
41. LIELVARDĒ (Lielvārde), Uogrės r., kapas 10. LVM, 63503. Chronologija – XI–XII a. Literatūra: Мугуревич Э.С. 1965, p. 54, lent. VI:1.
42. LIELVIRCAVA (Lielvircava), Jelgavos r., atsitiktinis radinys. KPM, 1993, 29/XVII. Chronologija – XI–XII a.
43. LYBAGU SARAJAI (Lībagu Sāraji), Talsu r., kapas 1. LVM A, 12816:10. Chronologija – XII a. Literatūra: Asaris J. 1994, p. 24, 26.
44. LYBAGU SARAJAI (Lībagu Sāraji), Talsu r., kapas 15. LVM A, 12820:31. Chronologija – XII a. pabaiga–XIII a. pradžia. Literatūra: Asaris J. 1994, p. 24, 26, pav. 3:3.
45. LYBAGU SARAJAI (Lībagu Sāraji), Talsu r., kapas 15. LVM A, 12820:32. Chronologija – XII a. pabaiga–XIII a. pradžia. Literatūra: Asaris J. 1994, p. 24, 26.
46. LYBAGU SARAJAI (Lībagu Sāraji), Talsu r., kapas 36. LVM A, 12820:351. Chronologija – XII–XIII a. Literatūra: Asaris J. 1994, p. 24, 26.
47. LYBAGU SARAJAI (Lībagu Sāraji), Talsu r., kapas 39. LVM A, 12820:433. Chronologija – XII–XIII a. Literatūra: Asaris J. 1994, p. 24, 26, pav. 4:3.
48. LYBAGU SARAJAI (Lībagu Sāraji), Talsu r., kapas 41. LVM A, 12820:470. Chronologija – XII–XIII a. Literatūra: Asaris J. 1994, p. 24, 26.
49. LYBAGU SARAJAI (Lībagu Sāraji), Talsu r., kapas 44. LVM A, 12820:554. Chronologija – XI a. pabaiga–XII a. pradžia. Literatūra: Asaris J. 1994, p. 24, 26.
50. LYBAGU SARAJAI (Lībagu Sāraji), Talsu r., atsitiktinis radinys. LVM A, 12820:738. Chronologija – XI a. pabaiga–XII a. pradžia. Literatūra: Asaris J. 1994, p. 24, 26, pav. 3:1.
51. LYBAGU SARAJAI (Lībagu Sāraji), Talsu r., atsitiktinis radinys. Talsu kraštotyros muziejus. Chronologija – XII–XIII a.

- Literatūra: Asaris J. 1994, p. 24, 26.
52. Buv. LOCHSTEDT, Kr. Samland, radimo aplinkybēs nezinomas. Lochstedo pilies muzejuje, 131. Chronologija – XI–XII a.
- Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 123,
53. LOGVINAS (buv. Medenau, Kr. Samland), Zelenogradsko r., radimo aplinkybēs nezinomas. Iki 1945 metų buvo Prūsijos muzejuje Kenigsberge, VII. 184.10564. Chronologija – XI a.
- Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 123, pav. 169; Mühlen B. 1975, p. 143, lent. 15:8; Кулаков В. И. 1990, pav. 16:16.
54. MALBORKAS, Lenkija, radimo aplinkybēs nezinomas. Privati kolekcija. Chronologija – XI–XII a.
- Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 123.
55. MALBORKAS, Lenkija, radimo aplinkybēs nezinomas. Privati kolekcija. Chronologija – XI–XII a.
- Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 123.
56. MANAITAI, Radviliškio r., atsitiktinis radinys. Šeduvos kraštotyros muzejuje. Chronologija – XI–XII a.
57. MEDŽĖS KAPSĖDĖ (Medzes Kapsėde) (Zviedru kapi), Liepojos r., atsitiktinis radinys. KPM, 299. Chronologija – XII a. pabaiga–XIII a. pradžia.
- Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 116; Asaris J. 1994, p. 24, 26.
58. MEDŽĖS STRAUTINIAI (Medzes Strautiņi), Liepojos r., kapas 1. LVM A, 10789:28. Chronologija – XI a. pabaiga–XII a. pradžia.
- Literatūra: Asaris J. 1994, p. 24, 26.
59. MEŽUOTNĖ (Mežotne), Bauskės r., piliakalnio kultūriniam sluoksnyje. LVM, 897. Chronologija – XI–XII a.
60. MIGALA (Migaļas) (Sessau, Kr. Mitau), Jelgavos r., atsitiktinis radinys. KPM, 1993:29. Chronologija – XI a.
- Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 118, pav. 167.
61. NAUSODIS, Plungės r., atsitiktinis radinys. VDKM, 1587:4. Chronologija – XI–XII a.
62. NOWINY BARGŁOWSKIE, Suvalkų vaivadija, atsitiktinis radinys. PMA, V/7102. Chronologija – XI a.
- Literatūra: Kaczynski M. 1976, p. 483–484, pav. 7; Bałto-wie północni sąsiedzi słowian. Warszawa 1981, p. 44, pav. 62; Die Balten. Die nördlichen Nachbarn der Slawen. Freiburg 1987, p. 170, Nr. 745.
63. OBELIAI, Ukmergės r., iš kapų 78–82 sampilų. LNM AR, 621:792. Chronologija – XI–XII a.
- Literatūra: Kazakevičius V. 1992, p. 104.
64. OBELIAI, Ukmergės r., iš kapų 75–77 sampilų. LNM AR, 621:95. Chronologija – XI–XII a.
- Literatūra: Urbanavičius V., Urbanavičienė S. 1988, pav. 28:8; Kazakevičius V. 1992, p. 104.
65. OBELIAI, Ukmergės r., virš kapo 4. LNM AR, 621:187. Chronologija – XI–XII a. (pav. 39:3).
- Literatūra: Urbanavičius V., Urbanavičienė S. 1988, pav. 26:4; Kazakevičius V. 1992, p. 104.
66. OBELIAI, Ukmergės r., iš ežero. LNM AR, neinventorintas. Chronologija – XI–XII a.
- Literatūra: Urbanavičius V., Urbanavičienė S. 1988, p. 37, pav. 58:2; Kazakevičius V. 1992, p. 104.
67. PAALKSNIAI, Kelmės r., atsitiktinis radinys. LNM AR, 461:2. Chronologija – XI–XII a.
68. PALANGA, kapas 182. LNM AR, 396:1513. Chronologija – XI a.
- Literatūra: Kazakevičius V. 1992, p. 104, pav. 10:7
69. PAŠILĖ, Kelmės r., atsitiktinis radinys. VDKM, 801:1. Chronologija – XI–XII a.
- Literatūra: LAB. 1961, pav. 296:3; LLM. 1966, pav. 48; Mühlen B. 1975, lent. 15:10.
70. PILTENĖS PASILCIEMIS (Piltenes Pasilciems), Ventspilio r., atsitiktinis radinys. KPM, 1615. Chronologija – XII a. pabaiga–XIII a.
- Literatūra: Arne T. J. 1913, p. 387, pav. 35; Paulsen P. 1953, p. 121, pav. 157; Asaris J. 1994, p. 24, 26
71. PILTENĖS PASILCIEMIS (Piltenes Pasilciems), Ventspilio r., atsitiktinis radinys. KPM, 1524. Chronologija – XII a. pabaiga–XIII a.
- Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 121, pav. 170.
72. PŪZĒ (Puze), Ventspilio r., atsitiktinis radinys. KPM 975. Chronologija – XII a. pabaiga–XIII a. pradžia.
- Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 121, pav. 168; Asaris J. 1994, p. 24, 26.
73. RAMUČIAI, Klaipėdos r., kapas 227b. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muzejuje Kenigsberge. Chronologija – XI a. (pav. 39:7).
- Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 116, pav. 160; Mühlen B. 1975, lent. 15:9;
74. RAMUČIAI, Klaipėdos r., kapas 227C. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muzejuje Kenigsberge. Chronologija – XI a.
- Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 116, pav. 160; Mühlen B. 1975, lent. 15:1;
75. RANKIŲ KAPENIEKAI (Raņku Kapenieki), Kuldygos r., kapas 13. LVM V, 7619:16. Chronologija – XII a.
- Literatūra: Asaris J. 1994, p. 24, 26.
76. RANKIŲ KAPENIEKAI (Raņku Kapenieki), Kuldygos r., kapas 17. LVM V, 7436:4. Chronologija – XIII a. pabaiga–XIV a. pradžia.
- Literatūra: Šturms E. 1936, p. 113, pav. 7:a; Paulsen P. 1953, p. 118, pav. 164; Asaris J. 1994, p. 24, 26.
77. RANKIŲ KAPENIEKAI (Raņku Kapenieki), Kuldygos r., kapas 18. LVM V, 7624:4. Chronologija – XII a.
- Literatūra: Asaris J. 1994, p. 24, 26
78. RANKIŲ KAPENIEKAI (Raņku Kapenieki), Kuldygos r., kapas 24. LVM V, 7631:4. Chronologija – XI a. pabaiga–XII a. pradžia.
- Literatūra: Asaris J. 1994, p. 24, 26, pav. 3:2.
79. RAVOS STRUNGAI (Ravas Strungas), Liepojos r., kapas 10. LM, 15941. Chronologija – XII a.
- Literatūra: Asaris J. 1994, p. 24, 26.
80. RAVOS STRUNGAI (Ravas Strungas), Liepojos r., atsitiktinis radinys. LM, 113276. Chronologija – XII a. pabaiga–XIII a. pradžia.
- Literatūra: Asaris J. 1994, p. 24, 26.
81. REČNOJĒ (buv. Magotten, Kr. Wehlau), Gvardeiskio r., radimo aplinkybēs nezinomas. Iki 1945 m. buvo Prūsijos muzejuje Kenigsberge, P. III 312. 218 O. Chronologija – XI–XIII a.
- Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 123.
82. RINGUVĒNAI, Šiaulių r., atsitiktinis radinys. VDKM, 932:52. Chronologija – XI–XII a.
83. SABILĒ (Sabile), Talsų r., iš gyvenvietės. LVI. Chronologija – XI–XII a.
- Literatūra: Mugurevičius E. 1979, pav. 10:25).
84. SLENGIAI, Klaipėdos r., atsitiktinis radinys. MLM, 7613. Chronologija – XI–XII a.

85. SOSNOVKA (buv. Bledau, Kr. Fischhausen), Zele-
nogradsko r., radimo aplinkybės nežinomos. Iki 1945 m. buvo
Prūsijos muziejuje Kenigsberge. Chronologija – XI a.

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 123, pav. 171.

86. ŠIAUDALIAI, Šilalės r., atsitiktinis radinys. LNM AR,
551:12. Chronologija – XI–XII a.

87. TALSŲ VILKUMUIŽOS ežeras (Talsu Vilkumuižas
ezers), Talsų r., atsitiktinis radinys. LVM A, 8571:853. Chro-
nologija – XII – XIII a.

Literatūra: Šturms E. 1936, pav. 13:15; Asaris J. 1994, p.
24, 26.

88. TALSŲ VILKUMUIŽOS ežeras (Talsu Vilkumuižas
ezers), Talsų r., atsitiktinis radinys. LVM A, 10994:1392. Chro-
nologija – XII – XIII a.

Literatūra: Asaris J. 1994, p. 24, 26.

89. TALSŲ VILKUMUIŽOS ežeras, Talsų r., atsitiktinis
radinys. LVM A, 10994:1389. Chronologija – XII–XIII a.

Literatūra: Asaris J. 1994, p. 24, 26.

90. TALSŲ VILKUMUIŽOS ežeras (Talsu Vilkumuižas
ezers), Talsų r., atsitiktinis radinys. LVM A, 10994:1390.

Literatūra: Asaris J. 1994, p. 24, 26.

91. TALSŲ VILKUMUIŽOS ežeras (Talsu Vilkumuižas
ezers), Talsų r., atsitiktinis radinys. TNM, 291. Chronologija –
XII a. pabaiga–XIII a. pradžia.

Literatūra: Asaris J. 1994, p. 24, 26.

92. TAŠŲ KRASTINIAI (Tāšu Krastiņi), Liepojos r., at-
sitiktinis radinys. LM, 12280. Chronologija – XII a. pabaiga–
XIII a. pradžia.

Literatūra: Asaris J. 1994, p. 24, 26.

93. TOLIŠIAI, Kelmės r., atsitiktinis radinys. VDKM,
1692:10. Chronologija – XI–XIII a. pradžia.

94. TURLAVOS BIRZMALIAI (Turlavas Birzmaļi), Kul-
dygos r., atsitiktinis radinys. LVI. Chronologija – XI a. pabaiga–
XII a. pradžia.

Literatūra: Asaris J. 1994, p. 24, 26.

95. UŽAVOS SILMALCIEMIS (Užavas Silmalciems),
Ventspilio r., atsitiktinis radinys. VIM (Maskva). Chronologi-
ja – XI a. pabaiga–XII a. pradžia.

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 116, pav. 159; Asaris J. 1994,
p. 24, 26.

96. VALGALĒS apyl., Talsų r., atsitiktinis radinys. LVM
V, 2403. Chronologija – XII a. pabaiga–XIII a. pradžia.

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 116; LA. 1974, lent. 49:24;
Asaris J. 1994, p. 24, 26.

97. VOLNOJĒ (buv. Schulstein, Kr. Fischhausen), Zele-
nogradsko r., rastas degėsių duobėje. Iki 1945 m. buvo Prūsij-
jos muziejuje Kenigsberge, P. V. 285. 8388. XXI. Chronologija
XI–XII a.

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 116; Mühlen B. 1975, p. 143,
lent. 15:5; Кулаков В. И. 1990, pav. 16:12.

98. ŽEMAITIJA, tikslesnė radimo vieta nežinoma.
VDKM, 2360. Chronologija – XI–XII a.

99. ŽURAVLIOVKA (buv. Pokirben, Kr. Samland) Ze-
lenogradsko r., radimo aplinkybės nežinomos. Iki 1945 m.

buvo Prūsijos muziejuje Kenigsberge, 1938:488. Chronolo-
gija XI–XII a. (pav. 39:5).

Literatūra: Paulsen P. 1953, p. 116, pav. 162.

100. RADIMO vieta nežinoma. VDKM, 1130:9. Chrono-
logija – XI–XII a.

101. RADIMO vieta nežinoma. ŽAM, neinventorintas.
Chronologija – XI–XII a.

VI TIPAS. U PAVIDALO APKALAI SU KRYŽIUMI IR PALMETE

VI a potipis. U pavidalo apkalai su kryžiumi.

1. LYBAGŲ SARAJAI (Lībagu Sāraji), Talsų r., kapas 25.
LVM A, 12820:140. Chronologija – XII a. II pusė (pav. 43:2).

Literatūra: Asaris J. 1994, p. 24, 26, pav. 4:1.

2. VECSAULĒS ČAPANAI (Vecsaules Čapāni), Bauskės
r., atsitiktinis radinys. KPM, 1301. Chronologija – XII a. II pusė
(pav. 43:1).

Literatūra: Neriman B. 1929, p. 99; Paulsen P. 1953, pav.
197; Asaris J. 1994, p. 24.

3. TERVETĒ (Tērvete), Bauskės r., piliakalnyje. LVI,
24:184/58. Chronologija – XII a. II pusė (pav. 43:3).

Literatūra: LA. 1974, lent. 77:9; Asaris J. 1994, p. 24;
Мургуевич Э.С. 1965, p. 52, lent. VI:4.

VI b potipis. U pavidalo apkalai su palmete

1. DURBĒS DYRIAI (Durbes Dīri), Liepojos r., III ug-
nīvietės kape. LM, 13200. Chronologija – XII–XIII a. (pav.
43:6).

Literatūra: Stepinš P. 1967, pav. 9; Asaris J. 1994, p. 25.

2. PILTENĒS PASILCIEMIS (Piltenes Pasilciems), Vent-
spilio r., atsitiktinis radinys. VIM (Maskva). Chronologija –
XI–XII a.

Literatūra: Arne T. J. 1913, p. 386, pav. 33; Neriman B.
1929, p. 100, 101, pav. 99; Paulsen P. 1953, p. 131, pav. 193;
Asaris J. 1994, p. 25, 26, pav. 1:1.

VI c potipis. U pavidalo apkalai be kryžiaus ir palmetės

1. IRZEKAPINIS–KLINCOVKA, Zelenogradsko r., ka-
pas 16. KIMM. Chronologija – XI a. I pusė (pav. 43:4; 45).

Literatūra: Кулаков В. И. 1990, p. 75, pav. 16:22, lent.
XLIV.

2. MEDZĒS STRAUTINIAI (Medzes Strautiņi), Liepo-
jos r., kapas 1. LVM A, 12809:29. Chronologija – XII a. II
pusė (pav. 43:5).

Literatūra: Asaris J. 1994, p. 24, 26, pav. 4:2.

LITERATŪRA

- Apals J., 1972 – Āraišu ezera pils izrakumi rezultāti 1965.–1969. g. // Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis 1972. g. Nr. 12 (293), p. 81–95.
- Apals J., 1977 – 1977. gada arheoloģiskie izrakumi Āraišu ezerpilī // Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1977. gada pētījumu rezultātiem. Rīga, 1978, p. 3–6.
- Apala Z., 1992 – Ģuģeru arheoloģiska kompleksa izpēte / Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu 1990. un 1991. gada pētījumu rezultātiem. Rīga, 1992, p. 8–15.
- Apals J., Apala Z., 1973 – Āraišu arheoloģiskās ekspedīcijas izrakumi 1972. gadā // Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu, antropologu un etnogrāfu 1972. gada pētījumu rezultātiem. Rīga, 1973, p. 3–11.
- Apala Z., Apals J. Didzīlctīga latgaļa apbedījums Ģuģeru kapulaukā // Latvijas vēstures institūta žurnāls. Rīga, 1991, p. 11–29.
- Apala Z., Apals J., 1992 – Die Kontakte der Lettgallen des Gauja-Raumes mit Skandinaviern // Die Kontakte zwischen Ostbalticum und Skandinaviern im Frühen Mittelalter. Stockholm, 1992, p. 9–17.
- Arbman H., Nilsson N. O., 1966–1968 – Armes Scandinaves de l'Époque Viking en France // Meddelanden från Lunds universitets historiska museum 1966–1968, p. 163–202.
- Arne T. J., 1913 – Einige Schwert-Ortbänder aus der Wikingerzeit // Opuscula archaeologica Oscari Montelio septuagenario dicata. Stockholm, 1913, p. 375–390.
- Asaris J., 1994 – 11.–13. gs. zobena maksts bronzas uzgaļu tipi un to izplatība Kurzemē // Arheoloģija un etnogrāfija. Rīga, 1994, T. 17, p. 21–28.
- Atgāzis M., 1974 – Dzels iedzītņa šķēpu gali ar atkarpēm Latvijā // Arheoloģija un etnogrāfija. Rīga, 1974, T. 11, p. 154–173.
- Atgāzis M., Bebre V., 1986 – Pētījumi Čunkānu-Dreņģeru kapulaukā // Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1984. un 1985. gada pētījumu rezultātiem. Rīga, 1986, p. 19–25.
- Butėnienė E., 1959 – Siraičių X–XII a. senkapis // Iš lietuvių kultūros istorijos. Vilnius, 1959, p. 159–175.
- Bähr J. K., 1850 – Die Gräber der Liven. Berolini, 1850.
- Die Balten., 1987 – Die Balten. Die nördlichen Nachbarn der Slawen. Freiburg, 1987.
- Die vorgeschichtliche Sammlung des Kurzemer (Kuländischen) Provinzialmuseums zu Jelgava (Mitau) 1818–1838. Rīga, 1939.
- Engel C., 1931 – Beiträge zur gliederung des Jüngsten heidnischen Zeitalters in Ostpreussen // Congressus secundus archaeologorum Balticorum Rigae, 19.–23.VIII.1930. Rigae, 1931, p. 313–336.
- Gaerte W., 1929 – Urgeschichte Ostpreussens. Königsberg, 1929.
- Grenz R., 1975 – Der Kreis Wehlau in vor- und frühgeschichtlicher Zeit // Heimatbuch des Kreises Wehlau. Alle-Pregel-Deime-Gebiet. State. Rautenberg, 1975. Bd. 1, p. 25–55.
- Hoffmann J., 1941 – Die spätheidnische Kultur des Memellandes (10.–12. Jahrh. n.d. Zw.). Königsberg und Berlin, 1941.
- Jansson I., 1987 – Communications between Scandinavia and Earsten Europe in the Viking Age // Untersuchungen zu Handel und Verkehr der vor- und frühgeschichtlichen Zeit in Mittel- und Nordeuropa. Teil IV. Göttingen, 1987, p. 773–807.
- Kaczyński M. Badania stanowisk z okresu rzymskiego na Równinie Augustowskiej // Rocznik Białostocki. T. 13, p. 457–486.
- Katalog, 1896 – Katalog der Ausstellung zum X. archäologischen Kongress in Riga 1896 Riga, 1986. (RK, 1896).
- Kazakevičius V., 1992 – Sword chapes from Lithuania // Die Kontakte zwischen Ostbalticum und Skandinaviern im Frühen Mittelalter. Stockholm, 1992, p. 91–107.
- Kazakevičius V., 1996 – IX–XIII a. baltų kalavijai. Vilnius, 1996.
- Kivikoski E., 1973 – Die Eisenzeit Finnlands. Helsinki, 1973.
- Kruze Fr., 1842 – Necrolivonica oder Geschichte und Altertümer Liv-, Esth- und Curlands. Dorpat, 1842.
- Kulakow W. I., 1985 – Kultsymbole und Kriegerembleme aus dem Balticum, aus Skandinaviern und Osteuropa im 10. und 11. Jahrhundert // Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters, Jahrgang 13. 1985, p. 53–64.
- Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A., 1961 – Lietuvos archeologijos bruožai. Vilnius, 1961 (LAB).
- Kuncienė O., 1972 – Prekybiniai ryšiai IX–XIII amžiais // Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I–XIII a. Vilnius, 1972, p. 149–254.
- Kuniņa I., 1988 – Kristapiņu kapulauks // Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1986. un 1987. gada pētījumu rezultātiem. Rīga, 1988, p. 89–92.
- Latvijas, 1974 – Latvijas PSR arheoloģija. Rīga, 1974 (LA).
- Lietuvių, 1966 – Lietuvių liaudies menas. Vilnius, 1966 (LLM).
- Mugurevičs Ē., 1979 – Sabiles ekspedīcijas darbs 1978. gadā // Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1978. gada pētījumu rezultātiem. Rīga, 1979, p. 54–57.
- Mühlen B., 1975 – Die Kultur der Wikinger in Ostpreußen. Bonn, 1975.
- Müller-Wille M., 1972 – Zwei wikerzeitliche Prachtschwerter aus der Umgebung von Haithabu // OFFA 29. 1972, p. 50–107.
- Naber Fr. B., 1976 – Einige Wikingerzeitliche Funde aus dem nördlichen Europa // Bonner Hefte zur Vorgeschichte 11. Bonn. 1976.
- Nallinmaa-Luoto T., 1978 – Tampere-Vilusenharju // Karhunhammas 3. Turku, 1978.
- Nerman B., 1929 – Die Verbindungen zwischen Skandinaviern und dem Ostbalticum in der Jüngereren Eisenzeit. Stockholm, 1929.
- Stankus J., 1995 – Bandužių kapinynas // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1995. T. 12.
- Stepinš P., 1967 – Durbes kauja. Rīgā, 1967.
- Strömberg M., 1951 – Schwertortbänder mit vogelmotiven aus der Wikingerzeit // Meddelanden från Lunds universitets Historiska museum 1950–1951. 1951, p. 221–243.

Šturms Ed., 1936 – Vilkmuižas ezera atradumi // Senatne un māksla II. Rīga, 1936, p. 72–86.

Urbanavičius V., 1970 – Graužių lobis // Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, A serija. T. 3(34) (1970), p. 77–83.

Urbanavičius V., Urbanavičienė S., 1988 – Archeologiniai tyrimai. Obelių kapinynas // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1988. T. 6, p. 9–63.

Vaitkuskienė L., 1978 – Socialinės nelygybės atspindžiai žemaičių laidojimo paminkluose (Žąsino kapinynas, Šilalės raj.) (X–XI a.) // Lietuvos istorijos metraštis 1977 metai. Vilnius, 1978, p. 23–35.

Vaitkuskienė L., 1979 – Gintališkės kapinynas // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1979. T. 1, p. 44–75.

Vaitkuskienė L., 1983 – Skandinaviški elementai žemaičių kultūroje X–XI a. // Lietuvos istorijos metraštis 1982. Vilnius, 1983, p. 5–17.

Ениосова Н. В., 1994 – Ажурные наконечники ножен мечей X–XI вв. на территории Восточной Европы // История и эволюция древних вещей. Москва. 1994, p. 100–121.

Корзухина Г. Ф., 1950 – Из истории древнерусского оружия XI века // Советская археология XIII. 1950, p. 63–94.

Кулаков В. И., 1990 – Древности пруссов // Археология СССР. Свод археологических источников. Москва, 1990.

Кулаков В. И., 1991/92 – Култовое оружие балтов и славян X–XII вв. // Slavia Antiqua. Rok 1991/92. T. 33, p. 115–129.

Мугуревич Э. С., 1965 – Восточная Латвия и соседние земли в X–XIII вв. Рига, 1965, 144 p.

Спицын А. А., 1893 – Люцинский могильник // Материалы по археологии России издаваемые императорскою археологическою комиссиею. Но 14. Дре-

ности северо–западного края. С.–Петербург, 1893. Т.1, вып. 2.

Тыниссон Э., Граудонис Я., 1961 – Раскопки ливских курганов в Кримульде // Известия Академии Наук Латвийской ССР. 1961, Но. 10, p. 37–54.

SUTRUMPINIMAI

BKM – Bauskės kraštotyros muziejus, Bauskė, Latvija
 BVM – Berlyno valstybinis muziejus, Berlynas, Vokietija
 KKIM – Kaliningrado kultūros ir istorijos muziejus, Kaliningradas, Rusija
 KPM – buvęs Kurliandijos provincijos muziejus, Liepoja, Latvija
 KrKM – Kretingos kraštotyros muziejus, Kretinga, Lietuva
 LBM – Britų muziejus, Londonas, Didžioji Britanija
 LM – Liepojos istorijos ir dailės muziejus, Liepoja, Latvija
 LNM AR – Lietuvos nacionalinis muziejus, Vilnius, Lietuva
 LVI – Latvijos istorijos institutas, Ryga, Latvija
 LVM – Latvijos istorijos muziejus, Ryga, Latvija
 MKM – Mažeikių krašto muziejus, Mažeikiai, Lietuva
 MLM – Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, Klaipėda, Lietuva
 OPM – buvęs Rytų Prūsijos buities muziejus, Kenigsbergas, dab. Rusija
 POG – Gamtos–ekonomijos draugija (Pfisikalisch–Ökonomisch Gesellschaft)
 ŠKM – Šilutės kraštotyros muziejus, Šilutė, Lietuva
 TNM – Talsų kraštotyros muziejus, Talsiai, Latvija
 UKM – Utenos krašto muziejus, Utena, Lietuva
 VDKM – Vytauto Didžiojo Karo muziejus, Kaunas, Lietuva
 VIM – Valstybinis istorijos muziejus, Maskva, Rusija
 ŽAM – žemaičių muziejus Alka, Telšiai, Lietuva

FROM THE HISTORY OF BALTIC WEAPONS IN THE LATE IRON AGE (SWORD CHAPES)

SUMMARY

Seven special works are devoted to the analysis of sword chapes from the 9th–13th centuries. However, the Baltic material is represented rather fragmentary and does not reflect the real situation. This present article discusses all sword chapes from the 9th–13th centuries found in the Baltic lands. They are classified and dated and their places manufacture determined.

At present data is available on 235 sword chapes found in the Baltics territory (Fig. 1). They are distributed in the following way: 95 sword chapes from 51 archaeological sites

are known in Lithuania, 92 from 48 sites in Latvia and, according to my calculations, 47 sword chapes from 21 sites in East Prussia and north–west Poland.

Most sword chapes were found in cemeteries and, much less, in hill–forts and settlements. It has to be recognised that sword chapes in settlements, hill–forts and hoards are far rarer finds than swords themselves.

The sword chapes found in the areas occupied by Baltic tribes are divided into six types, 13 sub–types and four variants (Fig.2). The ornaments and their motifs were taken as

typological criteria because other criteria – size, type of metal or construction peculiarities – are unreliable.

Type I. Sword chapes with silhouettes of birds. According to the style of the silhouettes this type is divided into two sub-types: I a and I b, and the latter into 3 variants (Ib1, Ib2, Ib3). Thirty-four sword chapes of type I were found on Baltic territory.

There were 17 sword chapes of sub-type Ia found in 11 archaeological sites (Fig.3). The bird silhouettes on them are realistically designed with an expressive head, extended wings and a tail. Sometimes they have eyes (Fig. 4–6). They date from the ninth to the beginning of the 11th century.

Seventeen sword chapes of sub-type Ib found in 12 archaeological sites (Fig.7). The bird figurines are openwork and more stylised (Fig. 8–10). This sub-type has three variants: Ib1 (Fig. 8:3), Ib2 (Fig. 8:4–6) and Ib3 (Fig. 8:7, 9). The bird figurines of variant Ib1 are framed with a double curved line and circles and their “feathered” tails are distinct. Doubtlessly these finds were imported. The bird silhouettes of variant Ib2 represent patterns consisting of three parts, intertwined loops – heads, wings and tails. Every head is composed of three oblong loops symbolising a beak and eyes. The wings and tail are more expressive. The wings are represented by two large rings, whereas the tail is oblong grooves framed with a double ring (Fig. 8:4–6). These sword chapes might have been manufactured by Prussian tribes and spread over the entire Baltic territory. The ornament of variant Ib3 is not so strictly divided into three sections – curved lines and symmetrically arranged holes prevail (Fig. 8:9). In these sword chapes the northern, Scandinavian, motifs obtained a new, Baltic, form of expression. All sword chapes of variant Ib are dated to the between the ninth and eleventh centuries.

The sword chape from Katyčiai, Šilutė district, belongs to a mixed type (I/II) because its sides are decorated with different ornaments.

Type II. Sword chapes with a German ornament of four feet. This ornament is of Bore or Jellinge styles. In five Baltic archaeological sites, six such sword chapes were found (Fig.12, 13). There are three sub-types: IIa (three sword chapes) (Fig. 12:4; 14, 15), IIb (1 chape) (Fig. 12:2) and IIc (2 chapes) (Fig.16).

Without doubt the sword chapes of type II found in the territory occupied by Baltic tribes are imported from Scandinavia and dated to the tenth–eleventh centuries.

Type III. Sword chapes with an oriental palmette. This group includes 40 sword chapes from 28 archaeological sites. There are three sub-types of this type: IIIa, IIIb, IIIc and one variant IIIb1 (Fig. 17–29).

Sub-type IIIa includes seven sword chapes (Fig. 17). Their ornament is characterised by vertically intertwined lines running from the lower part of the sword chape and ending in the upper part by a leaf-shaped “head” or palmette (Fig. 18). Sometimes the upper part of the sword chape has a three-petal lily-shaped prominence (Fig. 18:1, 3). Sword chapes of this type are mainly found in the eastern Baltic region and were undoubtedly manufactured by local armourers in the 11th century.

Sub-type IIIb includes 20 sword chapes. Six were found in graves, one – in a hoard and the remaining ones are stray finds (Fig. 19). They have large painedheads with a smooth

surface, terminating with a small prominence or without it. The other terminal has an oblong prominence which may remind one of a stylised bird head. The ornament is simple and similar to the one observed on sub-type IIIa. It is represented by vertically intertwined lines running from the lower part (point) of the sword chape or from both ends, and ending with a “lily-shaped” head (Fig. 20–22). The sword chapes of this sub-type are also found in the eastern Baltic, and there is no doubt that they were manufactured by local armourers in the eleventh century.

Variant IIIb1 is represented by a silver sword chape found in the Graužiai hoard of Kėdainiai district. It is 19.5 cm long, 4.5 cm wide and weights 84 g (Fig.23, 24). It is made of silver plates. It terminates with openwork sockets. The surface of the sockets is decorated with notches arranged in all directions. The upper socket ends in two stylised bird heads, their beaks turned to the left. The lower socket has the shape of a stylised plant and ends in a relief prominence (Fig.24:1). Archaeologist Vytautas Urbanavičius, who published this artefact which is unique in Lithuanian archeological material, thinks that it was manufactured by gold smiths of the eastern Baltic in the eleventh century and buried in the twelfth and 13th c.c.

Sword chapes of sub-type IIIc are monolithic and have some ornaments mostly represented by a rib along and shallow lines cast on the edges (Fig. 26, 28–29). The upper part of the chapes terminates with a stylised bird head or a scalloped-edged prominence. The latter is more frequent (Fig.26:1–4, 6, 7). This sub-type is represented by 17 chapes. Ten were found in graves whereas the remaining ones represent stray finds (Fig. 27).

In Europe sword chapes of sub-type IIIc are uncovered, but rarely. Their spreading boundaries include the territories of the western Balts in the Sambian peninsula. They are more rare in western Lithuania and only isolated items are found in the other Baltic lands (Fig. 27). There is no doubt that sword chapes of sub-type IIIc were cast in this area.

All sword chapes of type III therefore represent the artefacts of local eastern Baltic armourers. They were used in the eleventh century.

Type IV. Sword chapes with the silhouettes of two birds. This type is represented by 17 chapes from 13 archaeological sites (Fig. 30). Their upper part has a three-petal palmette, whereas the point-ends with a small prominence, or without it, and is rounded. The sides of the chapes are decorated with two expressive bird silhouettes. They face each other and their beaks touch. Not only the bodies, heads and feet are visible but also the beaks, eyes and wing contours (Fig.31–33). Sometimes the birds are framed with a round groove as if in a “locket”. They represent the artefacts of the eastern and western Baltic coasts manufactured in the eleventh century (Fig.35).

Type V. Sword chapes with plant and geometrical ornamentation and a cross.

At present 126 chapes of this type are known from 79 Baltic archaeological sites (Fig. 37, 40). According to their motifs of ornamentation two sub-types are distinguished: Va and Vb. The chapes of sub-type Va are decorated with predominantly plant and geometrical patterns. The plant motifs prevail (Fig. 36, 38). The main motif of the chapes of

sub-type Vb is represented by a cross surrounded by curved lines (Fig.39).

Chapes of sub-type Va are of local origin. They were most likely manufactured in Curonia and used in the eleventh and the beginning of twelfth century.

Sub-type Vb is the most numerous in number. The main motif of the chapes is represented by a cross and curved lines. One hundredsuch chapes are currently known. They are spread over the entire Baltic territory but abound most in the Curonian land (Fig.40). Chapes of sub-type Vb date from the eleventh to the 13th centuries and were manufactured in Curonia.

Type VI. U-shaped sword chapes with a cross and palmette, or without them. Chapes of type VI are divided into three sub-types: VIa, VIb, VIc.

Sub-type VIa is represented by small U-shaped chapes with a cross. Their sides have prominences a cross (Fig. 43: 1–3). Near the point they are decorated with an ornamentation of curved lines. Three such chapes are currently known. They date from the twelfth century. Sub-type VIb is represented by chapes with palmettes in the lower section (Fig. 43:6). Two such chapes were found to date from the twelfth to the 13th centuries. Chapes of sub-type VIc are not ornamented, without cross or palmette, with rectangular prominences on the sides, or without them (Fig. 43: 4, 5; 45). Two such sword

chapes were found on Baltic territory (Fig. 44). The sword chapes of all sub-types are rare in Baltic sites and not typical of local weaponry.

CONCLUSIONS

Having described the numerous sword chapes uncovered in the Baltic territory we may draw certain conclusions.

First. The sword chapes found on Baltic territory are divided into VI types, eleven sub-types and four variants.

Second. Most of these types of sword chapes were manufactured by local armourers, spread throughout the Baltic territory and used by local warriors.

Third. Imported sword chapes in the Baltic lands were rare and did not play an important role in local weaponry.

Fourth. The number of sword chapes uncovered in the Baltic lands cannot be accounted for either by the fact that not all chapes were made of metal or that there was a tradition to put swords into graves without their scabbards.

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Sites where sword chapes were found in the Baltic territory (in alphabetic order): 1) Aizkrauklė, Aizkraukle dstr., 2) Alsunga Kalniņi, Kuldīga dstr., 3) Andulīai, Kretinga dstr., 4) Āraiši, Cēsis dstr., 5) Asote, Jekabpils dstr., 6) Aucē, Dobeles dstr., 7) Aukštkiemiai, Klaipėda dstr., 8) Balninkai, Molėtai dstr., 9) Bandūžiai, Klaipėda, 10) Bauska, Latvia, 11) Bikavēnai, Šilutė dstr., 12) Ceraukstes Podiņi (Rūšiņi), Bauska dstr., 13) Čūnkāni–Dreņģeri, Bauska dstr., 14) Długosze (Długosze) (form. Langheide, Kr. Lyck), Elk environs, Poland, 15) Dobroje (form. Hünenberg), Zelenogradsk dstr., 16) Dovainonys, Kaišiadorys dstr., 17) Drabešu Liepiņas, Cēsis dstr., 18) Durbe, Liepāja dstr., 19) Durbes Dīri, Liepāja dstr., 20) Durbes Purvmaļi, Liepāja dstr., 21) Genčai, Kretinga dstr., 22) Gintališkė, Plungė dstr., 23) Grabupiai, Šilutė dstr., 24) Gramzdas Dārznieki, Liepāja dstr., 25) Grauziai, Kėdainiai dstr., 26) Griežė, Mažeikiai dstr., 27) Gurkovichi, Vileika dstr., Bellorussia, 28) Gvardeisk (form. Tapiau), 29) Irzekapinis–Klincovka, Zelenogradsk dstr., 30) Jazdai, Kretinga dstr., 31) Jersika, Preiļa dstr., 32) Jurbarkas, 33) Kamenskoje (form. Saalau), Cherniachovsk dstr., 34) Kandava, Tukums dstr., 35) Kapiņi Kristapēni, Preiļa dstr., 36) Königsberg (form. Moditten), 37) Katyčiai, Šilutė dstr., 38) Form. Kaup (Wiskiauten), Zelenogradsk dstr., 39) Kazdanga, Liepāja dstr., 40) Kazdangas Apariņi, Liepāja dstr., 41) Kiauleikiai, Kretinga dstr., 42) Klauseikiai, Skuodas dstr., 43) Kovrovo (form. Dollkeim), Zelenogradsk dstr., 44) Kukiai, Mažeikiai dstr., 45) Koknese, Aizkraukle dstr., 46) Koknese Mūkukalns, Aizkraukle dstr., 47) Kurklintiškiai, Ukmergė dstr., 48) Laiviai, Kretinga dstr., 49) Lazdininkai, Kretinga dstr., 50) Lielvārde,

Ogre dstr., 51) Lielvircava, Jelgava dstr., 52) Form. Linkuhnen (Rzevskoje), Sovetsk, 53) Lībagu Sārāji, Talsu dstr., 54) Form. Lochstedt, Kr. Samland, 55) Logvino (form. Medenau), Zelenogradsk dstr., 56) Form. Löbertshoff, Polesk dstr., 57) Ludza Odukalns, Ludza dstr., 58) Malbork, Poland, 59) Manaitai, Radviliškis dstr., 60) Marvelė, Kaunas, 61) Medzes Kapsēde, Liepāja dstr., 62) Medzes Strautiņi, Liepāja dstr., 63) Mežotne, Bauska dstr., 64) Mīgala (form. Sessau), Jelgava dstr., 65) Mrongovo, Poland, 66) Muromskoje (Laptau), Zelenogradsk dstr., 67) Nausodis, Plungė dstr., 68) Nowiny Barglowskie, Suvalki dstr., Poland, 69) Obeliai, Ukmergė dstr., 70) Paalksniai, Kelmė dstr., 71) Padvarninkai, Panevėžys dstr., 72) Pakalniškiai, Šakiai dstr., 73) Pakritižis, Panevėžys dstr., 74) Palanga, 75) Paragaudis, Šilalė dstr., 76) Pašilė, Kelmė dstr., 77) Pavirvytė–Gudai, Akmenė dstr., 78) Piltenes Pasilciems, Ventpils dstr., 79) Priekulė, Šilutė dstr., 80) Priekuļu Ģuģeri, Cēsis dstr., 81) Priekuļu Sārūmi (form. Freudenberg), Cēsis dstr., 82) Pūze, Ventpils dstr., 83) Raguva, Panevėžys dstr., 84) Ramučiai, Klaipėda dstr., 85) Raņķiu Kapenieki, Kuldīga dstr., 86) Ravas Strungi, Liepāja dstr., 87) Rechoje (form. Magotten), Gvardeisk dstr., 88) Rimaisiai, Panevėžys dstr., 89) Ringuvėnai, Šiauliai dstr., 90) Rucavas Lejas, Liepāja dstr., 91) Rūseiniai, Kėdainiai dstr., 92) Sabile, Talsu dstr., 93) Siraičiai, Telšiai dstr., 94) Slengiai, Klaipėda dstr., 95) Smirnovo (form. Kiauten), Ozersk dstr., 96) Sosnovka (form. Bledau), Zelenogradsk dstr., 97) Sovchoznoje (form. Groß Friedrichsberg), Königsberg, 98) Šiaudaliai, Šilalė dstr., 99) Šulaičiai, Kėdainiai dstr., 100) Talsu Vilkumuiža, Talsu dstr., 101) Tāšu Krastiņi, Liepāja dstr., 102)

Tērvete, Bauska dstr., 103) Tiulenino (form.Viehof), Polesk dstr., 104) Tolišiai, Kelmė dstr., 105) Turlavas Birzmalī, Kuldīga dstr., 106) Upyna, Šilalē dstr., 107) Utenēlė, Utena dstr., 108) Užavas Silmalciems, Ventspils dstr., 109) Valgale environs, Talsu dstr., 110) Vecsaules Čāpanī, Bauska dstr., 111) Vēžaičiai, Šilutė dstr., 112) Vytogala, Šilalē dstr., 113) Volnoje (Schulstein), Zelenogradsk dstr., 114) Zvarde Kerklīni, Dobele dstr., 115) Žašinas, Šilalē dstr., 116) Zuravliovka (form.Pokirben) Zelenogradsk dstr., 117) Site unknown, Latvia, 118) Site unknown, Kaunas region, 119) Site unknown, Kurzeme, 120) Site unknown, Sambia peninsula, 121) Site unknown, Samogitia.

Fig. 2. Typological scheme of Baltic sword chapes.

Fig. 3. Sites of sword chapes of sub-type Ia: 1) Āraiši, Cēsis dstr., 2) Asote, Jekābils dstr., 3) Dovainonys, Kaišiadorys dstr., 4) form. Kaup (Wiskiauten), Zelenogradsk dstr., 5) form. Linkuhnen (Rzevskojė), Sovetsk, 6) Paragaudis, Šilalē dstr., 7) Pavirvytė-Gudai, Akmenė dstr., 8) Priekuļu Ģuģeri, Cēsis dstr., 9) Rimaisiai, Panevėžys dstr., 10) Upyna, Šilalē dstr., 11) Žašinas, Šilalē dstr.

Fig. 4. Sword chapes of sub-type Ia: 1) Paragaudis, Šilalē dstr., 2) Āraiši, Cēsis dstr., 3) Paragaudis, Šilalē dstr., 4) Pavirvytė-Gudai, Akmenė dstr., 5) Form. Kaup (Wiskiauten), 6) Žašinas, Šilalē dstr., 7) Asote, Jekābils dstr.

Fig. 5. Artefacts from grave No59, Žašinas, Šilalē dstr.

Fig. 6. Sword chape from Paragaudis, Šilalē dstr. Stray find.

Fig. 7. Spread in the territory of the Baltic tribes, sword chapes, sub-type I b: 1) Auce, Dobele dstr., 2) Bikavėnai, Šilutė dstr., 3) Irzekapinis-Klincovka, Zelenogradsk dstr., 4) form.Kaup (Wiskiauten), Zelenogradsk dstr., 5) form. Linkuhnen (Rzevskoje), Sovetsk, 6) form. Löbertshof, Polesk dstr., 7) Marvelė, Kaunas, 8) Priekuļu Ģuģeri, Cēsis dstr., 9) Šulaičiai, Kėdainiai dstr., 10) Tērvete, Bauska dstr., 11) Vēžaičiai, Šilutė dstr., 12) Žašinas, Šilalē dstr.

Fig. 8. Sword chapes of sub-type Ib with variants: 1) Gintališkė, Plungė dstr., grave No 8, 2) Vēžaičiai, Šilutės dstr., stray find, 3) Žašinas, Šilalē dstr., grave No160, 4) Šulaičiai, Kėdainiai dstr., stray find, 5) form. Löbertshof, Polesk dstr., 6) Bikavėnai, Šilutė dstr., grave No 139, 7) Priekuļu Ģuģeri, grave No. 30, 8) form.Kaup (Wiskiauten), Zelenogradsk dstr., mound No. 170c, 9) Irzekapinis-Klincovka, Zelenogradsk dstr., grave No 117.

Fig. 9. Openwork sword chapes from: 1) Högby locality in Öland, Sweden.

Fig. 10. Better preserved items from grave No139, Bikavėnai cemetery, Šilutė dstr.

Fig. 11. Sword chape from Katyčiai, Šilutė dstr. attributed to mixed I / II type.

Fig. 12. Sword chapes of type II: 1) form. Linkuhnen (Rzevskoje), Sovetsk, grave No 8, 2) Bikavėnai, Šilutė dstr., grave No 117, 3) Āraiši, Cēsis dstr., lake castle settlement, 4) Žašinas, Šilalē dstr., grave No 163.

Fig. 13. Spread of type II sword chapes in the territory occupied by the Baltic tribes: 1) sword chape from Katyčiai, Šilutė dstr., attributed to mixed I/II, IIa -, 4) Linkuhnen (Rzevskoje), Sovetsk, 5) Žašinas, Šilalē dstr., II b - 2) Bikavėnai, Šilutė dstr., II c - 1) Āraiši, Cēsis dstr., 3) Kapiņu Kristapėni, Preiļa dstr.

Fig. 14. Better preserved items from grave No163, Žašinas, Šilalē dstr.

Fig. 15. Sword chape from Danilovka, Russia (according to T.J.Arne. 1913).

Fig. 16. Items from grave No280 of Kapiņu Kristapėni cemetery, Preiļa dstr.

Fig. 17. Sites of sub-type IIIa sword chapes: 1) Genčiai, Kretinga dstr., 2) Gintališkė, Plungė dstr., 3) Kaunas region, more precise location is not known, 4) Kazdanga, Liepāja dstr., 5) Kazdangas Apariņi, Liepāja dstr., 6) Raņķu Kapenieki, Kuldīga dstr., 7) Rāvas Strungi, Liepāja dstr.

Fig. 18. Sword chapes of sub-type IIIa: 1) Genčiai, Kretinga dstr., stray find, 2) Kaunas region, more precise location is not known, 3) Gintališkė, Plungė dstr., grave No 111.

Fig. 19. Sites of sub-type III b sword chapes: 1) Anduliai, Klaipėda dstr., 2) Bauska, 3) Bikavėnai, Šilutė dstr., 4) Ceraukstes Podini, Bauska dstr., 5) Drabešu Liepinas, Cēsis dstr., 6) Jurbarkas, 7) form.Linkuhnen (Rzevskojė), Sovetsk, 8) form.Löbertshof, Polesk dstr., 9) Lūdza Odulalns, Lūdza dstr., 10) Pakalniškiai, Šakiai dstr., 11) Palanga, 12) Rūseiniai, Kėdainiai dstr., 13) Smirnovo (form. Kiauten), Ozersk dstr., 14) Tiulenino (form. Viehof), Polesk dstr., 15) Vecsaules Čāpanī, Bauska dstr., IIIb 1 - 1) Grauziai, Kėdainiai dstr.

Fig. 20. Sword chapes of sub-type IIIb: 1) Bauska, Latvia, 2) East Prussian, location unknown, 3) Lithuania, more precise location is not known, 4) Bikavėnai, Šilutė dstr., grave No 210, 5) Pakalniškiai, Šakiai dstr., stray find.

Fig. 21. Grave items found in grave No 199, of Palanga cemetery.

Fig. 22. Grave items found in grave No 95, of Drabešu Liepiņas cemetery, Cēsis dstr.

Fig. 23. Silver sword chape found in a hoard at Grauziai cemetery, Kėdainiai dstr.

Fig. 24. Details of ornamentation on the sword chape found in Grauziai, Kėdainiai dstr.

Fig. 25. Grauziai hoard, Kėdainiai dstr.

Fig. 26. Sword chapes of sub-type III c: 1) Gintališkė, grave No 8, 2) Bikavėnai, Šilutės dstr., grave No 171b, 3) form Linkuhnen (Rzevskoje), Sovetsk, grave No 42, 4) Dobroje (form. Hünenberg), Zelenogradsk dstr., stray find. 5) form Löbertshof, Polesk dstr., circumstances of find unknown, 6) Sovchoznoje (form. Groß Friedrichsberg), Königsberg, stray find, 7) Čunkāni-Dreņģeri, Bauska, grave No 46.

Fig. 27. Sites of sub-type IIIc sword chapes: 1) Bikavėnai, Šilutė dstr., 2) Čunkāni-Dreņģeri, Bauska, 3) Dobroje (form.Hünenberg), Zelenogradsko dstr., 4) Gintališkė, Kretinga dstr., 5) Form.Linkuhnen (Rzevskoje), Sovetsk, 6) Form.Löbertshoff, Polesk dstr., 7) Marvelė, Kaunas, 8) Muromskoje (form.Laptau, Zelenogradsk dstr., 9) Priekulė, Šilutė dstr., 10) Sovchoznoje (form. Groß Friedrichsberg), Königsberg.

Fig. 28. Artefacts found in grave No 171b, Bikavėnai cemetery, Šilutė dstr.

Fig. 29. Items from grave No 8, Gintališkė cemetery, Plungė dstr.

Fig. 30. Sites of type IV sword chapes: 1) Durbes Dirī, Liepāja dstr., 2) Gintališkė, Plungė dstr., 3) Grabupiai, Klaipėda dstr., 4) Gramzdas Dārznieki, Liepāja dstr., 5) Irzekapinis-Klincovka, Zelenogradsk dstr., 6) Kandava,

Tukums dstr., 7) Kovrovo (form. Dollkeim), Zelenogradsk dstr., 8) Libagu Sāraji, Liepāja dstr., 9) Medzes Strautiņi, Liepāja dstr., 10) Rucavas Lejas, Liepāja dstr., 11) Slengiai, Klaipēda dstr., 121) Vytogala, Šilalē dstr., 13) Zvardes Karkliņi, Dobeles dstr.

Fig. 31. Sword chapes of type IV: 1) Rucavas Leja, Liepāja dstr., stray find, 2) Irzekapinis–Klincovka, Zelenogradsk dstr., grave No. 33, 3, 5) Gintališkė, Plungė dstr., stray find. 4) Gramzdas Dāznieki, Liepāja dstr., stray find. 6) Kovrovo (form. Dollkeim), Zelenogradsk dstr., stray find, 7) Vytogala, Šilalē dstr., stray find, 8) Libagu Sāraji, Talsu dstr., grave No 34.

Fig. 32. Bronze sword chape found by chance in 1972, Slengiai cemetery, Klaipēda dstr.

Fig. 33. Artifacts found in grave No 68, Irzekapinis–Klincovka cemetery (according to V. Kulakov, 1990).

Fig. 34. Sword chape of type IV from an unknown site in Sweden (SHM 25177:104).

Fig. 35. Sites in Europe of type IV sword chapes.

Fig. 36. Sword chapes of sub-type V a: 1) Padvarninkai, Panevėžys dstr., stray find. 2) Piltenes Pasilciems, Ventspils dstr., circumstances of find unknown; stray find. 3) Priekuļu Sarumi, Cēsis dstr., from the moun. 4) Kaunas region, spot unknown, 5) Griežē, Mažeikiai dstr., cremation pit No XI, grave No 1, 6) Königsberg (form. Moditten), site unknown.

Fig. 37. Sites of sub-type Va sword chapes on territory occupied by Baltic tribes: 1) Griežē, Mažeikiai dstr., 2) Gurbkoviči, Vileika, Belarus, 3) Gvardeisk (form. Tapiau), 4) Kamenskoje (form. Saalau), Cherniachovsk dstr., 5) Königsberg (form. Moditten), 6) Kaunas region, spot unknown, 7) Kovrovo (form. Dollkeim), Zelenogradsk dstr., 8) Kukiai, Mažeikiai dstr., 9) Kurklintiškiai, Ukmergė dstr., 10) Kurzeme, Latvija, spot unknown. 11) Mrongovo (form. Mohrungen), Mrongovo dstr. Poland. 12) Padvarninkai, Panevėžys dstr., 13) Pakalniškiai, Šakiai dstr., 14) Pakritižis, Panevėžys dstr., 15) Piltenes Pasilciems, Ventspilis dstr., 16) Priekulu Sārumi (form. Freudenberg), Cēsis dstr., 17) Raguva, Panevėžys dstr., 18) Rečnoje (form. Magotten), Gvardeisk dstr., 19) Sambija peninsula, more precise spot unknown, 20) Siraičiai, Telšiai dstr., 21) Talsu Vilkmuiža, Talsu dstr., 22) Tērvete, Bauska dstr., 23) Utenėlė, Utena dstr.

Fig. 38. Set of items from cremation grave No 1 of cremation cemetery XI in Griežē, Mažeikiai dstr.

Fig. 39. Sword chapes of sub-type V b: 1) Aizkraukle, Aizkraukle dstr., stray find. 2) Griežē, Mažeikiai dstr., 3) Obeliai, Ukmergė dstr., 4, 6) Anduliai, Klaipēda dstr., spot unknown. 5) Zuravliovka (form. Pokirben), Zelenogradsk dstr., more precise circumstances of find not known, 7) Ramučiai, Klaipēda dstr., grave No 227b.

Fig. 40. Sites of sub-type Vb sword chapes: 1) Aizkraukle, Aizkraukle dstr., 2) Alsungas Kalnini, Kuldīga

dstr., 3) Anduliai, Kretinga dstr., 4) Aukštkiemiai, Klaipēda dstr., 5) Balninkai, Molėtai dstr., 6) Bandužiai, Klaipēda, 7) Dlugoše (form. Langheide), Elko region, 8) Durbe, Liepāja dstr., 9) Durbe Dirī, Liepāja dstr., 10) Durbe Lake bank, Liepāja dstr., 11) Durbe Purvmali, Liepāja dstr., 12) Gintališkė, Plungė dstr., 13) Griežē, Mažeikiai dstr., 14) Jazdai, Kretinga dstr., 15) Jersika, Preila dstr., 16) Kandava, Tukums dstr., 17) Kiauleikiai, Kretinga dstr., 18) Klauseikiai, Skuodas dstr., 19) Kovrovo (form. Dollkeim), Zelenogradsk dstr., 20) Koknese, Aizkraukle dstr., 21) Koknese Mūkukalns, Aizkraukle dstr., 22) Laiviai, Kretinga dstr., 23) Lazdininkai, Kretinga dstr., 24) Lielvārde, Ogre dstr., 25) Lielvircava, Jelgava dstr., 26) Libagu Sāraji, Talsu dstr., 27) Form. Lochstedt, Kr. Samland, 28) Logvino (form. Medenau), Zelenogradsk dstr., 29) Malbork, Poland, 30) Manaitai, Radviliškis dstr., 31) Medzes Kapsēde, Liepāja dstr., 32) Medzes Strautiņi, Liepāja dstr., 33) Mežotne, Bauska dstr., 34) Mīgala (form. Sesau), Jelgava dstr., 35) Nausodis, Plungė dstr., 36) Nowiny Bargłowski, Suvalki dstr. 37) Obeliai, Ukmergė dstr., 38) Paalksniai, Kelmė dstr., 39) Palanga, 40) Pašilė, Kelmė dstr., 41) Piltenes Pasilciems, Ventspils dstr., 42) Puze, Ventspils dstr., 43) Ramučiai, Klaipēda dstr., 44) Raņķu Kapenieki, Kuldīga dstr., 45) Rāvas Strungi, Liepāja dstr., 46) Rečnoje (form. Magotten), Gvardeisk dstr., 47) Ringuvėnai, Šiauliai dstr., 48) Sabile, Talsu dstr., 49) Slengiai, Klaipēda dstr., 50) Sosnovka (form. Bledau), Zelenogradsk dstr., 51) Šiaudaliai, Šilalė dstr., 52) Talsu Vilkmuiža Lake, Talsu dstr., 53) Tāšu Krastiņi, Liepāja dstr., 54) Tolišiai, Kelmė dstr., 55) Turlava Birzmalī, Kuldīga dstr., 56) Užava Silmalciems, Ventspils dstr., 57) Valgale apyl., Talsu dstr., 58) Volnoje (form. Schulstein), Zelenogradsk dstr., 59) Samogitia, find site unknown, 60) Zuravliovka (form. Pokirben), Zelenogradsk dstr.

Fig. 41. Sword chape uncovered in grave No 21, Girkaļi, Kretinga dstr.

Fig. 42. Items from cremation grave No 36, Bandužiai, Klaipēda.

Fig. 43. Sword chapes of type VI: 1) Vecsaules Čāpāni, Bauska dstr., 2) Libagu Sāraji, grave No 25, 3) Tērvete, Bauska dstr. from hill-fort, 4) Irzekapinis Klincovka, Zelenogradsk dstr., grave No 16, 5) Medzes Strautiņi, Liepāja dstr., grave No 1, 6) Durbes Dirī, Liepāja dstr., grave No III.

Fig. 44. Sites of type VI sword chapes found on territory occupied by Baltic tribes: I) VIa – 1) Libagu Sāraji, Talsu dstr., 2) Medzes Strautiņi, Liepāja dstr., 3) Tērvete, Bauska dstr., 4) Vecsaules Čāpāni, Bauska dstr.; II) VIb – 1) Durbes Dirī, Liepāja dstr., 2) Piltenes Pasilciems, Ventspils dstr.; III) VIc – 1) Irzekapinis–Klincovka, Zelenogradsk dstr.

Fig. 45. Items from grave No 16 of Irzekapinis–Klincovka (according to V. Kulakov, 1990).

Vertė A. Jurkonytė

ИЗ ИСТОРИИ БАЛТСКОГО ОРУЖИЯ ПОЗДНЕГО ЖЕЛЕЗНОГО ВЕКА (НАКОНЕЧНИКИ НОЖЕН МЕЧЕЙ)

РЕЗЮМЕ

Исследованию наконечников ножен мечей IX–XIII вв. посвящено 7 работ. В них балтский материал представлен фрагментарно и не освещает настоящее положение. Эта работа охватывает наконечников ножен мечей всей балтской территории. Они классифицируются, устанавливается хронология и место производства.

В настоящее время имеются данные о 235 наконечниках ножен мечей (рис. 1). Они распределяются так: на территории Литвы известно 95 наконечников из 51 местонахождения, на территории Латвии до настоящего времени обнаружено 92 наконечника в 48 археологических памятниках. На территории западных балтов в бывшей Восточной Пруссии и северо-западной части Польши по последним подсчётам найдено 47 наконечников в 21 археологическом объекте.

Абсолютное большинство наконечников ножен мечей найдено в погребальных памятниках, гораздо меньше — на городищах, в поселениях и вкладах.

На территории балтов обнаружены наконечники ножен мечей разделяются на 6 типов, 13 подтипов и 4 варианта (рис. 2). За основу типологии выбран орнамент и его мотивы, поскольку других критериев не существует.

Тип I. Наконечники с силуэтами птичьих фигур. По стилю их можно разделить на 2 подтипа (Ia и Ib), и 3 варианта (Ib1, Ib2, Ib3). На территории балтских племен таких наконечников обнаружено 34 экз. Наконечников Ia подтипа найдено 17 в 12 археологических памятниках (рис. 3). Силует птицы на них изображён реалистически (рис. 4–6). Датируются они X–XI вв. Наконечников Ib подтипа также 17 (рис. 7). Фигурки на них более стилизованы, ажурные (рис. 8–10). Этот подтип разделяется на вышеупомянутых 3 варианта: Ib1 (рис. 8:3), Ib2 (рис. 8:4–6) и Ib3 (рис. 8:7,9). Наконечники Ib1 подтипа обрамлены двойными волнистыми линиями с хорошо выявленным "перьяным" хвостом. Это, безусловно, импортные изделия. Силуэты варианта Ib2 разделены на три части — переплетающихся петлей: головки, крылья и хвосты. Каждая головка выражена тремя продолговатыми петлями символизировавшими клюв и глаза. Более выразительны крылья и хвосты. Наконечники этого варианта должны были быть изготовлены на древнепруссских землях и распространены на всей территории древних балтов. Рисунок наконечников Ib3 варианта уже потерявший трехчленность, преобладают волнистые линии и симметрически распределённые отверстия (рис. 8:9). Это наконечники, северные скандинавские мотивы у которых приобрели

новую форму балтского выражения. Все варианты наконечников Ib подтипа датируются X–XI вв.

Наконечник из могильника Катичьяй Шилутского р-на является промежуточным между 1/11 типом, поскольку его украшения на разных сторонах отличаются (рис. 11).

Тип II. Наконечники с "германским" четвероногим. Это наконечники, украшенные так называемым Борре или Елинге стилями. В 5 могильниках балтов найдено 6 таких наконечников (рис. 12б 13). Выделяются 3 подтипа Ia (3 экз.) (рис. 12:4, 14, 15), Ib (1 экз.) (рис. 12:2), Ic (2 экз.) (рис. 16). На территории балтов обнаруженные такие наконечники без сомнения являются импортными и относятся к X–XI вв.

Тип III. Наконечники с восточной пальметтой. Это группа наконечников из 40 экз., найденных на 28 археологических памятников. Выделяются 3 подтипа наконечников: IIIa, IIIb, IIIc и вариант IIIb1 (рис. 17–29). Подтип IIIa составляют 7 наконечников (рис. 17). Их орнамент характерны вертикальные переплетающиеся линии, начинающиеся с нижней части (острия) наконечника и заканчивающиеся листообразной головкой или пальметткой (рис. 18). Верхняя часть наконечника изредка заканчивается трехчленной головкой (рис. 18:1, 3). Наконечники ножен мечей этого подтипа обнаруживаются в основном в Восточной Прибалтике и являются продуктами местных оружейников. Наконечники IIIb подтипа составляют 20 экз., 6 из которых найдены в кладе, остальные случайные находки или обстоятельства их нахождения неизвестны (рис. 19). Это большие, наконечники гладкой поверхностью, заканчивающиеся у острия небольшой "пуговицей", или без нее, а в другом конце имеется отросток, напоминающий стилизованную головку птицы. Орнамент не сложный, повторяет орнаменты наконечников IIIa подтипа (рис. 20–22). Наконечники этого подтипа также обнаруживаются на территории Восточной Прибалтики, где они и были изготовлены местными мастерами в XI веке. К варианту IIIb1 относится наконечник из Грайжяй Кедайинского р-на, найдена в кладе при археологическом исследовании могильника. Это 19,5 см длиной и 4,5 см шириной серебряный наконечник весом 84 грамма (рис. 23, 24). Концы заканчиваются ажурными муфтами, поверхность которых украшена рельефным орнаментом. Верхняя часть заканчивается 2 стилизованными головками птиц, нижняя — напоминает стилизованное фантастическое растение (рис. 24:1). Археолог Витаутас Ур-

банавичюс, опубликовав этот уникальный предмет, указал на местное его производство XI века, который был спрятан в XII–XIII вв. Наконечники IIIc подтипа монолитные, умеренно орнаментированные (рис. 26, 28–29). Подтип составляют 17 наконечников, 10 из которых найдены в погребениях, остальные как случайные находки или обстоятельства их нахождения не известны. В Европе такие наконечники ножен мечей обнаруживаются редко. Основным ареалом их распространения являются земли западных балтов в Самбийском полуострове. Реже встречаются в Западной Литве и в других землях балтов (рис. 27). Нет сомнений, что они в этих землях и производились.

Итак приходим к заключению, что все наконечники ножен мечей III типа является местными изделиями XI века.

Тип IV. Наконечники с двумя фигурками птиц. Это группа из 17 изделий из 13 археологических памятников (рис. 30). В верхней части трехлистая пальметта, остриё заканчивается небольшой "пуговицей" или без нее. На боках изображены два силуэта птиц повернувшиеся друг к другу и касающиеся клювами. Можно разглядеть не только головы, ноги, но и клювы, глаза, контуры крыльев (рис. 31–33). Изредка фигурки обрамлены и являются как будто в "медальоне". Это изделия региона Балтийского моря XI века (рис. 35).

Тип V. Наконечники с растительным и геометрическим орнаментом и крестом. В настоящее время в 79 археологических памятниках балтской территории обнаружено 126 наконечников этого типа (рис. 37, 40). По мотивам орнамента выделяются 2 подтипа: Va и Vb. На наконечниках первого подтипа преобладает растительный орнамент (рис. 36, 38), для другого подтипа основной деталью орнамента является крест, обрамленный волнистыми линиями (рис. 39). Наконечники Va подтипа местного производства изготовлялись вероятнее всего в куршской территории в XI–XIII вв. Подтип Vb самый многочисленный среди других. В настоящее время известно 100 экз. Распространены на

всей территории балтских племен, но чаще всего на куршской земле (рис. 40). Наконечники этого подтипа датируются XI–XIII вв.

Тип VI. U – образные наконечники с пальметтой или без нее. Разделяются на 3 подтипа VIa, VIb, VIc.

Наконечники подтипа VIa по бокам имеют крестообразные отростки (рис. 43:1–3). В нижней части имеется орнамент из мотива переплетающихся линий. В настоящее время известны 3 такие наконечники, датируемые XII веком. Наконечники VIb подтипа с пальметтой, находящейся в нижней части (рис. 43:6). Найдены 2 экз., датируются XII–XIII вв. Наконечники VIc подтипа без орнамента, с прямоугольными отростками по бокам или без них (рис. 43:4, 5, 45). Известны 2 экз. Наконечники этого типа редко встречаются на территории балтских племен и нехарактерны для местного вооружения. Они попали в балтские земли скорее всего из Готланда в XII веке.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

1. Наконечники ножен мечей, обнаруженные на территории балтских племен, разделяются на 6 типов, 11 подтипов и 4 варианта.

2. Большинство из них изготовлены на месте, распространены только в балтских землях и использованы для местного вооружения.

3. Импортных наконечников ножен мечей обнаружено мало и они не играли существенной роли среди местного оружия.

4. Наконечников ножен мечей на территории балтских племен обнаружено гораздо меньше чем самих мечей. Это можно объяснить тем, что часть мечей в погребениях клались голыми клинками, без ножен.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

Рис. 1. Места находки наконечников ножен мечей на территории балтских племен (по алфавиту): 1) Айзкраукле, Стучский р-н, 2) Алсунгас-Кальнини, Кулдигский р-н, 3) Андулай, Кретингский р-н, 4) Арайши, Цешский р-н, 5) Асоте, Екабпилский р-н, 6) Ауце, Добельский р-н, 7) Аукшткемай, Клайпедский р-н, 8) Балнинкай, Молетский р-н, 9) Баңдужай, Клайпеда, 10) Бауска, 11) Бикавенай, Шилутский р-н, 12) Цераукстес-Подини (Рушини), Бауский р-н, 13) Чункани – Дренгери, Бауский р-н, 14) Длугоше (бывш. Лангхейде, Край Луцк), окрестности Элка, Польша, 15) Доброе (бывш. Гюненберг), Зеленоградский р-н, 16) Довайнонис, Кайшядорский р-н, 17) Драбешу-Лепиняс, Цесиский р-н, 18) Дурбе, Лепайский р-н, 19) Дурбес-Дири,

Лепайский р-н, 20) Дурбес Пурвмали, Лепайский р-н, 21) Генчяй, Кретингский р-н, 22) Гинталишке, Плу́нгеский р-н, 23) Грабуляй, Шилутский р-н, 24) Грамзду-Дарзбеки, Лепайский р-н, 25) Граужяй, Кедайнский р-н, 26) Греже, Мажейкский р-н, 27) Гурковичи, окрестности Вилейка, Белоруссия, 28) Гвардейск (бывш. Ташяу), 29) Ирзеканис – Клинецовка, Зеленоградский р-н, 30) Яздай, Кретингский р-н, 31) Ерсика, Прейльский р-н, 32) Юрбаркас, 33) Каменское (бывш. Саалау), Черняховский р-н, 34) Кандава, Тукумский р-н, 35) Капино-Кристани, Прейльский р-н, 36) Калининград (бывш. Модитген), 37) Катичяй, Шилутский р-н, 38) бывш. Кауп (Вискаутен), Зеленоградский р-н, 39) Казданга, Лепайский р-н, 40) Каздангас-Апарини,

Лепайский р-н, 41) Кяулейкяй, Кретингский р-н, 42) Клаусейкяй, Скуодаский р-н, 43) Коврово (бывш. Долкейм), Зеленоградский р-н, 44) Кукай, Мажейский р-н, 45) Кокнесе, Стучский р-н, 46) Кокнесес-Мукукалнс, Огреский р-н, 47) Курклинтишкяй, Укмергский р-н, 48) Лайвяй, Крктингский р-н, 49) Лаздининкай, Кретингский р-н, 50) Лелварде, Огреский р-н, 51) Лелвирцава, Елгавский р-н, 52) бывш. Линкунен (Ржевское), Советск, 53) Либагу-Сараи, Талсенский р-н, 54) бывш. Лохстед, Крайс Самлацд, 55) Логвино (бывш. Меденау), Зеленоградский р-н, 56) бывш. Лёбертсгоф, Полеский р-н, 57) Лудзас Одукалнс, Лудзский р-н, 58) Мальборк, Польша, 59) Манайтай, Радвилушкский р-н, 60) Марвеле, Каунас, 61) Медзес-Канседе, Лепайский р-н, 62) Медзес-Страутини, Лепайский р-н, 63) Межотне, Бауский р-н, 64) Мигала (бывш. Сессау), Елгавский р-н, 65) Мронгово, Польша, 66) Муромское (бывш. Лаптау), Зеленоградский р-н, 67) Наусодис, Плунгеский р-н, 68) Новины-Баргловске, Сувалкское воеводство, Польша, 69) Обеляй, Укмергский р-н, 70) Паалксняй, Кельмеский р-н, 71) Падварнинкай, Панявежский р-н, 72) Пакальнишкяй, Шакаяйский р-н, 73) Пакритижис, Панявежский р-н, 74) Паланга, 75) Парагаудис, Шилальский р-н, 76) Пашиле, Кельмеский р-н, 77) Павирвите – Гудай, Акмянский р-н, 78) Пиленес-Пасильцемс, Венспильский р-н, 79) Прекуле, Шилутский р-н, 80) Прекулю-Гугери, Цесиский р-н, 81) Прекулю-Саруми, (бывш. Фреуденберг), Цесиский р-н, 82) Пузе, Венспильский р-н, 83) Рагува, Панявежский р-н, 84) Рамучай, Клайпедский р-н, 85) Ранкю Капениеки, Кулдингский р-н, 86) Равас-Струнги, Лепайский р-н, 87) Речное (бывш. Маготтен), Гвардейский р-н, 88) Римайсяй, Панявежский р-н, 89) Рингувенаяй, Шяуляйский р-н, 90) Руцавас-Лея, Лепайский р-н, 91) Русейняй, Кедайнский р-н, 92) Сабиле, Тальский р-н, 93) Сирайчяй, Тельшайский р-н, 94) Сленгяй, Клайпедский р-н, 95) Смирново (бывш. Кяуген), Озерский р-н, 96) Сосновка (бывш. Бледау), Зеленоградский р-н, 97) Совхозное (бывш. Грос-Фредрихсберг), Калининград, 98) Шяудалаяй, Шилальский р-н, 99) Шулайчяй, Кедайнский р-н, 100) Талсу-Вилкумуйжас, Тальский р-н, 101) Ташу-Крастици, Лепайский р-н, 102) Тервете, Бауский р-н, 103) Тюленино (бывш. Вегоф), Полеский р-н, 104) Толишяй, Кельмеский р-н, 105) Турлавас-Бирзмали, Кулдингский р-н, 106) Упина, Шилальский р-н, 107) Утянеле, Утянский р-н, 108) Ужавас-Силмалцемс, Венспильский р-н, 109) окрестность Валгале, Талсыский р-н, 110) Вецсаулес-Чапани, Бауский р-н, 111) Вежайчяй, Шилутский р-н, 112) Витогала, Шилальский р-н, 113) Волное (бывш. Шулштейн), Зеленоградский р-н, 114) Звардес-Гринерти, Добельский р-н, 115) Жасинас, Шилальский р-н, 116) Журавлёвка (бывш. Покирбен), Зеленоградский р-н, 117) Место находки неизвестно, 118) Место находки неизвестно, окрестности Каунаса, 119) Место находки неизвестно, Курземе, 120) Место находки неизвестно, Самбийский полуостров, 121) Место находки неизвестно, Жямайтия.

Рис. 2. Типологическая схема наконечников ножен балтских мечей.

Рис. 3. Места находки наконечников 1а подтипа: 1) Арайши, Цесиский р-н, 2) Асоте, Екабпилский р-н, 3)

Довайнонис, Кайшядорский р-н, 4) бывш. Кауп (Вискаютен), Зеленоградский р-н, 5) бывш. Линкунен (Ржевское), Советск, 6) Парагаудис, Шилальский р-н, 7) Павирвите – Гудай, Акмянский р-н, 8) Прекулю-Гугери, Цесиский р-н, 9) Римайсяй, Панявежский р-н, 10) Упина, Шилальский р-н, 11) Жасинас, Шилальский р-н.

Рис. 4. Наконечники ножен мечей 1а подтипа: 1) Парагаудис, Шилальский р-н, 2) Арайши, Цесиский р-н, 3) Парагаудис, Шилальский р-н, 4) Павирвите – Гудай, Акмянский р-н, 5) бывш. Кауп (Вискаютен), Зеленоградский р-н, 6) Жасинас, Шилальский р-н, 7) Асоте, Екабпилский р-н.

Рис. 5. Инвентарь погребения № 59 могильника Жасинас, Шилальский р-н.

Рис. 6. Случайно обнаруженный наконечник ножен меча из могильника Парагаудис, Шилальский р-н.

Рис. 7. Распространение наконечников ножен мечей 1b подтипа: 1) Ауце, Добельский р-н, 2) Бикавенаяй, Шилутский р-н, 3) Ирзекапинис – Клинцовка, Зеленоградский р-н, 4) бывш. Кауп (Вискаютен), Зеленоградский р-н, 5) бывш. Линкунен (Ржевское), Советск, 6) бывш. Лёбертсгоф, Полеский р-н, 7) Марвеле, Каунас, 8) Прекулю-Гугери, Цесиский р-н, 9) Шулайчяй, Кедайнский р-н, 10) Тервете, Бауский р-н, 11) Вежайчяй, Шилутский р-н, 12) Жасинас, Шилальский р-н.

Рис. 8. Наконечники ножен мечей 1b подтипа с вариантами: 1) Гинталишке, Плунгеский р-н, погр. № 8, 2) Вежайчяй, Шилутский р-н, случайная находка, 3) Жасинас, Шилальский р-н, погр. № 160, 4) Шулайчяй, Кедайнский р-н, случайная находка, 5) бывш. Лёбертсгоф, Полеский р-н, 6) Бикавенаяй, Шилутский р-н, погр. № 139, 7) Прекулю Гугери, Цеский р-н, погр. № 30, 8) бывш. Кауп (Вискаютен), Зеленоградский р-н, курган № 170с, 9) Ирзекапинис – Клинцовка, Зеленоградский р-н, погр. № 117.

Рис. 9. Ажурный наконечник ножен меча из Хогби местности на острове Эланд, Швеция.

Рис. 10. Лучше сохранившийся инвентарь из могильника Бикавенаяй, Шилутский р-н, погр. № 139.

Рис. 11. Наконечник ножен меча I/II типа из Катичяй, Шилутский р-н.

Рис. 12. Наконечники II типа: 1) бывш. Линкунен (Ржевское), Советск, погр. № 8, 2) Бикавенаяй, Шилутский р-н, погр. № 117, 3) Арайши, Цесиский р-н, озёрное поселение, 4) Жасинас, Шилальский р-н, погр. № 163.

Рис. 13. Распространение наконечников ножен мечей II типа на территории балтских племен: 1) наконечник I/II типа из могильника Катичяй, Шилутского р-на, 4) наконечник IIa типа из Линкунен (Ржевское), Советск, 5) Жасинас, Шилальский р-н, IIb – 2) Бикавенаяй, Шилутский р-н, IIc – 1) Арайши, Цесиский р-н, 3) Капиню Кристапени, Прейльский р-н.

Рис. 14. Погребальный инвентарь из могильника Жасинас, Шилальский р-н, погр. № 163.

Рис. 15. Наконечник ножен меча из Даниловки, Россия (по Т.Й. Арне, 1913).

Рис. 16. Находки из могильника Капиню Кристапени, Прейльский р-н, погр. № 280.

Рис. 17. Места находки наконечников ножен мечей Ша типа: 1) Генчай, Крятингский р-н, 2) Гинталишке, Плулгеский р-н, 3) окрестности Каунаса, точное место находки неизвестно, 4) Казданга, Лепайский р-н, 5) Каздангас-Апарини, Лепайский р-н, 6) Ранкю-Капениеки, Куддигский р-н, 7) Равас-Струнги, Лепайский р-н.

Рис. 18. Наконечники Ша подтипа: 1) Генчай, Крятингский р-н, случайная находка, 2) окрестности Каунаса, точное место находки не известно, 3) Гинталишке, Плулгеский р-н, погр. № 111.

Рис. 19. Распространение наконечников Шб подтипа: 1) Андулай, Клайпедский р-н, 2) Бауске, 3) Бикавеннай, Шилутский р-н, 4) Цераукстес Подини, Баускский р-н, 5) Драбешу Лепиняс, Цесский р-н, 6) Юрбаркас, 7) бывш. Линкунен (Ржевское), Советск, 8) бывш. Лёбертсгоф, Полеский р-н, 9) Лудзас Одукалнс, Лудзский р-н, 10) Пакальнишкяй, Шакайский р-н, 11) Паланга, 12) Русейняй, Кедайнский р-н, 13) Смирново (бывш. Кяутен), Озерский р-н, 14) Тюленино (бывш. Вегоф), Полеский р-н, 15) Вецаулес-Чапани, Баускский р-н. Шб1 – 1) Граужяй, Кедайнский р-н.

Рис. 20. Наконечники ножен мечей Шб подтипа: 1) Бауске, Латвия, 2) Восточная Пруссия, точное место находки неизвестно, 3) Литва, точное место находки неизвестно, 4) Бикавеннай, Шилутский р-н, погр. № 210, 5) Пакальнишкяй, Шакайский р-н, случайная находка.

Рис. 21. Погребальный инвентарь из могильника Паланга, погр. № 199.

Рис. 22. Находки из могильника Драбешу Лепиняс, Цесский р-н, погр. Но. 95.

Рис. 23. Граужяй, Кедайнский р-н. Серебряный наконечник ножен меча из клада.

Рис. 24. Детали орнамента наконечника из Граужяйского клада.

Рис. 25. Клад из Граужяй, Кедайнский р-н.

Рис. 26. Наконечники ножен мечей Шс подтипа: 1) Гинталишке, Плулгеский р-н, погр. № 8, 2) Бикавеннай, Шилутский р-н, погр. № 171b, 3) бывш. Линкунен (Ржевское), Советск, погр. № 42, 4) Доброе (бывш. Гюненберг), Зеленоградский р-н, случайная находка, 5) бывш. Лёбертсгоф, Полеский р-н, обстоятельства нахождения неясны, 6) Совхозное (бывш. Грос-Фридрихсберг), Калининград, случайная находка, 7) Чункани – Дренгери, Бауска, погр. № 46.

Рис. 27. Места находки наконечников Шс подтипа: 1) Бикавеннай, Шилутский р-н, 2) Чункани – Дренгери, Бауске, 3) Доброе (бывш. Гюненберг), Зеленоградский р-н, 4) Гинталишке, Плулгеский р-н, 5) бывш. Линкунен (Ржевское), Советск, 6) бывш. Лёбертсгоф, Полеский р-н, 7) Марвеле, Каунас, 8) Муромское, (бывш. Лаптау), Зеленоградский р-н, 9) Прекуле, Шилутский р-н, 10) Совхозное, (бывш. Грос-Фридрихсберг), Калининград.

Рис. 28. Бикавеннай, Шилутский р-н, инвентарь погребения № 171b.

Рис. 29. Гинталишке, Плулгеский р-н, находки из погр. № 8.

Рис. 30. Распространение наконечников ножен мечей IV типа: 1) Дурбес-Дири, Лепайский р-н, 2) Гинталишке, Плулгеский р-н, 3) Грабупяй, Шилутский р-н, 4) Грамздас-Дарзнеки, Лепайский р-н, 5) Ирзекапинис – Клинцовка, Зеленоградский р-н, 6) Кандава, Тукумский р-н, 7) Коврово (бывш. Долкейм), Зеленоградский р-н, 8) Либагу-Сараи, Лепайский р-н, 9) Медзес-Страутини, Лепайский р-н, 10) Руцавас-Леяс, Лепайский р-н, 11) Сленгяй, Клайпедский р-н, 12) Витогала, Шилальский р-н, 13) Звардес-Карклини, Добельский р-н.

Рис. 31. Наконечники IV типа: 1) Руцавас-Леяс, Лепайский р-н, случайная находка, 2) Ирзекапинис – Клинцовка, Зеленоградский р-н, погр. № 33, 3) Гинталишке, Плулгеский р-н, случайные находки, 4) Грамздас-Дарзнеки, Лепайский р-н, случайная находка, 6) Коврово (бывш. Долкейм), Зеленоградский р-н, случайная находка, 7) Витогала, Шилальский р-н, случайная находка, 8) Либагу-Сараи, Лепайский р-н, погр. № 34.

Рис. 32. В 1972 году случайно найден бронзовый наконечник ножен меча из могильника Сленгяй, Клайпедский р-н.

Рис. 33. Комплект погребального инвентаря из могильника Ирзекапинис – Клинцовка, погр. № 68 (по В.И. Кулакову, 1990).

Рис. 34. Наконечник ножен меча IV типа из неизвестного места находки в Швеции (SHM 25177:104).

Рис. 35. Распространение наконечников ножен мечей IV типа в Европе.

Рис. 36. Наконечники ножен мечей Va подтипа: 1) Падварнинкай, Панявежский р-н, случайная находка, 2) Пилтенес-Пасильцемс, Венспильский р-н, обстоятельства находки неизвестны, 3) Прекулю-Сауми, Цесистский р-н, из кургана, 4) окрестности Каунаса, обстоятельства находки неизвестны, 5) Греже, Мажейкский р-н, яма трупосожжений № XI, погр. № 1, 6) Калининград (бывш. Модиттен), обстоятельства находки неизвестны.

Рис. 37. Распространение наконечников Va типа на территории балтских племен: 1) Греже, Мажейкский р-н, 2) Гурковичи, окрестности Вилейки, Белоруссия, 3) Гвардейск (бывш. Тапяу), 4) Каменское (бывш. Саалау), Черняховский р-н, 5) Калининград (бывш. Модиттен), 6) окрестности Каунаса, обстоятельства находки неизвестны, 7) Коврово (бывш. Долкейм), Зеленоградский р-н, 8) Кукая, Мажейкский р-н, 9) Курклинтишкяй, Укмергский р-н, 10) Курземе, Латвия, более точное место находки неизвестно, 11) Мронгово (бывш. Морунген), Польша, 12) Падварнинкай, Панявежский р-н, 13) Пакальнишкяй, Шакайский р-н, 14) Пакритижис, Панявежский р-н, 15) Пиатенес-Пасильцемс, Венспильский р-н, 16) Прекулю-Саруми (бывш. Фреуденберг), Цесистский р-н, 17) Рагува, Панявежский р-н, 18) Речное (бывш. Маготтен), Гвардейский р-н, 19) полуостров Самбия, более точное место находки неизвестно, 20) Сирайчяй, Тельшяйский р-н, 21) Талсу-Вилкумуйжас, Талсыский р-н, 22) Тервете, Баускский р-н, 23) Утянеле, Утянский р-н.

Рис. 38. Комплект инвентаря, найденный в Греже, Мажейкский р-н, в яме с трупосожжениями, погр. № 1.

Рис. 39. Наконечники ножен мечей Vb подтипа: 1) Айзкраукле, Стучкский р-н, случайная находка, 2) Греже, Мажейкский р-н, 3) Обеляй, Укмергский р-н, 4, 6) Андуляй, Клайпедский р-н, обстоятельства находки неизвестны, 5) Журавлёвка (бывш. Покирбен), Зеленоградский р-н, обстоятельства находки неизвестны, 7) Рамучай, Клайпедский р-н, погр. № 227b.

Рис. 40. Распространение наконечников ножен мечей Vb подтипа: 1) Айзкраукле, Стучкский р-н, 2) Алсунгас-Кальнини, Кулдигский р-н, 3) Андуляй, Крятингский р-н, 4) Аукшткемай, Клайпедский р-н, 5) Балнинкай, Молегский р-н, 6) Бандужай, Клайпеда, 7) Длугоше (бывш. Лангхейде, Край Луцк), окрестности Элка, Польша, 8) Дурбе, Лепайский р-н, 9) Дурбес-Дири, Лепайский р-н, 10) берег озера Дурбе, 11) Дурбес Пурвмали, Лепайский р-н, 12) Гингалишке, Плунгеский р-н, 13) Греже, Мажейкский р-н, 14) Яздай, Крятингский р-н, 15) Ерсика, Прейлский р-н, 16) Кандава, Тукумский р-н, 17) Кяулейкяй, Крятингский р-н, 18) Клаусейкяй, Скуодаский р-н, 19) Коврово (бывш. Долкейм), Зеленоградский р-н, 20) Кокнесе, Огреский р-н, 21) Кокнесес Мукуалнс, Огрский р-н, 22) Лайвяй, Крятингский р-н, 23) Лаздининкай, Крятингский р-н, 24) Лелварде, Огреский р-н, 25) Лелвирцава, Елгавский р-н, 26) Либагу Сарай, Талсыский р-н, 27) бывш. Лохстед, Крайс-Самланд, 28) Логвино (бывш. Меденау), Зеленоградский р-н, 29) Мальборк, Польша, 30) Манайтай, Радвилишкский р-н, 31) Медзес Капседе, Лепайский р-н, 32) Медзес-Страутини, Лепайский р-н, 33) Межотне, Бауский р-н, 34) Мигала (бывш. Сессау), Елгавский р-н, 35) Наусодис, Плунгеский р-н, 36) Новины-Баргловске, Сувалкское воеводство, Польша, 37) Обеляй, Укмергский р-н, 38) Паалксняй, Кельмеский р-н, 39) Паланга, 40) Пашиле, Кельмеский р-н, 41) Пилтенес Пасильцемс, Венспильский р-н, 42) Прекуле, Шилутский р-н, 43) Рамучай, Клайпедский р-н, 44) Ранкю-Капениеки, Кулдигский р-н, 45) Равас Струнги,

Лепайский р-н, 46) Речное (бывш. Маготтен), Гвардейский р-н, 47) Рингувенай, Шяуляйский р-н, 48) Сабиле, Талсыский р-н, 49) Сленгяй, Клайпедский р-н, 50) Сосновка (бывш. Бледау), Зеленоградский р-н, 51) Шяудалай, Шилальский р-н, 52) Талсу-Вилкумуйжас, Талсыский р-н, 53) Ташу-Крастини, Лепайский р-н, 54) Толишяй, Кельмеский р-н, 55) Турлавас Бирзмали, Кулдигский р-н, 56) Ужавас-Сималцемс, Венспильский р-н, 57) окрестность Валгале, Талсыский р-н, 58) Волное (бывш. Шулштейн), Зеленоградский р-н, 59) Место находки неизвестно, Жемайтия, 60) Журавлёвка (бывш. Покирбен), Зеленоградский р-н.

Рис. 41. Наконечник ножен меча из Гиркаляй, Крятингский р-н, погр. № 21.

Рис. 42. Инвентарь погр. № 36 с трупосожжением из могильника Бандужай.

Рис. 43. Наконечники ножен мечей VI типа: 1) Вецсаулес-Чапани, Бауский р-н, 2) Либагу Сарай, Талсыский р-н, погр. Но. 25, 3) Тервете, Бауский р-н, из городища, 4) Ирзеканинис – Клинцовка, Зеленоградский р-н, погр. № 16, 5) Медзес Страутини, Лепайский р-н, погр. № 1, 6) Дурбес Дири, Лепайский р-н, погр. №. III.

Рис. 44. Распространение наконечников ножен мечей VI типа на территории балтских племен: 1) VIa – 1) Либагу Сарай, Талсыский р-н, 2) Медзес Страутини, Лепайский р-н, 3) Тервете, Бауский р-н, 4) Вецсаулес Чапани, Бауский р-н, II VIb – 1) Дурбес-Дири, Лепайский р-н, 2) Пильтенес-Пасильцемс, Венспильский р-н, III VIc – 1) Ирзеканинис-Клинцовка, Зеленоградский р-н.

Рис. 45. Находки из погр. Но 16 могильника Ирзеканинис – Клинцовка (по В. И. Кулакову, 1990).

Vertė V. Kazakevičius.

Vytautas Kazakevičius
Lietuvos istorijos institutas
Kražių 5
2001 Vilnius
Tel.: 62 56 30